

DİPLOMATİYA ALƏMİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

XARİCİ İŞLƏR NAZİRLİYİNİN

JURNALI

№ 2, 2003

Redaksiya Şurası

1. Vilayət Quliyev	Nazir (Baş redaktor)
2. Novruz Məmmədov	Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İcra Aparatının Xarici əlaqələr şöbəsinin müdiri
(Baş redaktorun birinci müavini)
3. Araz Əzimov	Nazir müavini
4. Xələf Xələfov	Nazir müavini
5. Mahmud Məmmədquliyev	Nazir müavini
6. İlqar Məmmədov	Xarici siyasətin planlaşdırılması və
strateji araşdırmalar idarəsinin (Mərkəz) rəisi (baş redaktorun
müavini)
7. Qabil Köçərli	Mətbuat və informasiya idarəsinin rəisi

Redaksiya heyəti

1. Aliyə Ağazadə	Xarici siyasətin planlaşdırılması və strateji araşdırmalar
idarəsinin (Mərkəz) III katibi (Məsul katib) |
|------------------|--|

2. Mütəllim Əlimərdanov İformatika şöbəsinin aparıcı mütəxəssisi
3. Ceyhun Musayev Mətbuat və informasiya idarəsinin atasəsi
4. Ramil Əkbərov Mətbuat və informasiya idarəsinin atasəsi
5. Elçin Hüseynli Xarici siyasətin planlaşdırılması və strateji araşdırmalar idarəsinin (Mərkəz) referenti

Jurnal üç aydan bir nəşr edilir. Xarici siyasət və diplomatiyaya aid olan sənədlər, fotosəkillər və ya məqalələrini jurnalda çap etdirmək istəyənlər XİN-ə müraciət edə bilərlər. Qeyri-dəqiq faktlara görə məqalələrin müəllifləri məsuliyyət daşıyırlar. Müəlliflər məqalələrin elektron (disket və ya elektorn poçt vasitəsilə) və çap variantı ilə yanaşı, 5X6 ölçüsündə fotosəkil və müəllifin qısa tərcüməyi-halını, ünvan və telefonlarını təqdim edirlər. Jurnalda qəbul edilən məqalələrə olan tələblər:

Həcm: 10 səhifəyə qədər

Dil: Azərbaycan, rus və ya ingilis

Şrift: Azərbaycan dilində: Times Roman AzLat, rus və ingilis dillərində: Times New Roman Şriftin ölçüsü: 12

İnterval: 1,5

İstifadə edilmiş ədəbiyyata və ya digər nəşrlərdən sitatlar gətirəndə həmin ədəbiyyata istinad vacibdir.

İstinadlar qeyd vasitəsilə hər səhifədə yeni nömrə ilə səhifənin aşağısında xətt altında verilir. Qeydlərdə müəllifin tam adı və familiyası, əsərin adı, nəşr olunan şəhərin və nəşriyyatın adı, nəşrin tarixi və sitat gətirilən səhifə göstərilir. İnternet vasitəsilə əldə edilmiş mənbələrin web site ünvanları tam və tarixi ilə verilir. Əlyazmalar və disketlər qaytarılmır. Məqalələr redaktə və ixtisar edilə bilər.

Ünvan: Xarici İşlər Nazirliyi, Xarici siyasətin planlaşdırılması və strateji araşdırmalar idarəsi (Mərkəz), Ş.Qurbanov küç. 4, Bakı 370009; Tel. 92 73 28; 92 80 35.

e-poçtu: I-Mammadov@mfa.gov.az

Jurnalın satışı, nəşri və ya digər texniki məsələlər: Tel. 92 80 92, Fəxrəddin Şükürov

Mündəricat

Rəsmi xronika

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin diplomatik fəaliyyəti

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Ukraynaya rəsmi səfəri

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Amerika Birləşmiş Ştatlarına rəsmi səfəri

Digər görüşlər

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Naziri Vilayət Quliyevin diplomatik fəaliyyəti

Azərbaycan və ABŞ Hökumətləri arasında narkotiklərə nəzarət və hüquq mühafizə orqanlarına yardım haqqında sənəd imzalanmışdır

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Naziri Vilayət Quliyevin Qazaxıstana rəsmi səfəri

Digər görüşlər

Cıxışlar

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin İran İslam İnqilabının 24-cü ildönümü münasibəti ilə keçirilən mərasimdə nitqi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Xocalı soyqırımının ildönümü ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciəti

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Vaşinqtonda «Şərq-Qərb enerji dəhlizi reallıqdır» mövzusunda keçirilmiş beynəlxalq konfransda nitqi

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 31 mart azərbaycanlıların soyqırımını ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciəti

Bəyanatlar

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Press-relizi 23.01.03

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Bəyanatı, 11.02.03

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Bəyanatı, 21.03.03

Qanunlar

«Diplomatik xidmət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi və «Azərbaycan Respublikasının xaricdəki diplomatik nümayəndəliklərinin başçıları üçün dərəcələrin və diplomatik rütbələrin müəyyən edilməsi haqqında» qanun

Məqalələr

Xalaf Xalafov. Međunarodno-pravovæ otvetstvennostĝ međunarodnix ĝkonomiçeskix orqanizaüiy i öridiçeskae priroda prinüipa dannoy otvetstvennosti

Anar İsgəndərov. 1918-ci ilin Mart Faciəsi

Kərəm Məmmədov. Beynəlxalq münasibətlərin əsas iştirakçısı kimi dövlətin rolu

Turan Sadiq. Muasir beynəlxalq hüquqda insan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi problemi və onun səciyyəvi xüsusiyyətləri

Parvin Darabadi. Qeoistoriæ Kaspiyskoqo reqiona i Azerbaydcan

Cavanşir Vəkilov. Bakı yarımkaaları və İran: XX əsrin 20-ci illəri

Xarici nəşrlər

Svante E. Cornell. Autonomy as a Source of Conflict

A letter of Samuel Weems to Carol Payne Flavell, Acting Director of U.S. Agency for International Development

Ermənistan – Azərbaycan münacişəsi beynəlxalq təşkilatlarda

ATƏM/ATƏT tərəfindən qəbul edilmiş qərarlar

ATƏM Şurasının 1992-ci il Helsinki birinci əlavə görüşü. Yekun

ATƏM-in 1994-cü il Budapeşt Zirvə görüşü. Dağlıq Qarabağ münacişəsi ilə bağılı qərar

ATƏT-in Nazirlər Şurasının 1995-ci il Budapeşt görüşü. ATƏT-in Minsk prosesi üzrə qərarı

ATƏT-in 1996-cı il Lissabon Zirvə görüşü. ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatı. Ermənistan Nümayəndə Heyətinin Bəyanatı.

ATƏT-in 1999-cu il İstanbul Zirvə görüşü. İstanbul Zirvə görüşünün Bəyannaməsi

ATƏT-in Nazirlər Şurasının 2001-ci il Buxarest görüşü. Nazirlər Şurasının Bəyanatları

ATƏT-in Nazirlər Şurasının 2002-ci il Porto görüşü. Nazirlər Şurasının Bəyanatları. **Azərbaycan Nümayəndə heyəti tərəfindən Helsinki məsləhətləşmələrinin Yekun tövsiyələrinin 79-cu Paraqrafına (Fəsil 6) müvafiq olaraq İzahedici Bəyanat**

Arxiv sənədləri

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Millətlər Cəmiyyəti

Millətlər Cəmiyyəti. Azərbaycanın Millətlər Cəmiyyətinə qəbulu. Baş Katib tərəfindən Memorandum.

Assambleya sənədi 20/48/108

Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə diplomatik nümayəndəlikləri

RƏSMİ XRONİKA

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ
HEYDƏR ƏLİYEVİN
2003-CÜ İL YANVAR-MART
AYLARI ƏRZİNDƏ
DİPLOMATİK
FƏALİYYƏTİ**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Ukraynaya işgüzar səfəri

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Kiyev şəhərində qeyri-rəsmi Zirvə Görüşündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin iştirakı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının qeyri-rəsmi zirvə görüşündə iştirak etmək üçün yanvarın 28-29-da Ukrayna paytaxtında işgüzar səfərdə olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevi Ukrayna Prezidenti Aparatının rəhbəri Viktor Medvedçuk, Xarici İşlər Nazirliyinin dövlət katibi Yuri Sergeyev, Kiyev şəhərinin meri Aleksandr Omelçenko, Azərbaycanın Ukrayna, Moldova və Belorusdakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Tələt Əliyev və digər rəsmi şəxslər səmimiyyətlə qarşıladılar.

Yanvarın 29-da Kiyevin Mariinski sarayında Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının qeyri-rəsmi zirvə görüşü keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev, Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin, Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma, Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze, Tacikistan Prezidenti Emoməli Rəhmonov, Moldova Prezidenti Vladimir Voronin, Ermənistan Prezidenti Robert Köçəryan, Belarus Prezidenti Aleksandr Lukaşenko, Özbəkistanın baş naziri Utkir Sultanov, Qırğızistanın baş naziri Nikolay Tanayev, Qazaxıstanın xarici işlər naziri Kasımjomərd Tokayev, Türkmənistan Prezidenti Aparatının rəhbəri – MDB ölkələri üzrə əlaqələndirici Rəcəb Səparov görüşdə iştirak edirdilər.

İqtisadi məsələlərin, əsasən, azad ticarət zonası yaradılması barədə məsələlərin müzakirə olunduğu qeyri-rəsmi zirvə görüşünü Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma açdı, sammitdə iştirak edən dövlət başçıları və digər rəsmi şəxsləri səmimiyyətlə salamladı və onlara dərin təşəkkürünü bildirdi. O, gündəlikdə duran məsələlər barədə məlumat verdi və dedi ki, görüşdə MDB üzvü olan dövlətlərin iqtisadi sahədə qarşılıqlı fəaliyyətinin inkişafı haqqında, aktual beynəlxalq və regional problemlər, o cümlədən İraq və Şimali Koreya ətrafında vəziyyət, beynəlxalq terrorizmlə mübarizə və Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərin başçılarının Qırğızıstanda Konstitusiya islahatlarının dəstəklənməsi barədə bəyanatı haqqında məsələlər müzakirəyə çıxarılmışdır.

Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma görüş iştirakçıları adından Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadzeni anadan olmasının 75 illiyi münasibətilə təbrik etdi. Gündəlikdəki məsələlər ətrafında aparılan müzakirələrdə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev, Rusiya Prezidenti Vladimir Putin, Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma, Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze, Tacikistan Prezidenti Emoməli Rəhmonov, Moldova Prezidenti Vladimir Voronin, Ermənistan Prezidenti Robert Köçəryan, Belarus Prezidenti Aleksandr Lukaşenko və Qazaxıstan, Qırğızıstan nümayəndə heyətlərinin rəhbərləri çıxış etdilər, öz fikir və tövsiyələrini bildirdilər.

Kişinyov zirvə görüşündə qaldırılmış iqtisadi məsələlərin üstün yer tutduğu müzakirələrdə azad ticarət zonası yaradılması barədə geniş fikir mübadiləsi oldu. Birliyin üzvü olan ölkələrin hökumətlərinə, MDB-nin İqtisadi Şurasına və İcraiyyə Komitəsinə tapşırıldı ki, azad ticarət zonasının formalaşdırılmasını başa çatdırmaq üçün lazımı normativ-hüquqi sənədləri növbəti zirvə görüşünədək hazırlasınlar. Belə bir fikir səsləndi ki, yanacaq-energetika kompleksi və nəqliyyat Birlik dövlətlərinin iqtisadi əməkdaşlığında üstün istiqamətlər olmalıdır.

Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putin görüş iştirakçılarına beynəlxalq terrorizmlə mübarizə, İraq və Şimali Koreya ətrafında yaranmış vəziyyət barədə məlumat verdi, BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü kimi Rusiyanın bu məsələlərə münasibətdə mövqeyini açıqladı.

Dövlət başçıları Qırğızıstanda konstitusiya islahatlarının dəstəklənməsinə dair bəyanat da qəbul etdilər. Sənəddə bildirilir ki, MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları Qırğızıstan Respublikasının demokratiya prinsiplərinə sadıqlığını vurğulayır, cəmiyyətin bütün ictimai-siyasi qüvvələrinin birgə razılığı əsasında demokratik proseslərin dərinləşdirilməsi sahəsində respublika rəhbərliyinin göstərdiyi səyləri dəstəkləyirlər.

Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin təklifi ilə Ukrayna Prezidenti Leonid Kuçma yekdilliklə MDB-nin üzvü olan ölkələrin Dövlət Başçıları Şurasının sədri seçildi.

Dövlət başçılarının növbəti zirvə görüşünü 2003-cü ilin sentyabrında Ukraynanın Yalta şəhərində keçirmək qərara alındı.

Kiyev zirvə görüşünün iştirakçıları sammitin yekunlarına dair Bəyanat qəbul etdilər. Bəyanatda deyilir ki, dövlət başçıları MDB ölkələrinin bütövlükdə yüksək iqtisadi potensiala malik olduğunu və milli iqtisadiyyatların möhkəmləndirilməsinə istiqamətləndirilmiş qarşılıqlı faydalı əlaqələrin mümkünlüyünü vurğulayaraq, üzv ölkələrin və onların müvafiq orqanlarının səylərinin azad ticarət zonasının yaradılmasının

baş a çatdırılmasına, yanacaq-energetika və nəqliyyat kompleksləri kimi üstün sahələrdə əməkdaşlığın inkişafına yönəldilməsini zəruri sayırlar. Müvafiq orqanlara tapşırılır ki, bütün bu istiqamətlərdə əməkdaşlığın inkişafını təmin etmək üçün lazımı sənədləri hazırlasınlar.

***Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Ukraynanın Prezidenti Leonid Kuçma ilə görüşü***

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yanvarın 28-də Ukraynanın Prezidenti Leonid Kuçma ilə görüşü olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevi səmimiyyətlə salamlayan Leonid Kuçma ölkəmizin başçısı ilə Ukrayna paytaxtında görüşməkdən məmnun olduğunu bildirdi. Prezident Heydər Əliyev göstərilən qonaqpərvərliyə və

diqqətə görə Prezident Leonid Kuçmaya minnətdarlığını bildirdi.

Ölkələrimiz arasında təşəkkül tapmış dostluq, qarşılıqlı surətdə faydalı əməkdaşlıq və strateji tərəfdaşlıq münasibətlərindən söhbət açan prezidentlər ikitərəfli əlaqələrin daha da genişləndirilməsinin vacibliyini, beynəlxalq və regional təşkilatlar çərçivəsində birgə fəaliyyətin zəruriliyini vurğuladılar.

Neft və qaz sahəsində əməkdaşlığın perspektivlərinə toxunan dövlət başçıları transmilli layihələrin regionun iqtisadi inkişafı, tərəqqisi üçün əhəmiyyətli olduğunu bildirdilər.

Ənənəvi mehribanlıq və səmimilik şəraitində keçən görüş zamanı hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər də nəzərdən keçirildi.

***Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze ilə görüşü***

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin yanvarın 28-də Gürcüstanın Prezidenti Eduard Şevardnadze ilə görüşü olmuşdur.

Prezidentlər Heydər Əliyev və Eduard Şevardnadze bir-birini səmimiyyətlə salamlayaraq, ənənəvi xarakter almış görüşlərindən məmnun olduqlarını bildirdilər.

Görüş zamanı ölkələrimiz arasında ikitərəfli əlaqələrin daha da genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi məsələləri barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

Prezidentlər Xəzərin zəngin karbohidrogen yataqlarının işlənilməsi və enerji ehtiyatlarının dünya bazarlarına nəqli, o cümlədən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin inşası ilə bağlı məsələləri nəzərdən keçirdilər. Dövlət başçıları bu layihə ilə əlaqədar qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması üçün bundan sonra da birgə söylər göstərilməsinin zəruriliyini bildirdilər.

Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri Cənubi Qafqazda və ümumən Qafqazda təhlükəsizliyin və sabitliyin bərqərar olmasının regionun inkişafı və tərəqqisi üçün vacibliyini vurğuladılar, mövcud münaqişələrin – Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ, gürcü-abxaz, gürcü-osetin münaqişələrinin həlli yolları barədə fikir mübadiləsi apardılar.

Ənənəvi dostluq və mehribanlıq şəraitində keçən görüşdə tərəflər hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra digər məsələlər üzərində də dayandılar.

***Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin,
Rusiya Prezidenti Vladimir Putinin, Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadzenin
və Ermənistan Prezidenti Robert Köçəryanın görüşü***

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının Kiyev şəhərində keçirilən Zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin, Rusiya Federasiyasının Prezidenti Vladimir Putinin, Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadzenin və Ermənistan Respublikasının Prezidenti Robert Köçəryanın yanvarın 28-də «Qafqaz dördlüyü» çərçivəsində görüşü olmuşdur.

Görüşdə Qafqazda təhlükəsizliyin və əməkdaşlığın aktual problemləri müzakirə edildi.

Münaqişələrin sülh yolu ilə nizama salınmasının vacibliyini vurğulayan dövlət başçıları bildirdilər ki, bu, region ölkələrinin hərtərəfli əməkdaşlığına maneələrin aradan qaldırılmasına xidmət edərdi.

Fikir mübadiləsi zamanı prezidentlər vurğuladılar ki, Qafqazdakı münaqişələrin tezliklə nizama salınması, regionda sabitliyin bərqərar olunması üçün ikitərəfli və çoxtərəfli öhdəliklərə əməl edilməlidir.

Prezidentlər regionda sülh və sabitlik üçün, onun gələcək inkişafı üçün təhlükə yaradan hər cür ekstremizm və terrorizm hallarına qarşı mübarizədə söylərin birləşdirilməsinin vacibliyini nəzərə çarpdirdilər.

Dövlət başçıları Qafqazda təhlükəsizliyin təmin edilməsində, sülh və sabitliyin əldə edilməsində region ölkələri rəhbərlərinin yüksək səviyyədə mütəmadi görüşlərinin böyük əhəmiyyəti olduğunu vurğuladılar.

Prezidentlər Qafqaz ölkələri nümayəndələrinin müxtəlif strukturlar səviyyəsində görüşlərini və təmaslarını müsbət hal kimi qiymətləndirdilər.

Görüşdə bir sıra digər məsələlər barəsində də fikir mübadiləsi aparıldı.

***Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri ilə görüşü***

MDB-nin üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları Kiyevdə keçirilən zirvə görüşündə iştirak edən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev yanvarın 28-də onun üçün ayrılmış iqamətgahda ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri Rudolf Perinani (ABŞ), Nikolay Qribov (Rusiya) və Anri Jakoləni (Fransa), habelə Fransadan olan keçmiş həmsədr Üq Perneni qəbul etmişdir.

Görüşdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması məsələləri barədə söhbət aparıldı.

Tam sülh əldə edilənədək atəşkəs rejiminə əməl olunmasının vacibliyini bir daha nəzərə çarpdıran Prezident Heydər Əliyev nizamasalma prosesində ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində söylərin daha da artırılması lüzumunu qeyd etdi.

Söhbət zamanı münaqişənin aradan qaldırılması sahəsində Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin birbaşa görüşlərinin zəruri olduğu və bunların davam etdirilməsinin vacibliyi vurğulandı.

ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrləri görüş üçün vaxt ayırdığına görə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevə minnətdarlıqlarını bildirdilər.

«AZƏRTAC». 30.01.03

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Amerika Birləşmiş Ştatlarına rəsmi səfəri**

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev fevral ayının 23-də Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti C.Buşun dəvəti ilə bu ölkəyə rəsmi səfər etmişdir.

Dövlətimizin başçısını ABŞ paytaxtının “Endrüs” hərbi hava limanında Dövlət departamentinin yüksək vəzifəli əməkdaşları, hava limanının komandanı general Qlen Spiars, Azərbaycanın Vaşinqtondakı səfiri Hafiz Paşayev və ölkəmizin BMT-dəki daimi nümayəndəsi səfir Yaşar Əliyev qarşıladılar.

***Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Birləşmiş Ştatların ticarət naziri Donald Evans ilə görüşü***

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev fevralın 24-də öz iqamətgahında Birləşmiş Ştatların ticarət naziri Donald Evansı qəbul etmişdir.

Dövlətimizin başçısı ilə görüşmək imkanından şərəf duyduğunu söyləyən nazir Azərbaycan Prezidentinin Vaşinqtona səfərini yüksək qiymətləndirərək dedi ki, ABŞ müstəqil Azərbaycanın uğurlarını maraqla izləyir. O, qlobal əhəmiyyətə malik layihə adlandırdığı Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin həyata keçirilməsini Azərbaycan Respublikasının və şəxsən Prezident Heydər Əliyevin böyük uğuru kimi dəyərləndirdi.

Prezident Heydər Əliyev Xəzər Azərbaycan sektorundakı zəngin neft yataqlarının birgə işlənilməsinə dair dünyanın, o cümlədən ABŞ-ın aparıcı şirkətləri ilə müqavilələrin imzalanmasında, habelə əsas ixrac boru kəməri layihəsinin reallaşdırılmasında Birləşmiş Ştatlar hökumətinin xüsusi rolu olduğunu vurğuladı. Eyni zamanda, bütün bu işlərdə gənc, müstəqil Azərbaycan dövlətinin də böyük qətiyyət və iradə nümayiş etdirdiyini xatırladı. Prezident Heydər Əliyev dedi ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin həyata keçirilməsinə indi də cürbəcür maneələr var. Biz onların aradan qaldırılmasında ABŞ-ın dəstəyinə ümid bəsləyirik.

Nazir Donald Evans bildirdi ki, dünya iqtisadiyyatına daha sıx inteqrasiya olunmaq sahəsində Azərbaycanın gördüyü işləri ABŞ hökuməti və ölkənin işgüzar dairələrinin nümayəndələri yüksək qiymətləndirirlər. Birləşmiş Ştatlar əsas ixrac boru kəmərinə Xəzər regionunu dünya iqtisadiyyatına qovuşduran mühüm vasitə hesab edir. Biz bu sahədə Azərbaycanı hər cəhətdən dəstəkləyəcəyik. Cənab Evans daha sonra dedi ki, ABŞ Azərbaycanla həm neft-qaz sektorunda, həm də digər sahələrdə əməkdaşlığı genişləndirəcəkdir. Bununla bağlı o, gəmiçilik, rabitə və hava nəqliyyatı sahələrində əlaqələrin inkişaf etdirilməsinə dair konkret fikirlər söylədi. Ölkəsinin xarici siyasətində, xüsusən iqtisadi-ticarət əlaqələrində Azərbaycana böyük əhəmiyyət verdiyini vurğulayan Donald Evans bu sahədə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ardıcıl və məqsədyönlü siyasətini yüksək qiymətləndirdi.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev cənab Donald Evansı ölkəmizə səfərə dəvət etdi. Dəvət məmnunluqla qəbul olundu.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev fevralın 24-də ATƏT-in Minsk qrupunun ABŞ tərəfindən həmsədr səfir Rudolf Perinanı qəbul etmişdir.

Səfir Rudolf Perina dövlətimizin başçısını səmimiyyətlə salamlayaraq vurğuladı ki, Minsk qrupunun həmsədrləri özlərinin əməli fəaliyyətində Prezident Heydər Əliyevin fikirlərinə həmişə böyük əhəmiyyət verirlər.

Azərbaycan Prezidenti ABŞ diplomatının onunla Vaşinqtonda görüşmək təşəbbüsünü bəyəndiyini söylədi.

Görüşdə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli məsələsindən söhbət getdi. Prezident Heydər Əliyev dedi ki, uzun sürən bu münaqişənin indiyədək həll edilməmiş qalması mümkün deyildir. Azərbaycan xalqı, dövlətimiz vəziyyətin bundan sonra da belə davam etməsi, torpaqlarımızın işğal altında qalması ilə razılaşa bilməz. Ona görə də bu vəziyyətə son qoymaq, münaqişənin tezliklə sülh yolu ilə həllinə nail olmaq üçün bütün imkanlardan istifadə edilməlidir.

Səfir Rudolf Perina Azərbaycan rəhbərinin fikirləri ilə razılaşaraq bildirdi ki, Minsk qrupunun həmsədrləri də bu yöndə işləmək istəyirlər.

Daha sonra görüş jurnalistlərin iştirakı olmadan davam etdirildi.

***Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının rəhbəri Piter Voyke
və ABŞ-ın energetika naziri Spenser Abraham ilə görüşü***

Həmin gün Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının rəhbəri Piter Voykeni və ABŞ-ın energetika naziri Spenser Abrahamı qəbul etmişdir.

Cənab Voyke ilə söhbətdə respublikamızın bu nüfuzlu maliyyə qurumu ilə əlaqələrinə geniş yer verildi, Azərbaycanın iştirak etdiyi iri layihələrin maliyyələşdirilməsində onun imkanlarından istifadə olunması barədə fikir mübadiləsi aparıldı.

Korporasiyanın rəhbəri respublikamızda iqtisadiyyatın qeyri-dövlət bölməsinin inkişaf etdirilməsinə göstərilən qayğıdan məmnun qaldığını söylədi.

Əsas ixrac boru kəmərinin tikintisinin maliyyələşdirilməsindən söhbət açan Prezident Heydər Əliyev birgə həyata keçirilən bu layihənin ABŞ-ın milli maraqlarına uyğun işbirliyi olduğunu xatırlatdı.

Cənab Voyke bildirdi ki, Korporasiyanın məqsədi yalnız bu kəmərin layihəsinin maliyyələşdirilməsində deyil, regionda həyata keçirilən digər layihələrdə də fəal iştirak etməkdir. O dedi ki, ötən gün Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstanın nümayəndələri, habelə ABƏŞ-ın rəhbəri ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin tikintisinə dair maliyyə məsələləri barədə fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Dövlətimizin başçısının ABŞ-ın energetika naziri ilə söhbətində də enerji məsələləri diqqət mərkəzində idi. Azərbaycan Prezidentinin Vaşinqtona səfərini yüksək qiymətləndirən, ABŞ Prezidentinin və vitse-prezidentinin onunla görüşü böyük səbirsizliklə gözlədiklərini vurğulayan cənab Spenser Abraham bunun ölkələrimiz arasında münasibətlərin inkişafına, xüsusən də enerji məsələləri ilə bağlı əməkdaşlığa yeni təkan verəcəyini bildirdi.

İxrac boru kəmərləri layihələrinin reallaşdırılmasına ABŞ-ın dəstəyini xüsusi vurğulayan Prezident Heydər Əliyev dedi ki, ölkələrimizin çoxşaxəli əməkdaşlığı gələcəkdə də uğurla davam etdiriləcək və Birləşmiş Ştatlar Qafqaz bölgəsində təhlükəsizlik və sabitliyin təmin olunmasına, tərəqqiyə köməyini artıracadır.

Spenser Abraham bildirdi ki, bu layihələr Prezident Buşun enerji strategiyasının əsas hissələrindən biridir. Bu layihələrin uğurla həyata keçirilməsi Sizin xidmətlərinizin, liderliyinizin nəticəsidir. ABŞ bu işləri möhkəm dəstəkləyib və bundan sonra da dəstəkləyəcəkdir.

***Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti Corc Buş ilə görüşü***

Fevralın 26-da Vaşinqtonda – Ağ Evdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti Corc Buşun görüşü olmuşdur.

ABŞ Prezidenti Azərbaycan dövlətinin başçısını böyük hörmət və ehtiramla qarşıladı.

Səmimilik və dostluq şəraitində keçən görüşdə ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlər, Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin həyata keçirilməsinin vəziyyəti, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli, beynəlxalq terrorizmə qarşı birgə mübarizə, eləcə də regionda və beynəlxalq aləmdə baş verən proseslər haqqında geniş fikir mübadiləsi aparıldı. Prezident Corc Buş Azərbaycanın qarşılaşdığı problemlərin aradan qaldırılmasına xüsusi diqqət yetirəcəyini və bununla bağlı Dövlət departamentinə tapşırıqlar verəcəyini bildirdi.

Hər iki tərəf üçün səmərəli və faydalı olan görüşdə Birləşmiş Ştatların dövlət katibi Kolin Pauell, müdafiə naziri Donald Ramsfeld, Prezidentin milli təhlükəsizlik üzrə müşaviri Kondoliza Rays və digər rəsmi şəxslər iştirak edirdilər.

***Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutununun 98-ci maddəsinə dair
sazişin imzalanma mərasimi***

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev sonra ABŞ Dövlət departamentinə gəldi. Prezident Heydər Əliyevi dövlət katibinin birinci müavini Riçard Armitac və digər yüksək vəzifəli şəxslər böyük mehribanlıqla qarşıladılar.

Dövlət departamentinin binasında Prezident Heydər Əliyevin iştirakı ilə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutununun 98-ci maddəsinə dair sazişin imzalanma mərasimi oldu. Sənədi Azərbaycan tərəfindən ölkəmizin Vaşinqtondakı səfiri Hafiz Paşayev, ABŞ tərəfindən isə dövlət katibinin Avropa və Avrasiya məsələləri üzrə müavini xanım Elizabet Cons imzaladılar.

Bu sazişə əsasən, tərəflər bir-birinin ərazisində Azərbaycan və ABŞ vətəndaşlarının törətdikləri cinayətə görə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinə müraciət etməmək barədə ümumi razılığa gəlirlər.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ABŞ-ın Vitse-prezidenti Riçard Çeyni ilə görüşü

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev Vaşinqtona səfəri çərçivəsində fevralın 26-da Amerika Birləşmiş Ştatlarının vitse-prezidenti Riçard Çeyni ilə görüşmüşdür.

Cənab Çeyninin iqamətgahında keçirilən görüşdə hər iki ölkəni maraqlandıran çoxsaylı məsələlər, xüsusilə də beynəlxalq antiterror koalisiyasında Azərbaycanın fəal iştirakı, Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsinin reallaşdırılması, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli barədə fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev fevralın 26-da axşam öz iqamətgahında ABŞ-a səfərinin nəticələri, Vaşinqtonda keçirdiyi yüksək səviyyəli görüşlər barədə jurnalistlərə ətraflı məlumat vermişdir.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ABŞ-ın Mərkəzi Kəşfiyyat agentliyinin direktoru Corc Tenet ilə görüşü

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev ABŞ-a səfəri çərçivəsində fevralın 27-də öz iqamətgahında ABŞ Mərkəzi Kəşfiyyat Agentliyinin direktoru Corc Teneti qəbul etmişdir.

Səmimilik və mehribanlıq şəraitində keçən görüşdə cənab Tenet Azərbaycanın anti-terror koalisiyasında iştirakına görə dövlətimizin başçısına təşəkkürünü bildirmişdir.

Sonra hər iki ölkəni maraqlandıran bir sıra məsələlər ətrafında geniş fikir mübadiləsi aparılmış, ABŞ və Azərbaycan hüquq-mühafizə orqanlarının sıx əməkdaşlığından məmnunluqla bəhs edilmişdir. Prezident Heydər Əliyev Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində aparılan danışıqların hazırkı mərhələsindən ətraflı söhbət açmışdır. ABŞ Mərkəzi Kəşfiyyat Agentliyinin direktoru Corc Tenet Azərbaycan sərhədlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi sahəsində bundan sonra da birgə səy göstərəcəklərinə ümidvar olduğunu vurğulamışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin digər görüşləri

7 yanvar - Türkiyənin Ədalət və İnkişaf Partiyasının Sədri Rəcəb Tayyib Ərdoğan ilə görüş

14 yanvar - ABŞ Mülki Tədqiqatlar və İnkişaf Fondunun Prezidenti Gerson Şeri ilə görüş

16 yanvar - MDB İcraiyyə Komitəsinin sədri – icraçı katibi Yuri Yarov ilə görüş

23 yanvar - YUNESKO-nun baş direktorunun müavini Munir Buşenaki və baş direktorun baş müşaviri Xorst Qodiken ilə görüş

30 yanvar - Ukraynanın Müdafiə Naziri, ordu generalı Vladimir Şkidçenko ilə görüş

4 fevral - MDB-nin üzvü olan ölkələrin Mədəni Əməkdaşlıq Şurasının 18-ci iclasının iştirakçıları ilə görüş

7 fevral - TÜRKSOY təşkilatının üzvü olan ölkələrin Mədəniyyət Nazirləri Daimi Şurasının XIX toplantısının iştirakçıları ilə görüş

8 fevral – Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının II qurultayında iştirak edən Xarici Həmkarlar İttifaqları təşkilatlarının nümayəndələri ilə görüş

18 fevral - İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin sədri Luzius Vildhaber ilə görüş

18 fevral – Rusiya Dövlət Dumasının nümayəndə heyəti ilə görüş

20 fevral - Rusiya Təhlükəsizlik Şurasının nümayəndə heyəti ilə görüş

24 mart – Nüvə sınaqlarının hərtərəfli qadağan olunması müqaviləsi üzrə təşkilatın hazırlıq komissiyasının icraçı katibi Volfqanq Hoffman ilə görüş

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
XARİCİ İŞLƏR NAZİRİ VİLAYƏT
QULİYEVİN
2003-CÜ İL YANVAR-MART
AYLARI ƏRZİNDƏ DİPLOMATİK
FƏALİYYƏTİ**

Azərbaycan və ABŞ Hökumətləri arasında narkotiklərə nəzarət və hüquq mühafizə orqanlarına yardım haqqında sənəd imzalanmışdır

2003-cü il yanvar ayının 3-də Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyində Azərbaycan və ABŞ hökumətləri arasında narkotiklərə nəzarət və hüquq mühafizə orqanlarına yardım haqqında sənəd imzalanmışdır.

Sənədi Azərbaycan hökuməti adından xarici işlər naziri Vilayət Quliyev və Amerika Birləşmiş Ştatları hökuməti adından ABŞ-in ölkəmizdəki səfirliyinin müvəqqəti işlər vəkili xanım Nənsi Makldauni imzalamışlar.

XİN-in Mətbuat mərkəzinin məlumatı, 03.01.03

**Azərbaycan Respublikasının Xarici işlər naziri Vilayət Quliyevin
Qazaxıstana rəsmi səfəri**

Almatıda «Sülh və həmrəylik» mövzusunda keçirilən birinci beynəlxalq konfrans başa çatmışdır.

Konfransda dövlət və hökumət başçıları, ictimai və siyasi xadimlər, bir sıra dini icmaların rəhbərləri, ABŞ kongresmenləri iştirak etmişlər.

Azərbaycanı bu tədbirdə xarici işlər naziri Vilayət Quliyevin başçılığı ilə nümayəndə heyəti təmsil etmişdir. Qazaxıstan Prezidenti Nursultan Nazarbayev konfrans iştirakçılarını salamlamış, dövlət və hökumət başçılarının tədbirə ünvanlanmış təbriklərini oxumuş və demişdir ki, bu foruma toplaşmaqda məqsədimiz terrorizmə və ekstremizmə qarşı birgə mübarizə aparmağın yollarını aramaqdır. Terrorizm insanlıq əleyhinə yönəlmişdir və bu hər birimiz üçün təhlükəlidir.

Sonra Qırğızıstan Prezidenti Əsgər Akayev, Tacikistan Prezidenti Emoməli Rəhmonov, Türkiyənin dövlət naziri Mehmet Aydın, Azərbaycanın xarici işlər naziri Vilayət Quliyev, Əfqanıstan prezidentinin beynəlxalq məsələlər üzrə müşaviri Yəhya Məhəmməd Mərufi çıxış etmişlər.

Xarici işlər naziri V.Quliyev Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Qazaxıstan Prezidenti Nursultan Nazarbayevə ünvanlanmış məktubunu oxumuşdur. O, öz çıxışında Orta Asiya və Cənubi Qafqaz regionu üçün mühüm olan sülh və sabitlik, mədəniyyətlərarası və dinlərarası dialoqa nail olmaq, regionda iqtisadi tərəqqini ləngidən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən danışaraq demişdir: «Bu münaqişənin əsasında ermənilərin iddia etdikləri kimi, dini və etnoslar arasındakı amillər durmur. Bu, Ermənistanın Azərbaycana qarşı ərazi iddiasıdır və Azərbaycan bu münaqişəni dinc yolla, beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində həllinə tərəfdardır.

Biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin reallaşması ərəfəsindəyik və bu layihənin gerçəkləşməsi üçün Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Türkiyədə sülh və sabitliyin olması vacibdir».

Konfrans iştirakçıları «Sülhə və sabitliyə doğru» adlı yekun bəyannamə qəbul etmiş, «Sülh və sabitlik forumu» yaratmışlar. Forumun vəzifəsi xalqlar, dinlər və sivilizasiyalar arasında dialoqu inkişaf etdirməkdən ibarətdir. Konfrans iştirakçıları bütün ölkələri bu təşəbbüsə qoşulmağa çağırmışlar.

Vilayət Quliyevin Qazaxıstanın xarici işlər naziri Qasımcomərd Tokayevlə görüşündə ikitərəfli münasibətlər, Xəzərin hüquqi statusu, Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin çəkilməsi və digər məsələlər müzakirə edilmişdir.

«AZƏRTAC», 13.02.03

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Naziri Vilayət Quliyevin digər görüşləri

7 yanvar – Çin Xalq Respublikasının Bakıdakı səfiri Çjan Siyun ilə görüş

14 yanvar – İranın Xəzər məsələləri üzrə xüsusi nümayəndəsi Mehdi Səfərinin başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüş

16 yanvar – MDB-nin İcraçı katibi Yuri Yarov ilə görüş

17 yanvar – Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrin Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfirləri ilə görüş

23 yanvar – Norveç Krallığı Xarici İşlər Nazirliyinin ABŞ, Kanada, Rusiya və digər MDB ölkələri ilə təhlükəsizlik siyasəti və ikitərəfli əlaqələr departamentinin direktoru Yorq Villi Bronebak ilə görüş

23 yanvar – Fransa Xarici İşlər Nazirliyinin Xüsusi Tapşırıqlar üzrə Səfiri Pyer Şaras ilə görüş

24 yanvar – YUNESKO baş direktorunun müavini Munir Buşenaki ilə görüş

7 mart – Hindistanın Azərbaycandakı Səfiri Syoti Svarup Panden ilə görüş

14 mart – ABŞ-ın Milli Demokratiya İnstitutunun Azərbaycan üzrə təmsilçisi Devid Sip ilə görüş

- 17 mart – BMT-nin qaçqınlar üzrə Ali komissarlığının Azərbaycanı nümayəndəsi Didye Ley ilə görüş
- 18 mart – Avstriyanın Azərbaycanı Səfiri xanım Haydemariya Gürer ilə görüş
- 22 mart – Fransanın Azərbaycanı səfiri Şantal Puare ilə görüş
- 24 mart – Nüvə sınaqlarının hərtərəfli qadağan olunması haqqında müqavilə təşkilatının İcraçı Katibi Volfqanq Hofman ilə görüş
- 25 mart – YUNİSEF-in MDB, Baltika və Şərqi Avropa ölkələri üzrə regional direktoru Filip Obrayen ilə görüş
- 25 mart – Böyük Britaniyanın Azərbaycanı Səfiri Endrü Taker ilə görüş
- 28 mart – Özbəkistan Respublikasının Azərbaycanı Səfiri Abduqafur Əbduraxmanov ilə görüş
- 31 mart – Yunanıstanın Azərbaycanı Səfiri Merkurios Karafotias ilə görüş

ÇIXIŞLAR

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin İran İslam İnqibalının 24-cü ildönümü münasibəti ilə keçirilən mərasimdə nitqi

Bakı, 12 fevral 2003 il

- Hörmətli cənab səfir!
- Hörmətli cənab Səlamiyən!

Mən buraya sizdən hədiyyələr almaq üçün gəlməmişəm. Ancaq mənə təqdim etdiyiniz hədiyyələrə görə sizə təşəkkür edirəm. Çox sağ olun ki, mənə belə diqqət göstərmisiniz. Mənim bu gün buraya gəlməyimin səbəbi hörmətli cənab səfirin dəvətidir və həm Qurban bayramı münasibətilə, həm də İran islam inqilabının 24-cü ildönümü münasibətilə bu mərasimdə iştirak etmək olmuşdur.

- Hörmətli cənab səfir!
- Hörmətli xanımlar və cənablar!

Mən sizi, bütün dünya müsəlmanlarını müqəddəs Qurban bayramı münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, bütün dünya müsəlmanlarına sülh, əmin-amanlıq və rifah arzu edirəm.

Bu günlər İran islam inqilabının 24-cü ildönümüdür. İran xalqı bunu böyük iftixar hissi ilə qeyd edir, bayram edir. Bu milli bayram münasibətilə mən də İran İslam Cümhuriyyətinin Prezidenti hörmətli cənab Xatəmiyə və İranın Ali dini rəhbəri hörmətli cənab Xamneyə təbrik məktubları göndərmişəm. Məktublar bizim mətbuatda dərc olunubdur. Azərbaycan xalqının bu bayram münasibətilə fikirlərini, arzularını orada ifadə etmişəm. Ancaq bundan əlavə, bu gün bir daha burada sizinlə birlikdə bayram mərasimində iştirak edirəm və sizi, qardaş İran xalqını, İran İslam Cümhuriyyəti dövlətini İran islam inqilabının 24-cü ildönümü münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm. İran xalqına gələcəkdə daha böyük uğurlar arzulayıram.

İran ilə Azərbaycan arasındakı münasibətlər çox böyük, qədim və olduqca zəngin tarixə malikdir. Bunu siz də bilirsiniz, biz də bilirik. Bu gün buna vaxt itirməyə ehtiyac yoxdur. Ancaq eyni zamanda, bir daha təsdiq etmək lazımdır ki, xalqlarımızın müştərək adət-ənənələri, mədəniyyəti, dini mənsubiyyəti və bir çox başqa amillər həmişə bizi bir yerdə etmiş, dost etmişdir və bu dostluq münasibətləri bu gün də davam edir. Bizim bugünkü münasibətlərimizin keçmişdən keyfiyyətə böyük fərqi ondan ibarətdir ki, bu, İran İslam Cümhuriyyəti ilə Azərbaycan Respublikası arasında dövlətlərarası münasibətlərdən ibarətdir. Xalqlar arasında

münasibətlər həmişə çox xoş, mehriban olubdur və bizim xalqlarımız arasında heç vaxt heç bir ixtilaf olmayıbdır.

Ancaq Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa edəndən sonra Azərbaycan Respublikası ilə İran İslam Cümhuriyyəti arasında dövlətlərarası diplomatik əlaqələr qurulub və ötən illərdə inkişaf edibdir. Biz indi müstəqil dövlətlər kimi əməkdaşlıq, dostluq edirik və müştərək çox işlər görürük. Bizim ticarət əlaqələrimiz, iqtisadi əlaqələrimiz çox genişdir və çalışırıq ki, bu əlaqələri daha da genişləndirək. Buna həm İran tərəfindən, həm də Azərbaycan tərəfindən böyük cəhdlər göstərilir və bundan sonra da göstəriləcəkdir. Bu, həm İran xalqının, həm də Azərbaycan xalqının mənafeyinə uyğundur.

Biz dost ölkələrlik, dostluğumuzu davam etdiririk və etdirəcəyik. Mənim 2002-ci ilin may ayında İrana rəsmi səfərim, hesab edirəm ki, bizim bu əlaqələrin tarixində mühüm bir hadisə oldu. Biz bu səfər zamanı çox səmərəli, çox əhəmiyyətli, dostluğumuzu, əməkdaşlığımızı gücləndirə biləcək qərarlar qəbul etdik, müqavilələr imzaladıq. İran ilə Azərbaycan arasında Prezident Xatəmi və Prezident Heydər Əliyevin tərəfindən imzalanmış müqavilə tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Bir çox başqa sənədlər də imzaladıq. Amma bizim bu görüşlərimizin mənası, əhəmiyyəti təkcə bu sənədlərlə bitmir, biz İran-Azərbaycan əlaqələrinin, demək olar ki, yeni bir mərhələsinin bünövrəsini qoyduq. Çox məmnunam ki, bu görüşlər, bu sənədlər ötən aylarda öz bəhrəsini verir və bizim əlaqələrimiz daha da sürətlə inkişaf edir.

Mən Prezident cənab Xatəmini Azərbaycana rəsmi səfərə dəvət etmişəm. İndi biz onun səfərini gözləyirik. Güman edirəm ki, bu səfər də həyata keçəndən sonra bizim əlaqələrimiz daha da yüksək səviyyəyə qalxacaqdır.

Bizim dövlətlərarası əlaqələrimizdə bəzi məsələlər də meydana çıxır. Amma bu məsələləri danışıqlar, qarşılıqlı anlaşma vasitəsilə həll edirik və güman edirəm ki, bundan sonra da biz bunları həll edəcəyik.

İranda da, Azərbaycanda da hamı bilir ki, respublikamızın ən ağır problemi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsidir və Azərbaycan ərazisinin bir qisminin müəyyən səbəblərdən Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunması, işğal edilmiş torpaqlardan bir milyona qədər azərbaycanlı, müsəlman bacı-qardaşlarımızın yerlərindən-yurdlarından köçürülməsi və ağır vəziyyətdə çadırlarda yaşamasıdır. O illərdə burada qanlı müharibə, döyüşlər getdi. Dediym kimi, bəzi səbəblərdən Ermənistan qəsbkarları Azərbaycan torpaqlarının bir qismini işğal etdilər.

Ancaq biz 1994-cü ildən atəşi dayandırdıq, bu məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üzərində işləməyə başladığımız və bu gün də işləyirik. Biz bu işdə həmişə İranla məsləhətləşmələr, danışıqlar aparmışıq. Bəzən bu danışıqlar nəticə verib, bəzən isə nəticə verməyibdir. Ancaq İran İslam Cümhuriyyəti Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyır və Ermənistanı təcavüzkar ölkə kimi qiymətləndiribdir. Bu, həm İran dövlətinin bəyanatlarında, həm də İslam Konfransı Təşkilatının müştərək, bir yerdə qəbul etdiyimiz bəyannamələrində öz əksini tapıbdir.

Təbiidir ki, İran İslam Cümhuriyyətinin Azərbaycanla əlaqədar belə prinsipal mövqeyi məsələlərin həll edilməsində bizə müəyyən qədər dəstək vermək deməkdir. Ümidvaram ki, biz bu dəstəyi bundan sonra daha da çox hiss edəcəyik.

Bizim ölkələrimiz bir-birinə nə qədər çox bənzərdirsə, dövlət quruluşunda o qədər də çox fərqlər var. Fərqlər ondan ibarətdir ki, Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini elan edəndən ölkəmizdə demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi həyata keçirilir və biz bu sahədə böyük nailiyyətlər əldə etmişik. Bu, bizim əsas yolumuzdur. Biz bu yol ilə gedirik. Yəni demokratik dövlət, bazar iqtisadiyyatı, insanlara bütün azadlıqların verilməsi, mətbuat, söz azadlığı, din azadlığı və demokratiyanın tələbləri ilə əlaqədar bir çox məsələlər – bunlar Azərbaycanda təmin olunubdur və bundan sonra da təmin olunacaqdır.

Azərbaycan dünyəvi dövlətdir və bu da bizim strateji yolumuzdur. Biz bundan nə o tərəfə, nə də bu tərəfə dönmə bilmərik. Dönmə bilmərik ona görə yox ki, dönmək istəmirik. Çünki biz özümüz üçün bu yolu uyğun hesab edirik və bu yol ilə də gedirik.

Məmnuniyyətlə deyə bilərəm ki, İran İslam Cümhuriyyətində də demokratiya çox geniş inkişaf edibdir. Prezident Xatəminin birinci, ikinci dəfə prezident seçilməsində də mən bu seçkilərin nə qədər yüksək demokratik şəraitdə keçməsinin şahidi oldum. Nəinki mən, bütün dünya bunun şahidi oldu. Bu, çox gözəl bir haldır və İranda demokratiyanın bu cür inkişaf etməsi, bizim fikrimizcə, ümumiyyətlə, İranın inkişaf etməsində və dünya sivilizasiyasına qatılmasında çox böyük rol oynayır və oynayacaqdır. İranda bu sahədə başqa nailiyyətlər də var, siz onları məndən yaxşı bilirsiniz.

Bu fərqlər heç də bizim dostluğumuza, qardaşlığımıza, əməkdaşlığımıza mane olmur və mane də ola bilməz. Bir də görürsən, iki qardaş olur. Biri bir cür yaşayır, o biri də başqa cür yaşayır. Onun kefi elə istəyir, elə yaşayır. Bu birisinin də kefi belə istəyir, belə yaşayır. Nə bu qardaş o qardaşı məcbur edə bilər, nə də o qardaş bu qardaşı məcbur edə bilər. Heç lazım da deyil, gərək insan azad olsun. Hər insanın daxili azadlığı böyük bir şeydir. Qonşunun da biri belə, biri elə olur. Ümumiyyətlə, dünya belədir.

Biz dünyada heç bir ölkəyə bənzəmək istəmirik. Ancaq, eyni zamanda, ümumbəşəri dəyərlər var. Bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz var – dinimiz, adət-ənənələrimiz, biz heç vaxt bunlardan əl çəkmərik. Məsələn, o mənəvi dəyərlər ki, Azərbaycan xalqına mənsubdur, başqa yerdə onun əksini görürük, amma biz onu qəbul edə bilmərik. Yəni biz öz milli köklərimizi, dini mənsubiyyətimizi qorumuşuq, qoruyacağıq. Mənəvi ənənələrimizi, adətimizi qoruyub inkişaf etdirəcəyik. Ancaq bununla bərabər, biz ümumbəşəri dəyərlərdən də bəhrələninirik. Hesab edirik ki, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin ümumbəşəri dəyərlər ilə birgə inkişaf etməsi, onların sintezi xalqımızın gələcəyi üçün, inkişafı üçün daha da əhəmiyyətli olacaqdır.

Bunları deyərək, onu bildirmək istəyirəm ki, hər bir ölkənin ərazi bütövlüyü, sərhədlərinin toxunulmazlığı beynəlxalq hüquq normalarının əsas prinsipidir, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının əsas prinsipidir və biz bu prinsipin həyata keçirilməsini tələb edirik. Biz heç kəsin ərazi bütövlüyünə göz dikməmişik. Ancaq pozulmuş öz ərazi bütövlüyümüzü isə bərpa etməyə çalışırıq və bərpa etməliyik. Hər bir ədalətli dövlət, yəni öz

hüquqlarını qiymətləndirən dövlət, gərək başqa dövlətlərin də hüquqlarını qiymətləndirsin. Lakin öz hüquqlarını qoruyub saxlasın, başqa dövlətin hüquqları tapdalananda isə buna biganə olsun, yaxud da bəzi hallarda ona dəstək versin - bu, yaramaz haldır. Bu barədə İran İslam Cümhuriyyəti ilə bizim münasibətlərimiz tam gözəldir, tam yaxşıdır. Mən bunları ona görə demirəm ki, burada bir məsələ, problem var. Yox, sadəcə, bizim münasibətlər haqqında danışanda bunları bir daha demək istəyirəm.

İran böyük, qüdrətli bir ölkədir. Böyük ərazisi, zəngin təbii sərvətləri, çox fədakar insanları və çoxsaylı əhalisi, qədim tarixi var. Biz İranın bütün bu varlığını, yəni vahid İrani, onun ərazi bütövlüyünü həm tanıyıyıq, həm də hesab edirik ki, buna heç kəs qəsd etməməlidir. Biz kiçik ölkəyik, amma bizim vəziyyətimiz başqa cürdür. Güman edirəm, bu da daim belə olmayacaqdır. Biz öz ərazi bütövlüyümüzü bərpa edəcəyik, yaşayacağıq, inkişaf edəcəyik.

Dünyada bir prinsip də çox mühümdür: bir ölkənin o biri ölkənin daxili işlərinə qarışmamaq. Biz heç bir ölkənin işinə qarışmaq istəmirik. Qarışmaq da istəmirik ona görə ki, biz dünyanın ədalətli qanunlarına riayət edirik, bir də bizim o qədər öz işlərimiz var ki, nə üçün başqa ölkənin daxili işinə qarışmalıyıq? Allah imkan versin ki, biz öz işlərimizi həll edək, öz xalqımızın problemlərini həll edək. Amma eyni zamanda, hesab edirik ki, Azərbaycanın da daxili işlərinə heç kəs qarışmamalıdır. Yəni ölkələrin bir-birinin daxili işlərinə qarışmaması çox vacib məsələdir. Biz bunu may ayında mən Tehranda olanda söhbətlərdə əks etdirdik və hətta bu, bizim imzaladığımız müqavilədə də var. Bunlar hamısı İran-Azərbaycan xalqlarının və dövlətlərinin dostluğunu daha da möhkəmləndirən, inkişaf etdirən amillərdir. Buna görə də biz bunu həmişə bilməliyik və bu amillərə həmişə riayət etməliyik.

İndi bizim bölgədə, yəni Şərqdə bəzi proseslər gedir. İstəyirik ki, bunların hamısı ədalət çərçivəsində olsun. Ancaq bunların heç biri İran-Azərbaycan dostluğuna, əməkdaşlığına heç bir mənfi təsir göstərə bilməz. Bizim bu əməkdaşlığımız, dostluğumuz bu gün də var, sabah da olacaq, gələcəkdə də olacaqdır. Biz qonşu xalq kimi, özü də qədim zamanlardan bir-birinə qarışmış xalq kimi, bir yerdə, bir ərazidə dostluq, mehribanlıq şəraitində yaşamağa məhkumuq. Bunu bilməliyik və belə bir yaşayışın təmin olunması üçün də lazımı səylərimizi qoymalıyıq.

Mən hesab edirəm ki, bu gün İslam inqilabının 24-cü ildönümünü qeyd edərək, İranın böyük nailiyyətlərlə fəxr etməyə haqqı var. İranın iqtisadiyyatı inkişaf edir, həyat çox yüksək səviyyədə inkişaf edir. İnanıram ki, gələcək illər İranın daha da sürətlə inkişaf etməsini təmin edəcəkdir. Dost, qardaş ölkənin Prezidenti kimi mən bu bayram günü bunu arzu edirəm. Sizi bu bayramlar münasibətilə bir daha təbrik edirəm, hamınıza cansağlığı arzu edirəm, xoşbəxtlik arzu edirəm. Sağ olun.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Xocalı soyqırımının ildönümü ilə əlaqədar
Azərbaycan xalqına müraciəti**

Bakı, 25 fevral 2003-cü il

- Əziz həmvətənlər!

- Hörmətli soydaşlar!

Bu gün mən Sizə insanlığın tarixində ən qəddar və amansız kütləvi terror hadisələrindən biri olan Xocalı soyqırımını münasibəti ilə müraciət edirəm.

Xocalı faciəsi iki yüz ildən çox müddətdə davakar erməni millətçiləri tərəfindən xalqımıza qarşı aparılan etnik təmizləmə və soyqırımını siyasətinin qanlı səhifəsidir. Müxtəlif vaxtlarda fərqli şəkildə, xüsusi incəliklə yeridilən bu mənfur siyasət və düşmənçilik heç zaman dayanmamış, gah açıq qarşıdurma və qanlı toqquşmalar şəklini almış, gah da dövrün tələblərinə uyğun ideoloji forma ilə pərdələnmişdir.

15 il əvvəl təcavüzkar erməni şovinistlərinin irəli sürdükləri ərazi iddiaları azərbaycanlıların qədim torpaqlarından kütləvi deportasiyasına, çoxsaylı terror aktlarına və tammiqyaslı amansız müharibəyə səbəb oldu. Nəticədə on minlərlə insan həlak oldu, əlil vəziyyətinə düşdü, yüz minlərlə soydaşımız qaçqın və məcburi köçkünə çevrildi. Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında olan 7 rayonumuz erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal edildi. Lakin 1992-ci il fevralın 26-da qədim Xocalı şəhərinin misli görünməmiş qəddarlıqla məhv edilməsi bu faciələrin ən dəhşətliyi oldu. Erməni hərbi birləşmələri 366-cı sovet alayı ilə birlikdə qadınlara, uşaqlara, qocalara aman vermədən yüzlərlə insanı xüsusi vəhşiliklə qətlə yetirdi, onları hərbi tarixində analoqu olmayan işgəncə verməklə öldürdü, təhqirlərə məruz qoydu. Öz amansızlığına, vəhşiliyinə, kütləviliklərinə və törədilən cinayətlərin ağırlığına görə Xocalı faciəsi insanlığın tarixində qara ləkə kimi qalacaqdır.

Xocalı soyqırımını törətməkdə erməni şovinistlərinin məqsədi xalqımızı qorxutmaq, vahimə içində saxlamaq, onun mübarizə əzmini qırmaq, işğal faktı ilə barışmasına nail olmaq idi. Lakin düşmən öz məkrli niyyətlərinə çata bilmədi. Xocalı müdafiəçiləri təpədən dırnağa qədər müasir silahlarla təchiz olunmuş düşmən qarşısında özünü itirmədi, əyilmədi, qəhrəmanlıq və rəşadət nümunələri göstərdi. Onlar qeyri-bərabər döyüşdə igidliklə vuruşaraq, əsl fədakarlıq və vətənpərvərlik nümayiş etdirdilər.

Xocalı faciəsindən danışıarkən o zaman Azərbaycana rəhbərlik edən şəxslərin və xalqa rəhbərliyə iddialı olan qüvvələrin siyasi və mənəvi məsulluyyətini ayrıca qeyd etmək lazımdır. Öz vəzifə borcuna görə vətəndaşların asayişini və təhlükəsizliyini qorumalı olan dövlət orqanları şəhərin müdafiəsini təşkil etmək üçün heç bir əməli tədbir görməmiş, şəhər sakinlərini taleyin ümidinə buraxmışdılar. Uzun müddət mühasirə şəraitində qalan güclü düşmənlə mərdliklə vuruşan şəhərin müdafiəçilərinə heç bir kömək göstərilməmişdir. Respublikanın rəsmi rəhbərliyi baş vermiş ağır cinayət və soyqırım aktının miqyasları və ağırlığı haqqında

dünya dövlətlərinə və beynəlxalq ictimaiyyətə məlumat vermək, həqiqəti çatdırmaq əvəzinə, real vəziyyəti gizlətməyə cəhd etmiş, tam fəaliyyətsizlik, məsuliyyətsizlik və xalqın taleyinə biganəlik nümayiş etdirmişdi. Sonradan da Xocalı soyqırımının mahiyyətini açmaq, onun təşkilatçılarını və icrakçılarını ifşa etmək üçün heç bir iş görülməmişdir. Xalqımızın faciəsi, yüzlərlə insanın məhv olmuş həyatı o zamankı hakimiyyət və müxalifət tərəfindən yalnız siyasi mübarizədə qarşılıqlı ittihamlar üçün vasitə rolunu oynamışdır.

1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycan hökuməti və parlamenti Xocalı soyqırımı və bütövlükdə erməni şovinst-millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı törətdiyi cinayətlər haqqında həqiqətləri olduğu kimi bütün miqyası və dəhşətləri ilə dünya dövlətlərinə, parlamentlərinə, geniş ictimaiyyətə çatdırmaq, bütün bunların soyqırımı siyasəti kimi tanınmasına nail olmaq xətti yeridir. Bu, Xocalı şəhidlərinin, Vətən müdafiəçilərinin ruhu qarşısında bizim vətəndaşlıq və insanlıq borcumuz olmaqla bərabər, həm də faciənin beynəlxalq hüquqi-siyasi qiymət almasına, onun ideoloqlarının, təşkilatçılarının və icraçılarının layiqincə cəzalandırılmasına yönəlmişdir.

Azərbaycanın dövlət rəhbərliyi Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin beynəlxalq hüquq prinsiplərinə uyğun ədalətli həlli, ərazilərimizin işğaldan azad edilməsi üçün məqsədyönlü və ardıcıl iş aparır. Haqq-ədalət, beynəlxalq hüquq bizim tərəfimizdədir, zaman bizim xeyrimizə işləyir. Bu gün dövlətimiz və xalqımız iqtisadi, siyasi və mənəvi cəhətdən müqayisə olunmaz dərəcədə güclənib, müstəqil Azərbaycan dövləti dünya siyasətinin mühüm faktoruna çevrilib. İnanıram ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin daha da möhkəmlənməsi, sərhədlərinin toxunulmazlığının və ərazi bütövlüyünün təmin edilməsi Xocalı şəhidlərinə və xalqımızın bütün qəhrəman övladlarına ucaldılan möhtəşəm abidə olacaqdır!

Bu milli matəm günündə Xocalı şəhidlərinin və qəhrəmanlarının müqəddəs ruhu qarşısında baş əyərək, Allahdan onlara rəhmət diləyir, onların yaxınlarına, bütün xalqımıza başsağlığı verirəm!

«AZƏRTAC». 25.02.03.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Vaşinqtonda «Şərqi-Qərbi enerji dəhlizi reallıqdır» mövzusunda keçirilmiş beynəlxalq konfransda nitqi

Vaşinqton, ABŞ, 27 fevral 2003

- Hörmətli cənab Skoukroft!
- Hörmətli cənab Stiv Mən!
- Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar!

Mən sizin hamınızı burada, Amerika Birləşmiş Ştatlarında, Vaşinqtonda indi işinə başladığımız konfrans münasibətilə təbrik edirəm, sizi səmimi qəlbdən salamlayıram və konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

Bu konfransın Vaşinqtonda indi keçirilməsinin çox böyük əhəmiyyəti var. Konfrans “Şərq-Qərb enerji dəhlizi reallıqdır” mövzusunda və onu Amerika-Azərbaycan Ticarət Palatası, Amerika-Gürcüstan Biznes Şurası, Amerika-Türkiyə Şurası və təbiidir ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökuməti birlikdə təşkil etmişlər. Dövlət departamenti də bu işlə məşğul olubdur. Belə bir konfransın keçirilməsinin zəruri olduğu haqqında qərar qəbul etmişlər və bu konfrans baş tutmuşdur.

Bunun xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada həm Amerika Birləşmiş Ştatlarının, həm Türkiyənin, həm Gürcüstanın, həm də Azərbaycanın nümayəndələri iştirak edirlər. Bu da təbiidir, çünki Şərq-Qərb dəhlizi böyük məsafəni əhatə edir. Ancaq daha çox Xəzər dənizi hövzəsində həyata keçirdiyimiz proqramlar, layihələr əsasında bizim regionu – Xəzər dənizini, Azərbaycanı, Gürcüstanı və Türkiyəni əhatə edir.

Şərq-Qərb dəhlizi təkcə bundan ibarət deyildir. O, daha böyük bir ərazini əhatə edir. Ancaq bizim layihələr indi məhz bu ölkələr arasında həyata keçirilir. Lakin bu layihələrin həyata keçirilməsində Amerika Birləşmiş Ştatları və onun böyük neft şirkətləri xüsusi rol oynayır. Qərb ölkələrinin bir neçə böyük neft şirkəti və xüsusən Böyük Britaniyanın bp şirkəti bu işlərdə əvvəldən xüsusi rol oynayır.

Bu məsələ Amerika Birləşmiş Ştatlarının ictimaiyyətinə, güman edirəm ki, xüsusən də burada iştirak edənlərə, bu məsələyə maraq göstərənlərə məlumdur. Ancaq mən bu layihənin tarixi haqqında bir neçə kəlmə demək istəyirəm ki, hər şey daha da aydın olsun.

Sovetlər İttifaqı dağılandıqdan sonra Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə edib ölkəsində yeni, demokratik, dünyəvi dövlət qurmaq işinə başlamışdır. Azərbaycan dövlət quruculuğunda demokratiya, dünyəvilik, qanunun aliliyi və bazar iqtisadiyyatı prinsiplərinin həyata keçirilməsini əsas götürmüşdür və artıq on ildən çoxdur ki, bu yolla gedir.

Bu illər Azərbaycan üçün asan olmayıb. Biz bir neçə sınaqlardan keçmişik, bir neçə dəfə Azərbaycanda qanuni hakimiyyəti devirməyə çalışıblar və bəzən də buna nail olublar. Ancaq biz 1993-cü ildən başlayaraq – 1994-cü və 1995-ci illərdə Azərbaycanda hakimiyyət çevrilişinə cəhd edənlərin qarşısını ala, ölkəmizdə sabitlik yarada bildik. İndi Azərbaycan tam daxili sabitlik içərisində yaşayan bir ölkədir və demokratik prinsiplər əsasında inkişaf edir, bazar iqtisadiyyatı, iqtisadi islahatların keçirilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatının əsas istiqamətləridir. Biz bu istiqamətdə irəliləyirik və deyə bilərəm ki, xeyli nailiyyətlər də əldə etmişik.

Bu yolda Azərbaycan birinci növbədə özünün təbii sərvətlərindən istifadə olunmasına xüsusi əhəmiyyət verdi. Sizə məlumdur ki, Azərbaycan qədim neft ölkəsidir. İlk dəfə sənaye üsulu ilə neftin hasilatı 150 il bundan öncə məhz Azərbaycanda başlamışdır. XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycana bir çox Qərb şirkətləri gəlib neftin hasilatı ilə məşğul olublar. Burada Nobel qardaşları xüsusi rol oynayılıblar. Sovet hakimiyyəti dövründə Azərbaycan, demək olar ki, SSRİ-nin ən böyük neft regionu olmuşdur. Çoxları indi də deyir ki, əgər Azərbaycan nefti olmasaydı, İkinci Dünya müharibəsində SSRİ-nin İngiltərə-Amerika koalisiyası ilə birlikdə

alman faşizminə qalib gəlməsi mümkün olmazdı. Bu da həqiqətdir, o vaxt SSRİ-də istifadə olunan neftin 70 faizi Azərbaycandan daşınırdı, Azərbaycanda hasil edilirdi.

Beləliklə, Azərbaycan neft və qaz ilə zəngin bir ölkə olmuşdur. Azərbaycanda neftçilər, alimlər, geoloqlar hətta Xəzər dənizində də kəşfiyyat işləri, neft hasilatı ilə məşğul olmuş və 1949-cu ildə – yarım əsr bundan əvvəl ilk dəfə sahildən 100 kilometr uzaqda neft çıxarılmışdır. Ona görə də Azərbaycan bir müstəqil dövlət kimi özünün böyük neft və qaz ehtiyatları olduğunu bilirdi. Bunlardan istifadə etmək üçün – təbiidir ki, özünün buna imkanı yox idi – Qərbə, yəni Amerika Birləşmiş Ştatlarına, Avropa ölkələrinə üzünü tutdu və bu ölkələrdən gələn böyük neft şirkətləri Azərbaycanda bu ölkənin dövləti ilə, Dövlət Neft Şirkəti ilə yataqların işlənilməsinə başladılar. Dünyanın 14 ölkəsindən olan 32 neft şirkəti ilə 21 müqavilə imzalanıb. Onların birincisi “Azəri”, “Çıraq”, “Günəşli” neft yataqları ilə əlaqədardır. Bunların işlənilməsi üçün həm Amerika şirkətləri, həm Böyük Britaniya, həm də digər ölkələrin şirkətləri – 11 neft şirkəti müqavilə imzalamışdır. 1994-cü ildə bu müqavilə imzalananda məhz Qərbdə, Amerikada ona “Əsrin müqaviləsi” adı verildi.

Biz nəzərdə tuturduq ki, bu yataqlardan 540 milyon ton neft hasil olunacaqdır. Ancaq sonra aparılan işlər göstərdi ki, orada 740 milyon ton neft hasil etmək mümkündür. Demək, bu yataqların işlənilməsinə başlandı. Ancaq neftin ixracı bizim qarşımızda duran əsas məsələ idi. Biz 1997-ci ildə “Çıraq” yatağından ilk neft aldıq. O vaxt bir boru xətti var idi – Bakı-Novorossiysk. O xəttlə nefti ixrac etməyə başladıq. Sonra Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti ilə – onun başında bp durur – xüsusi bir neft kəməri, Gürcüstanın Qara dənizdəki Supsa limanına neft kəməri çəkdik. İndi neft oradan ixrac olunur.

Ancaq biz müqaviləni imzalayanda və ondan sonrakı illərdə də aparılan bütün danışıqlar bu nəticəni vermişdi ki, Xəzərin zəngin neftini ixrac etmək üçün böyük neft kəməri lazımdır. Bu da Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməridir. Biz ötən illərdə bu kəmərin layihəsi üzərində işləmişik. 1998-ci ildə Ankarada Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac kəmərinin inşa edilməsi haqqında bəyannamə imzalamışlar. O vaxt Amerika Birləşmiş Ştatlarının energetika naziri də bu mərasimdə iştirak etmişdir. Qazaxıstan da bu bəyannaməyə qoşuldu ki, gələcəkdə Xəzər dənizindəki neftini bu boru xətti ilə ixrac edə bilsin.

Sonra, 1999-cu ilin noyabr ayında İstanbulda ATƏT-in zirvə görüşü zamanı Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəmərinin inşa edilməsi haqqında ölkələrimiz arasında saziş imzalandı. Türkiyə Prezidenti, Azərbaycan Prezidenti, Gürcüstan Prezidenti saziş imzaladılar və Amerika Birləşmiş Ştatlarının Prezidenti də himayəsini göstərərək, bu sazişə öz imzasını atdı. Yenə də Qazaxıstan bu sazişə qoşuldu, Qazaxıstan Prezidenti də onu imzaladı. Onlar da bu boru xəttindən istifadə edəcəklər. Bundan sonra layihə işləri daha da gücləndi. Nəhayət, keçən ilin sentyabr ayında Türkiyə, Gürcüstan və Azərbaycan prezidentləri Bakıda neft şirkətləri ilə birlikdə, bp və başqa şirkətlərlə birlikdə, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin təməl daşını qoydular və bununla da tikinti işləri başlandı. Demək, Bakı-Tbilisi-Ceyhan böyük ixrac neft kəməri reallıqdır. İşə başlanılmışdır. İndi

artıq bu kəmər üçün Yaponiyadan və başqa ölkələrdən alınan borular Gürcüstana, Azərbaycana gətirilir. Beləliklə, biz artıq inşaat işlərinə başlamışıq.

Bu layihənin maliyyələşdirilməsi də böyük məsələdir. Çünki Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri 1760 kilometr olacaqdır. Bu kəmər ildə 40 milyon ton neft nəql edəcək və bunu gələcəkdə ildə 60 milyon tona çatdırmaqlar. Neft kəmərinin 445 kilometri Azərbaycandan, 245 kilometri Gürcüstandan, 1070 kilometri Türkiyədən keçəcəkdir. Kəmərin tikintisinə 2 milyard 900 milyon dollar sərmayə qoyulacaqdır. Bunda Azərbaycanın hissəsi 600 milyon dollar, Gürcüstanın hissəsi 565 milyon dollar, Türkiyənin hissəsi 1 milyard 400 milyon dollardır.

İndi neft şirkətləri maliyyələşdirmə məsələsi ilə məşğul olurlar. Azərbaycan artıq öz payının birinci hissəsinin maliyyələşdirilməsi ilə əlaqədar qərar qəbul edibdir.

Bildirmək istəyirəm ki, biz 1994-cü ildə neft müqaviləsini imzalayarkən bu, çoxlarına xülya kimi görünürdü. Deyirdilər ki, bu, mümkün olmayan şeydir. Amma bəziləri də dərhal çox narahatçılıq hissi keçirirdilər. Çünki Xəzər dənizinə qısa bir zamanda Amerika Birləşmiş Ştatlarından, digər Qərb ölkələrindən dünyanın ən böyük şirkətlərinin gəlməsi və onların orada sərmayə qoyması, təbiidir ki, bəzi ölkələrdə narahatçılıq doğururdu. Hətta bizim müqavilə imzalananda Xəzər dənizində belə bir işin mümkün olması, yenə də deyirəm, xülya hesab olunurdu. Amma eyni zamanda, biz nota da aldığımız ki, Xəzər dənizinin hüquqi statusu sahiləyən ölkələr tərəfindən müəyyən olunmayınca, belə bir müqavilələrin imzalanmasının qüvvəsi yoxdur. Bu etirazlara baxmayaraq, biz öz işimizi görürdük və işimizi gördükcə buna qarşı maneəçiliklər də hiss edirdik. Xüsusən, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin marşrutunun seçilməsinə müxtəlif maneəçiliklər törədilirdi. Biz şübhə etmirdik ki, bu kəmər Gürcüstandan keçməlidir. Şübhə etmirdik ki, bu böyük neft kəməri məhz Türkiyəyə getməlidir. Xəzərin nefti Türkiyənin Ceyhan limanı vasitəsilə dünya bazarına çıxmalıdır. Amma bəziləri hesab edirdilər ki, kəmər başqa ölkələrdən keçə bilər. Yəni artıq Azərbaycanda, Xəzərin Azərbaycan sektorunda neftin hasil olunmasının reallığını görəndə bəziləri hesab edirdilər ki, bu neft borusu Cənuba gedə bilər, yaxud Şimala gedə bilər, Şərqlə gedə bilər. Müxtəlif belə fikirlər, müxtəlif iddialar var idi və getdikcə bunlar güclənirdi. Ancaq biz öz qərarımızda qəti iddik. Əvvəldən də biz bunu elan etmişdik ki, kəmər yalnız bu marşrut ilə keçəcəkdir. Bu barədə Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə arasında qəti razılıq əldə edilmişdi. Demək istəyirəm ki, biz bu layihəni başlayandan indiyə qədər Amerika Birləşmiş Ştatları onun həyata keçirilməsinə çox böyük diqqət, qayğı göstərmişdir, bu işi himayə etmişdir. Əgər Amerika Birləşmiş Ştatlarının layihəyə bu qədər dəstəyi olmasaydı, biz bunu həyata keçirə bilməzdik.

Ancaq indi də, hər şey hazır olandan sonra da bəziləri cürbəcür marşrutlar elan edirlər. Amma Azərbaycanda buna nail ola bilməzlər, çünki biz öz qərarımızda qətiyik. Mənə belə gəlir ki, Türkiyə də öz qərarında çox qətidir. Gürcüstanda da buna şübhə yoxdur. Amma Gürcüstanda bəzi təşkilatlar “niyə bu, Gürcüstanın bu hissəsindən keçmədi, o hissəsindən keçdi, nə üçün oradan keçmir?” fikirlərini, ekologiya məsələlərini ortaya atıblar. Ekologiya hər yerdə var. Azərbaycan da ekologiya problemləri ilə yaşayır. Türkiyə də ekologiya

problemləri ilə yaşayır. Gürcüstan da ekologiya problemləri ilə yaşayır. Məgər Gürcüstanın xüsusi ekologiyası var? Yox, sadəcə bu ayrı-ayrı qüvvələrin Gürcüstan dövlətinə və onun Prezidenti cənab Şevardnadzeyə göstərdikləri maneçiliklərdir.

Mən demək istəyirəm ki, Gürcüstan hökuməti, dövləti və Prezident cənab Şevardnadze əvvəldən kəmərin məhz bu marşrutla keçməsinin tərəfdarı olubdur. Yəni biz eyni fikirdə olmuşuq və bu gün də bu fikirdəyik, fikir dəyişmişdir. Ancaq bəzi qüvvələr maneçilik törədirlər. Təsəvvür edin, iki ay bundan qabaq Amerikanın bir qrup konqresmeni müraciət edib ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri Gürcüstandan yox, Ermənistandan keçsin. Biz 8 ildir bu işlə məşğuluq, buna bir belə xərc qoymuşuq, dünyada bir belə işlər görmüşük, indi iki ay bundan qabaq məktub yazıblar ki, qoy bu Ermənistandan keçsin. Təəssüf ki, biz belə təkliflərlə də rastlaşırıq. Bu qüvvələr niyyətlərinə nail ola bilmədiklərinə görə, indi, məhz layihənin bu vaxtında, bu zamanında istəyirlər ki, maneçiliklər törətsinlər. Bəzi xüsusi xidmət orqanlarının bizdə olan məlumatlarına görə, hətta bəzi ölkələrdə vəsait də ayrılıbdır ki, layihənin həyata keçirilməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görülsün. Bizdə belə məlumatlar da var.

Ancaq sizə bildirmək istəyirəm ki, bu layihə əvvəldən axıra qədər düşünülmüş layihədir. Birincisi, qeyd etmək istəyirəm ki, Xəzər dənizi dünyanın ən zəngin neft və qaz yataqları olan dənizlərindən biridir. Biz fəxr edirik ki, Xəzər dənizinin bu imkanlara malik olmasını məhz Azərbaycan açıb dünyaya təqdim edibdir. Əgər 1994-cü ildə təkcə biz Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda işlər görmək üçün müqavilə bağlamışdıqsa, indi artıq Qazaxıstan da öz sektorunda bu işlərlə çox ciddi məşğuldur və yaxşı nəticələr əldə edir.

İkincisi, Xəzər dənizinin sektorlara bölünməsi məsələsi. Əgər 5-6 il bundan öncə, sadəcə, bizə maneçilik etmək istəyirdilərsə və bizim təklifimizin mümkün olmadığını bildirirdilərsə, biz deyirdik ki, Xəzər dənizi sahilyanı ölkələr üçün sektorlara bölünməlidir. Yəni onun dibinin istifadə olunması, onun enerji resurslarından istifadə olunması üçün bölünməlidir. Belə bir bölgü Xəzər dənizində 1970-ci ildə sovet hökuməti tərəfindən edilmişdi. Onda Xəzər dənizi ancaq sovet hökumətinə məxsus idi. Onun cənubunda bir balaca hissəsi İrana məxsus idi.

Ancaq o vaxt bizimlə razı olmurdular. İndi isə aparılan danışıqlar nəticəsində Azərbaycan Rusiya və Qazaxıstan ilə Xəzər dənizinin sektorlara bölünməsi haqqında sazişlər imzalayıbdır. Biz həm birinci sənədləri imzalamışıq, həm də o sektorların koordinatlarının müəyyən olunması, yəni o sərhədlərin tam dəqiq müəyyən edilməsi ilə əlaqədar ikinci sazişləri imzalamışıq. Bunları mən şəxsən Rusiyanın Prezidenti cənab Putin ilə, Qazaxıstan Prezidenti cənab Nazarbayev ilə imzalamışam. Eləcə də Rusiya və Qazaxıstan arasında belə sazişlər imzalanıbdır. Türkmənistan və İran ilə əlaqədar hələ ki, biz razılığa gəlməmişik. Bu günlərdə sahilyanı ölkələrin Xəzər dənizi üzrə ekspertləri Bakıda yenidən görüşəcəklər. Biz çalışırıq ki, onlar da beynəlxalq hüquq normalarına, beynəlxalq dəniz hüququna uyğun olaraq, orta xətt prinsipi əsasında razılığa gəlsinlər.

Onda hər bir Xəzəryanı ölkə öz sektorunda istədiyi işi görə bilər. Ancaq bildirmək istəyirəm ki, Xəzər dənizində neft və qaz ehtiyatları olduqca çoxdur. İlk qiymətləndirmələrə görə, ancaq Azərbaycan sektorundan 4 milyard ton neft, 5 trilyon kubmetr qaz gözlənilir. Birinci müqavilədən 740-750 min ton neft gözləyirik və bu, Bakı-Ceyhan kəməri ilə ixrac ediləcəkdir. Ancaq Azərbaycan sektorunda çox perspektivli başqa yataqlar da var. Ona görə də görürsünüz, ümumi miqdar çoxdur – 4 milyard ton neft və 5 trilyon kubmetr qaz. Bunlar ancaq Azərbaycan sektorundadır. Demək bu, 50-100 ilə qədər işlənilməsi mümkün olan bir sahədir. Ona görə də bu, həm Azərbaycan üçün, onun iqtisadiyyatını inkişaf etdirmək, xalqımızın rifah halını yaxşılaşdırmaq üçün, həm də bizimlə əməkdaşlıq edən Qərbi ölkələri, şirkətləri üçün çox böyük mənfəət, fayda gətirəcəkdir.

Bu konfransda bu nəticələri elan edərək bildirmək istəyirik ki, gördüyümüz iş artıq layihə deyil, realıqdır. Bu müddətdə Azərbaycanın neft sektoruna xarici şirkətlər tərəfindən 7 milyard dollar sərmayə qoyulubdur. Ümumiyyətlə, 1994-cü ildən indiyə qədər Azərbaycana gələn xarici sərmayə 9 milyard dollar təşkil edir. Yaxın vaxtlarda bu layihələrin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycana xarici şirkətlərdən təxminən 10-12 milyard dollar sərmayə gələcəkdir. Bunların hamısı, təbiidir ki, öz nəticələrini verəcəkdir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac neft kəməri tək-cə iqtisadi xarakter daşımır. O, eyni zamanda, Qafqazda, xüsusən Cənubi Qafqazda, Türkiyədə təhlükəsizliyi və sabitliyi təmin etmək üçün əsas vasitələrdən biridir. Təəssüflər olsun ki, bizim regionda hələ tam sabitlikdən danışmaq mümkün deyildir. Çünki münaqişələr var: Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, yaxud gürcü-abxaz münaqişəsi, yaxud bizdən şimalda – Çeçenistanda gedən hadisələr. Bunlar hamısı Qafqazda çox mürəkkəb siyasi-iqtisadi vəziyyət yaradıbdır. Ona görə də biz Azərbaycanda yeni neft strategiyasını həyata keçirərək, bu nailiyyətləri əldə edərək, iqtisadiyyatı inkişaf etdirərək çalışırıq ki, ölkəmizdə sabitliyi möhkəmləndirək və eləcə də, münaqişənin aradan qaldırılmasına müəyyən imkanlar yaradaq.

Təəssüflər olsun ki, bu münaqişənin aradan qaldırılması çox çətinləşibdir. Məlumdur ki, bu münaqişə 15 il bundan öncə Azərbaycana qarşı torpaq iddiası, Dağlıq Qarabağ vilayətini əlinə keçirmək məqsədi ilə Ermənistan tərəfindən başlanıbdır. Bu, müharibəyə çevrilib və sonra, xüsusən 1991-ci, 1992-ci, 1993-cü illərdə şiddətli müharibə gedibdir. Müharibə nəticəsində Ermənistan silahlı qüvvələri müəyyən səbəblərdən Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal ediblər. Dağlıq Qarabağ vilayəti və onun ətrafındakı sırf azərbaycanlılar yaşayan 7 inzibati rayon Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunub və indiyə qədər işğal altındadır.

İşğal olunmuş torpaqlardan 1 milyona qədər azərbaycanlı zorla çıxarılıb, etnik təmizləmə aparılıbdır. İndiyə qədər onların əksəriyyəti çadırlarda yaşayır. Öz yerlərindən, yurdlarından, torpaqlarından didərgin düşüblər. Bu münaqişənin həlli ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı məşğul olub, qətnamələr qəbul edibdir. Təklif edib ki, Ermənistan silahlı qüvvələri işğal olunmuş torpaqlardan qeyd-şərtsiz çıxsın. Ermənistan hökuməti bunu yerinə yetirməyibdir. Sonra ATƏT Minsk qrupu yaradıbdır. Minsk qrupunun həmsədrələri – Amerika Birləşmiş

Ştatları, Rusiya, Fransa neçə illərdir ki, məsələni sülh yolu ilə həll etməyə çalışırlar. Ancaq təəssüf ki, onlar da hələ bir şeyə nail olmayıblar. Çünki Ermənistan çox qeyri-konstruktiv mövqe tutur.

Biz heç vaxt razı ola bilmərik ki, Azərbaycanın hansısa bir hissəsi Ermənistanın tərkibinə qatılsın. Biz məsələnin beynəlxalq hüquq normaları əsasında, hər bir ölkənin suverenliyinin qorunması, ərazi bütövlüyünün təmin olunması, sərhədlərinin toxunulmazlığının təmin edilməsi prinsipləri əsasında həll olunmasını istəyirik. Ancaq Ermənistan özü üçün xüsusi prinsiplər ortaya atır. Təbii ki, biz bununla razı ola bilmərik. Mən bu məsələni indi çox geniş izah etmək istəmirəm. Çünki bu gün bizim əsas mövzumuz başqa mövzudur. Sadəcə, buna toxundum ki, biləsiniz – Qafqazda və xüsusən Cənubi Qafqazda belə bir ağır vəziyyət var. Amerika Birləşmiş Ştatları bundan sonra bu regiona daha da diqqətli olmalıdır. Biz hesab edirik ki, Minsk qrupunun həmsədrləri kimi Amerika Birləşmiş Ştatları, Rusiya, Fransa bu məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasında qəti addımlar atmalıdırlar.

Biz yenidən müharibənin başlanmasını istəmirik. Baxmayaraq ki, Azərbaycanda əhali artıq dözə bilmir. Belə vəziyyətə dözə bilmir ki, torpaqlarının 20 faizi on ildir işğal altındadır. Belə vəziyyətə dözə bilmir ki, bir milyon qaçqın-köçkün azərbaycanlının əksəriyyəti çadırlarda yaşayır. Ona görə xalq tərəfindən çox təkliflər alırıq, insanlar tələb edirlər: ”Biz istəyirik müharibə edək, ya gedək torpaqlarımızı geriye ala, ya da məhv olaq!” Biz bunların qarşısını alırıq, bundan sonra da alacağıq. Ancaq vəziyyəti həmişə bu cür saxlamaq mümkün deyildir. Güman edirəm ki, bizim bu layihələrin həyata keçirilməsi münaqişələrin də həll olunmasına yardımçı ola bilər. Arzu edirəm ki, belə də olsun.

Beləliklə, hörmətli xanımlar və cənablar, Azərbaycanın yeni neft strategiyası, onun qarşıya qoyduğu məsələlər, Azərbaycanın iqtisadiyyatı və bunun gələcəyi, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi ilbəl inkişaf etməsi, bazar iqtisadiyyatı ilə irəliləməsi – bunlar hamısı bizim əsas prinsiplərimizdir. Həmin prinsiplərimizdən biz istifadə edərək, ölkəmizin inkişafı ilə məşğuluq. Bu layihələrdə də biz həm Amerika Birləşmiş Ştatları ilə çox sıx əməkdaşlıq edirik, həm də Avropanın bir çox ölkələri və onların neft şirkətləri ilə əməkdaşlıq edirik və bunu gələcəkdə də davam etdirəcəyik.

Diqqətinizə görə sağ olun, təşəkkür edirəm!

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 31 mart azərbaycanlıların soyqırımını ilə əlaqədar Azərbaycan xalqına müraciəti

Bakı şəhəri, 27 mart 2003-cü il

Əziz həmvətənlər!

Mən sizə dünya azərbaycanlılarının kədər və hüzn, tarixi yaddaş günü kimi qeyd olunan 31 mart soyqırımını münasibəti ilə müraciət edirəm.

Erməni şovinist millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinin iki yüz ildən artıq tarixi vardır. Bu mənfur siyasətin qayəsi azərbaycanlıları öz tarixi torpaqlarından qovmaq, bu ərazilərdə mifik “Böyük Ermənistan” dövləti yaratmaq olmuşdur. Müəyyən tarixi dövrlərdə bəzi aparıcı dünya dövlətlərinin planlarına uyğun gələn bu siyasəti reallaşdırmaq üçün ardıcıl olaraq ideoloji, hərbi və təşkilati xarakterli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Xalqımızın tarixi kobud surətdə təhrif olunmuş, erməni tarixçiləri və ideoloqları toponimlərimizi, mədəniyyət abidələrimizi öz adlarına çıxmaq üçün davamlı söylər göstərmişlər. Onilliklər boyu davam edən soyqırım siyasəti total ideoloji təcavüz, terror, hətta ayrı-ayrı vaxtlarda tammiqyaslı hərbi əməliyyatlarla müşayiət olunmuşdur.

Azərbaycanın Rusiya və İran arasında bölünməsindən sonra tarixi torpaqlarımızda ermənilərin kütləvi şəkildə məskunlaşdırılması, 1905-ci və 1918-ci illərdə erməni daşnaqlarının azərbaycanlılara qarşı törətdiyi qırğınlar, 20-ci illərdə Zəngəzurun ermənilərə verilməsi, Qarabağ ərazisində erməni muxtariyyətinin yaradılması, 1948-1953-cü illərdə soydaşlarımızın Ermənistandan deportasiya vahid strateji planın tərkib hissəsi idi. Ötən əsrin 80-ci illərinin sonunda SSRİ rəhbərliyinin təhriki ilə Ermənistanın Azərbaycana yeni ərazi iddiaları irimiqyaslı müharibə, 20 faiz Azərbaycan torpaqlarının erməni hərbi birləşmələri tərəfindən qəsb edilməsi, bir milyona yaxın soydaşımızın qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsi ilə nəticələndi. 1992-ci ilin fevralında törədilmiş Xocalı faciəsi isə insanlığa qarşı çevrilmiş, öz qəddarlığına və amansızlığına görə misli görünməmiş genosid aktı kimi tarixdə qalacaqdır. Davakar erməni millətçilərinin və onların ideoloqlarının xalqımıza qarşı cinayətlərinin tam olmayan siyahısı belədir. Yüzlər boyu davam edən bu şovinist və davakar siyasət nəticəsində əçəli Azərbaycan torpaqları təcavüzkar qonşular tərəfindən qəsb olunmuş, on minlərlə soydaşımız vəhşicəsinə öldürülmüş, minlərlə maddi və mənəvi mədəniyyət abidələri vandallıqla dağıdılmışdır. Keçən dövrdə mütəmadi olaraq erməni xalqının geniş dairələri azərbaycanlılara qarşı nifrət ruhunda tərbiyə olunmuş, kütlənin şüurunda “türk-azərbaycanlı” düşmən obrazı yaradılmış, bu məqsəddə xidmət edən “mədəni-milli cəmiyyətlər”, terrorçu təşkilatlar şəbəkəsi qurulmuşdur.

Öz mövqəti və aldadıcı uğurlarından vəcdə gəlmiş və bu vəziyyəti hüquqi cəhətdən təsbit etməyə çalışan erməni şovinist millətçiləri beynəlxalq hüquq normalarına meydan oxuyur, dünya dövlətlərini və beynəlxalq ictimaiyyəti işğal faktı ilə barışdırmağa çalışırlar. Azərbaycan xalqına, Azərbaycan dövlətinə qarşı ideoloji təxribatlar, məkrli siyasi-diplomatik kombinasiyalar davam etdirilir, bu məqsədlə strukturlaşmış erməni diasporunun və erməni lobbisinin geniş imkanlarından daim istifadə olunur. Hazırda Ermənistan rəhbərliyi və erməni diasporu dünya ictimaiyyətini dezinformasiya yolu ilə aldatmaq praktikasını davam etdirərək, “Əzablar görmüş erməni xalqı” obrazını şüurlarda möhkəmləndirməyə cəhd edir. Bütün məqbul və qeyri-məqbul vasitələrdən yararlanmaqla əsl soyqırım haqqında həqiqətləri təhrif etməyə, təcavüzkarla onun qurbanının ünvanını dəyişməyə çalışırlar.

1998-ci ildən başlayaraq hər il 31 mart azərbaycanlıların soyqırım günü kimi dövlət səviyyəsində qeyd olunur. Həmin gün soyqırım qurbanlarını anma tədbirləri keçirilir, dünya ictimaiyyətinin diqqəti xalqımıza

qarşı aparılan cinayətkar siyasətə cəlb olunur. Həm də qeyd olunmalıdır ki, xalqımıza qarşı yeridilmiş soyqırımı siyasətinin uzun tarixi olsa da, bu barədə əsl həqiqətlər yalnız Azərbaycan rəhbərliyinin qətiyyəti sayəsində son illərdə dünya ictimai fikrinə çatdırılmağa başlamışdır. Bu ildə Azərbaycan vətəndaşlarının, ictimaiyyətin, xarici ölkələrdəki azərbaycanlı icmalarının üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Xalqımıza qarşı törədilmiş soyqırımı haqqında həqiqətləri real faktlar, dəlillər əsasında dünya dövlətlərinə, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlara çatdırmaq, saxta erməni təbliğatı nəticəsində formalaşmış yalan təsəvvürləri dəyişdirmək, ona hüquqi-siyasi qiymət verdirmək nə qədər çətin olsa da, şərəfli və müqəddəs bir iş kimi bu gün də, gələcəkdə də davam etdirilməlidir. Bu, soyqırımı qurbanlarının xatirəsi qarşısında indiki nəslin müqəddəs borcudur.

Yalançı “genosid” haqqında yorulmadan dünyaya car çəkən və bundan siyasi-maliyyə dividendləri qazanmaq, hansısa “kompensasiyalara” nail olmaq üçün istifadə edən davakar erməni millətçilərindən fərqli olaraq, biz azərbaycanlıların soyqırımı haqqında həqiqətləri dünyaya çatdıran zaman bu kimi məqsədlər güdmürük. Hesab edirik ki, müasir dünyada başqa dövlətlərə qarşı ərazi iddiaları, bütöv xalqlara nifrət ideologiyası, dövlətlər və xalqlar arasında mübahisəli məsələlərin hər b yolu ilə həlli cəhdləri qəbul edilməzdir. Eyni zamanda, bütün dünya əsl soyqırımı haqqında həqiqətləri bilməli, bu gün baş verən hadisələrin kökləri və mahiyyəti açılmalı, yanlış stereotiplər dağıdılmalıdır. Biz müstəqilliyin verdiyi imkanlardan, insanlarımızın vətənpərvərliyindən, ölkəmizin malik olduğu maddi və mənəvi sərvətlərindən faydalanaraq, cəmiyyətimizin və dövlətimizin tərəqqisinə nail olmaq, vətəndaşlarımız üçün firavan və təhlükəsiz həyat təmin etmək əzmi ilə yaşayırıq.

Soyqırımı qurbanlarının əziz xatirəsi qarşısında hörmətlə baş əyərək, xalqımıza səadət, cəmiyyətimizin tərəqqisi və milli vəzifələrimizin həlli yolunda uğurlar arzulayıram.

«AZƏRTAC». 29.03.03

BƏYANATLAR

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Press-relizi

Bu ilin yanvar ayının 23-də Strasburqda Avropa Şurası Nümayəndələr Komitəsinin Genişləndirilmiş Bürosunun xüsusi yığıncağı keçirilmişdir. Yığıncaqda məqsəd Azərbaycan və Ermənistanın Avropa Şurasına daxil olarkən aralarında olan münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə dair öz üzərlərinə götürdükləri öhdəliklərin necə yerinə yetirilməsinin müzakirə edilməsi və danışıqlar prosesi barədə məlumat mübadiləsinin aparılmasıdır. İclasa Azərbaycan və Ermənistan Prezidentlərinin münaqişənin nizama salınması üzrə

danışıqlarda Xüsusi Nümayəndələri dəvət olunmuşlar. Lakin, onlar arasında hər hansı görüşün keçirilməsi planlaşdırılmır. Qeyd edək ki, Genişləndirilmiş Büronun yığıncağında iştirak etmək üçün ATƏT-in Minsk Qrupunun həmsədrələri də dəvət ediləblər.

23.01.03.

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Bəyanatı

Azərbaycan qonşu regionda yerləşən İraq ətrafında baş verən hadisələri dərin həyəcan və narahatlıqla izləyir. Biz İraqı BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrindən irəli gələn tələbləri tam həcmində yerinə yetirməyə çağırırıq.

Biz bunu əsas tuturuq ki, İraqın hakimiyyət dairəsi ABŞ Dövlət Katibinin BMT Təhlükəsizlik Şurasına təqdim etmiş məruzəsinə şərh olunan faktlar əsasında beynəlxalq müfətdişlər missiyası ilə mükəmməl əməkdaşlıq edəcəkdir. Azərbaycan ABŞ-ın kütləvi qırğın silahının ləvğ olunmasına, böhranın BMT nizamnaməsi əsasında tezliklə həll edilməsinə yönəldilmiş söylərini dəstəkləyir.

11.02.03.

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin Bəyanatı

Azərbaycan qonşu regionda yerləşən İraq ətrafında vəziyyətin inkişafını dərin həyəcan və narahatlıqla izləməkdə davam edir.

Beynəlxalq hüququn normalarına və prinsiplərinə dönmədən əməl edən Azərbaycan İraqı BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq (678, 687, 1441 nömrəli) qətnamələrindən irəli gələn tələbləri tam şəkildə yerinə yetirməyə bir daha çağırır.

Azərbaycan İraqa dair tədbirlər barəsində BMT Təhlükəsizlik Şurasında birliyin olmamasından dərin təəssüf keçirdiyini bildirərək, hesab edir ki, dünya birliyi üzvləri tərəfindən BMT Təhlükəsizlik Şurası qətnamələrinə əməl olunmasına yönəldilmiş qəti hərəkətlər beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin saxlanmasında BMT-nin rolunu və əhəmiyyətini möhkəmləndirəcəkdir.

Ermənistan Respublikası tərəfindən davam etməkdə olan təcavüz və silahlı işğal nəticəsində beynəlxalq hüququn normaları və prinsiplərinin kobudcasına tapdanmasının qurbanına çevrilmiş Azərbaycan təkidlə dünya birliyinin bütün üzvlərini, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında münaqişəyə dair BMT Təhlükəsizlik Şurasının məlum (822, 853, 874, 884 nömrəli) qətnamələrinin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi də daxil olmaqla, yuxarıda göstərilən normalara ciddi şəkildə əməl etməyə çağırır.

Azərbaycan terrorizmin bütün formalarına və təzahürlərinə qarşı mübarizədə ABŞ-ın başçılıq etdiyi beynəlxalq koalisiyanın fəal iştirakçısıdır.

Nüvə tərksilahlı və kütləvi qırğın silahlarının yayılmaması sahəsində bütün mühüm beynəlxalq hüquqi sənədlərin iştirakçısı olan Azərbaycan öz xarici siyasətini həmin prinsiplərə ciddi şəkildə əməl edilməsi əsasında qurur və praktiki addımlar atır.

Azərbaycan beynəlxalq koalisiyanın İraq böhranının tez bir zamanda həllinə yönəldilmiş söylərini dəstəkləyir və İraqda hərbi əməliyyat aparılarkən tərkiidlə beynəlxalq humanitar hüququn müddəalarına dəqiq əməl olunmasına çağırır.

Azərbaycan münəqişədən sonrakı İraqın humanitar baxımdan reabilitasiyasında iştirak etməyə hazır olduğunu bildirir.

21.03.03

QANUNLAR

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

«Diplomatik xidmət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi və «Azərbaycan Respublikasının xaricdəki diplomatik nümayəndəliklərinin başçıları üçün dərəcələrin və diplomatik rütbələrin müəyyən edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun qüvvədən düşmüş hesab edilməsi barədə

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır:

I. «Diplomatik xidmət haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2001-ci il, № 9, maddə 567) 6.3-cü maddəsi aşağıdakı redaksiyada verilsin:

«6.3. Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliklərində işləyən diplomatik xidmət əməkdaşları üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilir:

6.3.1. Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir; Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq təşkilatlardakı Daimi nümayəndəsi;

6.3.2. müşavir-elçi; Daimi nümayəndənin müavini;

6.3.3. müşavir;

- 6.3.4. birinci katib;
- 6.3.5. ikinci katib;
- 6.3.6. üçüncü katib;
- 6.3.7. attaşе.»

II. «Azərbaycan Respublikasının xaricdəki diplomatik nümayəndəliklərinin başçıları üçün dərəcələrin və diplomatik rütbələrin müəyyən edilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin Qanunu, 1992-ci il, № 12, maddə 456) qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

III. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Heydər Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri,
29 oktyabr 2002-ci il

MƏQALƏLƏR

ХАЛАФ ХАЛАФОВ
Заместитель Министра Иностранных Дел
Азербайджанской Республики

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ И ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ПРИНЦИПА ДАННОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Функционирование современных международных экономических организаций, укрепление и большая демократизация международных экономических отношений и правопорядка непосредственно связаны

с вопросами ответственности в международном праве. Такое понимание данных вопросов¹ характерно как для отечественной международно-правовой науки и литературы, так и для зарубежной.

В современном международном праве наиболее обобщенным и широко-признанным является то определение международно-правовой ответственности, под которой принято понимать отрицательные (негативные) юридические последствия, наступающие для субъекта международного права в результате нарушения им международно-правового (договорного) обязательства.

Примечательно, что два десятилетия назад Комиссия международного права ООН определила содержание международной ответственности как «те последствия, которые то или иное международно-противоправное деяние может иметь согласно нормам международного права в плане возмещения ущерба и ответных санкций».²

Такой подход к определению международно-правовой ответственности позволяет рассматривать её как юридическую обязанность субъекта международного права, включая международную экономическую организацию, ликвидировать вред (ущерб), причиненный им другому субъекту (или субъектам) международного права в результате нарушения международно-правовой нормы. Она также предусматривает обязанность возместить материальный ущерб, причиненный в результате действий, не составляющих нарушение международно-правовой нормы, если такое возмещение предусматривается специальным международным договором (соглашением).

Как один из старейших институтов международного права международно-правовая ответственность стала распространяться на международные экономические отношения по мере их развития и формирования за последние два-три столетия. Она стала применяться, в частности, в связи с определенными действиями в отношении имущества иностранцев, их собственности и собственности иностранных компаний (например, в случаях национализации, при коренных преобразованиях и т.д.).

Вопрос об международно-правовой ответственности является одним из сложных и трудоемких вопросов, поэтому неслучайно, хотя и по поручению Генеральной Ассамблеи ООН Комиссия международного права на протяжении полувека занимается кодификацией норм этого института и пока не завершила эту важную работу. Положения о международно-правовой ответственности содержатся во многих резолюциях ООН, других международных организаций, в ряде международных договорах (соглашениях) и конвенциях.

Современные государства, по мере развития международных экономических отношений, постепенно разработали различные процедуры квалификации юридических фактов правонарушений и

¹ См., к примеру, труды Ю.М. Колосова. Ответственность в международном праве. М., 1975. Н.А. Ушаков. Основания международной ответственности. М., 1983; В.М. Шумилов. Международное экономическое право. М., 2001, с.103-114 и др.; положения отдельных конвенций, документов по этой проблеме в кн.: Действующее международное право в трех томах. Т. 1, с. 738-775.

² См. Ежегодник Комиссии международного права ООН. 1984. Нью-Йорк, 1985. Т.2, с.120

применения мер ответственности. Так, в сфере правонарушений таких отношений, выражающихся в неисполнении договорных обязанностей или обязательств, следует рассматривать дискриминацию, не возврат долга, непринятие мер по либерализации внешнеторгового режима и другие противоправные действия.

Таким образом, для квалификации правонарушения в области международных экономических отношений важно наличие факта нарушения правовой нормы, что и следует рассматривать в качестве основания ответственности.

В случае, когда правонарушение вытекает из правоотношения, имеющего место в международных экономических отношениях (например, в сфере движения материальных ресурсов и их правового режима), то это может быть рассмотрено как нарушение международного экономического права, поскольку объектом такого правонарушения выступает определенный международный экономический порядок.

Другим важным критерием следует рассматривать само содержание нанесенного от правонарушения ущерба, и если оно носит материальный (или имущественный) характер, то, естественно, правоотношения по его возмещению будут относиться к самому международному экономическому праву.

И, наконец, при квалификации того или иного правонарушения, как нарушения международного экономического права, можно использовать субъективную сторону правонарушения, т.е. цель, установленную при совершении противоправных действий, ставших правонарушениями. Таким образом, когда первоначально имелась цель нанести материальный ущерб или вред экономическому правопорядку, то такие правоотношения также относятся к международному экономическому праву.

Определенный теоретический и практический интерес представляют объекты правонарушений в международных экономических отношениях, которые весьма разнообразны. Так, государству может быть нанесен материальный ущерб, например, от незаконной эксплуатации или использования его природных богатств и ресурсов, от нарушений договорных обязательств относительно его прав по торгово-экономическому соглашению, от действий, затрагивающих статус и собственность своих и зарубежных физических и юридических лиц.

Как видно вред несет сам факт правонарушения, если оно не имеет серьезных последствий. Поскольку в международных экономических отношениях участвуют различные субъекты, то ущерб в них может возникнуть из правоотношений между: а) государствами, б) международными, включая экономическими организациями, в) иностранными физическими, юридическими лицами и данными субъектами.

Относительно вопроса об ответственности в международных экономических отношениях следует также учитывать тот факт, что еще в ходе работы 1-ой сессии ЮНКТАД (Женева, 1964 г.) по

настоящему развивающихся стран был поставлен вопрос об исторической и юридической ответственности промышленно развитых государств перед развивающимися странами за сложившуюся экономическую отсталость, дискриминацию в международных экономических отношениях как результат колониальной политики бывших метрополий, неэквивалентного обмена на мировом рынке, потерь (ущерба) от улучшения цен на сырьевые товары, произведенные в развивающихся странах, и др.

Тогда же были приняты некоторые другие положения, касающиеся вопросов об ответственности в международных экономических отношениях. Речь идет о принятии в качестве специального принципа положения о компенсации ухудшения соотношения экспортных и импортных цен и краткосрочных сокращений экспортной выручки развивающихся стран, экспортирующих сырьевые товары.

Руководствуясь интересами справедливого и демократического осуществления международных экономических отношений, ЮНКТАД регулярно выделяла и отмечала приоритеты при принятии усилий по структурной перестройке этих отношений, ориентируясь на серьезные проблемы развивающихся стран (уменьшение бедности, распределение задолженности, и др.) при уважении их национального интереса.

В своих резолюциях и решениях, например, 387 (XXXVII) от 17 октября 1990 г. – «Взаимозависимость проблем торговли, финансирования и международной валютной системы» - отмечалась необходимость оказания международным сообществом поддержки осуществлению политики перестройки в развивающихся странах, а также действовать в духе партнерства, увеличивая объемы помощи развивающимся странам со стороны международных финансовых учреждений (п. 3).³

Что касается ответственности международных экономических организаций, то она, как и для международных организаций в целом, основывается на их правосубъектности, а также непосредственно из неё вытекает. Тем не менее, ответственность международных экономических организаций не равнозначна ответственности государств, в них входящих, поскольку обладает некоторыми особенностями.

Относительно ответственности международных организаций следует отметить, что этот вопрос получил отражение в некоторых международных договорах (конвенциях), например, в Конвенции о международной ответственности за ущерб, причиненный космическими объектами (1972 г.). Ответственность международных организаций (учреждений), например, МАГАТЭ, также установлена положениями отдельных международно-правовых актов. К ним относится, в частности, конвенции об ответственности за ядерный ущерб в тех случаях, когда международные организации выступают в

³ См. Доклад Совета по торговле и развитию о работе первой части его 37-ой сессии (Женева, октябрь 1990 г.) – документ UNCTAD / PSM/ CAS/ 244, p. 9.

качестве операторов ядерных установок или операторов ядерных судов, о чем говорится, к примеру, в Венской конвенции о гражданской ответственности за ядерный ущерб (1963 г.).

Ответственность международных экономических организаций, как и ответственность международных организаций, вообще, может возникнуть из нарушения ими международных обязательств, которые вытекают из договоров и других источников международного права. Не случайно в этой связи некоторые зарубежные авторы, как например, упомянутый К.Ф. Амерасингхе, отмечают, что «международные организации несут ответственность за нарушение международных соглашений».⁴

К числу примеров правонарушений, которые могут повлечь ответственность международных организаций, это, в частности, нарушение ей положений учредительных актов; ущерб, причинённый её действиями (бездействием) другим международным организациям (или другим субъектам); нарушение внутренних законов страны-пребывания международных организаций, или другие противоправные действия.

Как видно, ответственность любой международной организации может наступить при правонарушении независимо от того, нарушены ли ею (или её органами) международно-правовые нормы, а также нормы внутреннего права этих организаций или внутринационального права государств. Среди видов ответственности международных организаций различают материальную и политическую.

Так, материальная ответственность международной экономической организации, как и любого международно-правового субъекта, может возникнуть, во-первых, если правонарушение повлекло материальный ущерб, во-вторых, если ущерб возник без нарушения нормы права, но его возмещение предусмотрено каким-либо специальным международным договором (соглашением).

В первом случае такая ответственность обычно возникает как следствие прямой причинной связи между нарушением правовой нормы и материальным ущербом. Это обстоятельство говорит в пользу того, что такая ответственность, как и политическая, могут возникнуть одновременно как результат одного и того же правонарушения.

Существенным представляется и вопрос об объективной стороне ответственности международных (экономических) организаций, которую следует рассматривать как самостоятельный комплекс международно-правовых отношений, основное содержание которых составляют обязанность этих организаций, установленная специальным договором (соглашением), например, о возмещении ущерба в связи с осуществлением ими правомерной деятельности.

Наряду с этим, подобная объективная ответственность может возникнуть при определенных юридических обстоятельствах (условиях). К ним относятся, например, международно-правовые нормы, которыми подобная обязанность и соответствующее право предусматриваются; это могут быть

и события, с наступлением которых связывается вступление в действие определенного механизма, предусмотренного данными нормами; важную роль играет и прямая причинная связь между событием и материальным ущербом, и др.

Как видно, наличие определенных международно-правовыми нормами обязанностей международных организаций должно быть рассмотрено как соответствующее юридическое основание для их объективной ответственности. В отношении событий, с наступлением которых связывается вступление в действие отмеченного механизма, то оно может выступить в качестве фактического основания для данной ответственности международных (экономических) организаций; источниками таких событий обычно являются так называемая непреодолимая сила и случай.

Особенность заключается также в том, что определенные события могут рассматриваться как фактическое основание объективной ответственности международных организаций лишь при наличии специальных международных договоров (соглашений), которые не только признают их в качестве таковых, но и применяются в конкретных областях международного экономического сотрудничества. Однако при отсутствии таких договоров (соглашений) международные организации, с осуществлением правомерной деятельности которых возникает ущерб (вред), могут не считать себя связанными юридической обязанностью возмещать данный ущерб (вред).

Специальные международные договоры (соглашения), в которых могут быть отражены вопросы, например, о пределах возмещения ущерба для международных организаций и других субъектов, в них участвующих, могут также регулировать отдельные вопросы ответственности за ущерб, причиненный в связи с осуществлением их правомерной деятельности, возмещение которого юридически обязательно. При этом могут быть урегулированы вопросы как о стоимости утраченного или поврежденного имущества, а также вопрос о расходах, которые понесло потерпевший субъект (субъекты) по ликвидации этих утрат, повреждений и др.

В этих, как и в иных аналогичных случаях при решении вопросов ответственности международных (экономических) организаций, должны учитываться и применяться общепризнанные международно-правовые нормы и принципы, например, суверенного равенства всех субъектов, добросовестного выполнения договорных обязательств и других положений императивного характера – *jus cogens*.⁵

Международные организации, в том числе и экономические, как важная форма сотрудничества, партнерства и многосторонней дипломатии, продолжают играть ключевую роль во всей системе современных международных отношений. Особую роль в этих отношениях, в том числе при рассмотрении вопросов ответственности международных организаций, играют отдельные отрасли современного международного права, в частности, право международных организаций.

⁴ См. С.Ф. Amerasinghe. Principles of the Institutional Law of International Organization. Cambridge. 1998, p. 239-248.

⁵ См. Алексидзе Л.А. Некоторые вопросы теории международного права. Императивные нормы. Тбилиси. 1983.

Согласно этой отрасли основополагающие, императивные международно-правовые принципы и нормы применимы не только к государствам, но и любым международным организациям. Среди специальных принципов, относящихся к праву международных организаций, следует отметить принцип их ответственности за правонарушения, который действует наравне с другими специальными принципами, например, принципом соответствия создания и деятельности международной организации общепризнанным международно-правовым принципам; принципом добровольности членства в международных организациях, и др.

В связи с тем, что в основе правовой природы современных международных организаций лежит наличие общих целей и интересов государств-членов важную роль имеет вопрос о применении отмеченных принципов в их деятельности, а также их юридическая природа.

Эта роль должна учитываться как в момент построения (создания) международных организаций, так и в период её деятельности, потому что проявление этих принципов характеризуется определенными чертами, свойствами. К ним относится, в частности, договорная основа самой организации, её межгосударственный характер, сохранение суверенности и равноправия государств-членов как внутри организации, так и вне её и другие признаки и свойства.

Вопросы соотношения содержания и юридической природы данных принципов, общих целей и интересов международной организации находят отражение, главным образом, в учредительном акте (договоре). Международно-правовая ответственность любой международной организации, как правило, не возникает и не может возникнуть, если государства-члены добросовестно (естественно, без нарушений) выполняют взятые на себя (по договору или её уставу) обязательства и неукоснительно руководствуются установленными принципами деятельности.

Создавая новый субъект международного права, международную организацию, государства-члены наделяют её определённой правоспособностью и дееспособностью, т. е. способностью осуществлять правомерную деятельность, иметь права и обязанности, участвовать в создании и применении международно-правовых норм и принципов, а также осуществлять правотворческие, правоприменительные и правоохранительные функции в сфере международного сотрудничества и партнерства, и др.

Примечательно, что волевое обособление международной организации лежит в основе её международной правосубъектности и признанной за ней способности осуществлять правомерные волеизъявления и др., на основе положений учредительного акта. Таким образом, может возникнуть ситуация, когда ни сами международные организации, ни их органы (и должностные лица), не должны совершать по-существу какие-либо действия, выходящие за пределы учредительного акта (договора или её устава).

С другой стороны, это значит, что международные организации, в том числе и экономические, должны нести ответственность за противоправные действия, выражающиеся в определенных правонарушениях или нанесении ущерба (вреда), а также выступать с претензиями об ответственности.

Одна из особенностей заключается также в том, что вопрос о международно-правовой ответственности международных организаций является, как известно, важной составной частью сущности современного международного права, имманентен ему, как и любой иной правовой системе, а также пронизывает все его отрасли и институты. Международно-правовая ответственность таких организаций в сфере международных экономических отношений, международного экономического сотрудничества и партнерства подчиняется действию принципов и норм, общим для международной ответственности в целом.

В свое время Р. Л. Бобров, рассматривая ответственность государства как один из основных принципов международного права, объединил «принцип охранительного – в отношении всех норм международного права- характера»⁶ и отнес к ним принцип добросовестного выполнения государствами обязательств, который, по его мнению, охватывает и ответственность, «предлагая таковую (суммарно) за нарушение установленных правил международного права».⁷

По мнению В.А. Мазова «принцип международно-правовой ответственности стоит в одном ряду с общепризнанными принципами современного международного права, имеющим характер *jus cogens*».⁸

Кстати, как отмечал А. Фердросс «отрицание этого принципа привело бы к гибели международного права, поскольку с отказом от ответственности за совершенный неправомерный акт отпали бы также обязательства государств соблюдать нормы международного права».⁹

Примечательны мнения П. М. Куриса¹⁰ и Н. А. Ушакова¹¹ о том, что международная ответственность представляет собой общий институт международного права, хотя при различном теоретическом подходе к проблеме обнаруживается единство в понимании сущности и значения международной ответственности как одного из важнейших средств обеспечения эффективности международно-правового регулирования как деятельности международных экономических организаций, так и международных экономических отношений в целом.

Говоря о международно-правовой ответственности международных экономических организаций, следует отметить главное ее предназначение – служить гарантией выполнения обязательств её

⁶ См. Р.Л. Бобров. Основные проблемы теории международного права. Изд-во «Меж. отн.».1968, с. 198.

⁷ Там же, 264.

⁸ См. В.А. Мазов. Ответственность в международном праве: проблемы кодификации и прогрессивного развития норм и принципов международно-правовой ответственности. Изд-во «Юрлит». М. 1979, с. 16.

⁹ См. А. Фердросс. Международное право (перевод с немец. яз.). Изд-во «Иност. лит.».М. 1959, с. 353.

¹⁰ См. П.М. Курис. Международные правонарушения и ответственность государств. Вильнюс. 1973, с. 97-99.

¹¹ См. Н.А. Ушаков. Основания международной ответственности государств. Изд-во «Международные отношения». М., 1983, с. 37-38.

государств-членов, вытекающих из учредительного акта (договора или её устава), на основании которого она действует.

Специфика отношений государств, складывающаяся в процессе деятельности международной экономической организации, предопределяет во многих случаях и особенности подхода к проблеме их международно-правовой ответственности, о чем свидетельствует анализ юридической природы принципа ответственности международных организаций за правонарушения. В раскрытии сущности юридической природы данного принципа существенным является вопрос о различии самой ответственности в значении как обязанности государств, поскольку он может возникнуть лишь в результате конкретного нарушения обязательств, предусмотренного учредительным актом (договором или уставом).

Субъектом международно-правовой ответственности может быть и орган международной экономической организации, если ущерб (вред), причинен в результате противоправных действий (или бездействия), совершенных им при осуществлении своих полномочий и функций, или действий, выходящих за пределы предусмотренных данными актами полномочий. Такой ущерб (вред) может вызвать ответственность в результате разглашения персоналом, должностными лицами органа международной организации данных, имеющих характер собственности, или иной конфиденциальной информации, имеющей коммерческую ценность и т.д.

Важно при этом различать так называемую компенсационную международную ответственность, применимую к деятельности международных экономических организаций, и иметь ввиду, что она может выполнять особую превентивную функцию, заставляя её государства-члены с должным уважением относиться к своим международно-правовым и договорно-правовым обязательствам, тем самым создавая необходимые условия для совершенствования международных экономических отношений и правопорядка.

Как видно принцип международно-правовой ответственности международных экономических организаций это не только один из особых (специальных) принципов современного международного права, но и одно из исходных начал правопорядка в международных экономических отношениях, соблюдение которого обязательно как для государств-членов организации, так и для других государств без какого-либо исключения.

Будучи законом международных экономических отношений, одним из центров всей современной международно-правовой системы, оказывающим воздействие на функционирование международных экономических организаций, данный принцип обладает оригинальной юридической природой, имеющей значение при его реализации, для упорядочения этих отношений и их большей эффективности и активности, при мирном разрешении споров в этой области сотрудничества.

Содержание этого принципа объективно связано и тесно соотносится с другими основными и специальными принципами современного международного права, в первую очередь с принципом международно-правовой ответственности государств, принципом обязанности государств сотрудничать друг с другом, и др.

Следующая особенность заключается в том, что, на наш взгляд, сфера содержания и применения принципа ответственности международных экономических организаций может распространяться и быть связана с конкретными правонарушениями, противоправными действиями, которые запрещены положениями учредительного акта (договора или устава) о создании такой организации, некоторых специальных международных конвенций и других нормативно-правовых актов.

Данный принцип представляет собой, с другой стороны, отражение объективного порядка вещей, практики деятельности международных экономических организаций, закономерностей международных экономических отношений, общественного развития, а не каких-то субъективных представлений об этих процессах и явлениях.

Устранить принцип ответственности международных экономических организаций, равно как и другие общепризнанные начала международного права, можно только если отменить практику их применения, что не под силу отдельным государствам или региональным экономическим объединениям.

Значение данного принципа, как представляется, таково, что он, в конечном счете, должен способствовать становлению нового экономического миропорядка, стабилизации международных экономических отношений, ограничивая их определенными нормативными рамками (пределами), содействуя, таким образом, их развитию и совершенствованию.

Анализируемый принцип создает для субъектов обязанность его строго соблюдения, поскольку любое его нарушение неизбежно затрагивает законные интересы других государств-членов международных экономических организаций и отношений.

В случае толкования и применения данного принципа следует учитывать его взаимосвязанность и взаимозависимость с другими международно-правовыми принципами, рассматривать в контексте с ними. Такой подход дает основание утверждать, что нормативное содержание исследуемого принципа должно состоять из запрещения противоправных действий (бездействия) государств-членов этих организаций (и их органов), нарушений договорных обязательств, а также норм и предписаний, содержащихся в их учредительных актах или уставе.

В юридическую природу данного принципа входят также положения и обязанности государств-членов воздерживаться от любых противоправных действий. Кроме того, она включает в себя определенные меры (санкции) которые могут быть применены по отношению к государству-члену международной

экономической организации в связи, например, с отказом выполнять соответствующие договорные обязательства или её решения (рекомендации), и имеющие, в отдельных случаях, обязательную силу. Как видно под международно-правовыми принципами, которыми должны руководствоваться международные экономические организации, понимаются, на наш взгляд, отдельные правовые положения, правила, или комплекс положений и правил, которые группируются вокруг основной концептуальной нормы и их конкретизируют.

Применительно к принципу ответственности международной экономической организации, следует иметь в виду положения, составляющие его материальное содержание. Необходимо также отметить его теоретическое и практическое значение, заключающееся, во-первых, в обязательствах государств-членов неукоснительно осуществлять свои полномочия, которыми они наделены для выполнения задач и целей в соответствии с учредительными документами (или уставом). Во-вторых, речь идет о недопустимости каких-либо противоправных действий (или бездействия) по решению круга проблем и вопросов, которыми данной организации надлежит заниматься, поскольку ей предоставлены для этого необходимые полномочия. В-третьих, данный принцип юридически означает обязательства, как государств-членов, так и международной экономической организации в целом не только исключить возможность причинения вреда (ущерба) другому субъекту (или субъектам), возникшего в результате нарушения положений, установленных определёнными актами, но и обязанность устранить (или компенсировать) данный вред (ущерб).

Содержание принципа ответственности международных экономических организаций, тем более, его реализация и применение направлены на развитие международных экономических и иных отношений, достижения большей эффективности, как самих этих отношений, так и деятельности данных организаций. Оно предусматривает также создание благоприятных условий для развития экономического сотрудничества и партнерства современных государств в интересах мирового сообщества.

Что касается санкций,¹² которые могут быть применены международными экономическими организациями в отношении государств-нарушителей, то они, как правило, определяются положениями их учредительного акта (договора или устава) и быть применены в зависимости от содержания, характера или последствия конкретного, допущенного государством-членом правонарушения.

В первую очередь это нарушение может затрагивать основные цели и принципы деятельности, которые закреплены в отмеченных документах данной организации. Другим нарушением может быть невыполнение обязательств, которые относятся к некоторым, специальным сферам их деятельности.

¹² Подробнее о санкциях, применяемых за нарушение материальных норм международного права см. Т. Н. Нешатаева. Международные организации и право. 2-ое изд. М., 1999, с. 150-170.

Кроме того, основанием для применения санкций (или системы санкций) при правонарушении является неисполнение, или не надлежащее исполнение, уставных обязательств по применению положений и норм отдельных международных конвенций (решений), принятых в рамках деятельности экономической организации в установленном порядке, а также уклонение перед ней от выполнения финансовых обязательств, и др.

Оригинальный взгляд на правовую природу санкций в международном экономическом праве демонстрируют Д. Карро и П. Жюйар, считающие, что в настоящее время «проявляется тенденция ускоренной выработки новых видов санкций, подходящих для каждого конкретного случая, а не использование классических, не жестких механизмов. Многообразие санкций дополняется их своеобразием».¹³ При этом выделяется особенность такой санкции, в которой воплощены одновременно и её специальный характер, и пропорциональность применения.

«Специальный характер санкции, - как отмечают эти авторы, - заключается в том, что в случае нарушения обязательства, связанного с экономическим правопорядком, следует санкция экономического же характера; пропорциональность применения означает, что санкция имеет целью не наказать за нарушение как таковое, а способствовать возврату в правовое поле в сфере международных экономических отношений того (субъекта), кто на какое-то время отступил от нормы международного экономического права».¹⁴

Не выдаваясь в углубленный анализ данной позиции и в полемику с её авторами, со своей стороны, можно отметить, что исходя из содержания любой международно-правовой нормы, субъект международного права, в данном случае международная экономическая организация, может судить как о своём возможном и должном поведении, так и о возможном и должном поведении других субъектов международного права. Тем самым международно-правовая норма упорядочивает поведение и уравнивает в правовом смысле участников, т. е. государств-членов международных организаций (и международных экономических отношений), и как бы выполняет регулирующую роль в их взаимоотношениях. Кроме того, урегулированные международно-правовыми нормами, т. е. конкретными правилами поведения, международные (экономические) отношения приобретают характер межгосударственных.

Систему санкций составляют, как правило, мероприятия (или меры), которые могут содержать элементы правового принуждения, предусмотренные отмеченными учредительными документами. Практика деятельности современных международных, в том числе экономических, организаций выделяет, в частности, такие меры, как приостановление: права голоса (особенно за нарушение

¹³ См. Д. Карро, П. Жюйар. Международное экономическое право. (Перевод с франц. яз.). Изд-во «Международ. отнош.», М., 2002, с. 13

¹⁴ см. там же.

финансовых обязательств перед организацией); технической помощи; прав и привилегий, которые вытекают из членства в данной организации, включая приостановление членства государства-члена, виновного в нарушении своих обязательств, и т. д.

Среди других мер, применяемых на основе рассматриваемых санкций, может быть не обязательное исключение государства-члена из данной организации, а, к примеру, отстранение от лишь из сотрудничества в каком-либо её руководящем органе (органах). Однако, как видно из практики этих организаций, в отдельных случаях, применяются санкции, которые предусматривают исключение из данной организации вслед за исключением из другой, например, из межправительственной организации. Так, исключение по собственной инициативе применяют на основе положений Уставов Международного валютного фонда¹⁵ и Международного банка реконструкции и развития.¹⁶ Например, согласно п. 2 ст. 15 Устава МВФ, Фонд применяет исключение лишь в том случае, если к нарушителю уже применялось приостановление членства, но это государство не выполнило требований Фонда.

Хотя Соглашение о МВФ не содержит санкций об исключениях, но эта организация может применить такую принудительную меру через «год после приостановлении» во исполнение решения, в частности, Совета управляющих МБРР.

Наряду с этим, в группе Всемирный банк – МБРР санкция исключения может быть применена во всех организациях в случае исключения из МВФ, т. е. государство-член – нарушитель может быть автоматически исключено из МБРР, МАР, МФК и из МБРР (при исключении из МАР и МФК). Другими словами принципиально в данном случае то, что членство в этих организациях зависит, главным образом, от членства в МВФ, не зависимо от членства Организации Объединенных Наций.

Одно из своеобразий заключается в том, что в учредительных актах (уставах) многих международных организаций, в которых предусмотрено применение подобных санкций, говорится об исключении из данной организации как об окончательном разрыве связей государства-нарушителя с этой организацией, хотя объём данной санкции может носить ограниченно-принудительный характер.

Так, относительно санкций за нарушение условий пользования специальными (кредитными) полномочиями, то они предусмотрены положениями ст. 29 Устава МВФ. Своеобразие данного положения заключается в том, что приостановление кредитования из специального фонда не распространяется на кредитования за счёт средств основного капитала. И наоборот, приостановление использования основного капитала не влечёт запрещения государству-члену пользоваться специальными кредитными полномочиями. Как видно, санкции приостановления права голоса и права

¹⁵ См. Международное частное право. Финансы, валюта, налоги. Сборник нормативных актов. т.1, составители К.А. Бекашев и А.Г. Ходаков. Изд-во «Юрист». М., 1996, с. 188-236.

¹⁶ См. т а м ж е, с. 162-187; а также указ. соч. И.Н. Герчиковой, с.103-136, Х.-А. Шреплера, с.66-113.

получения помощи представляют частичное ограничение участия государств в деятельности данной организации.

Примечательно и то, что учредительные акты (или уставы) некоторых международных экономических организаций, например, МБРР содержат положения, согласно которым в случае приостановления членства (при правонарушении) государство перестаёт быть субъектом прав, но остаётся субъектом обязанностей перед организацией, т. е. государство-нарушитель по-прежнему продолжает выполнять свои основные обязанности, как например, платить взносы, выполнять решения (рекомендации), принимать необходимые меры по реализации положений и норм соответствующих международных конвенций, и др.

Так, в ст. 6 Устава МБРР зафиксировано, что «во время приостановления членства государство не может пользоваться правами, вытекающими из членства, ... включая право выхода, но остаётся субъектом всех обязанностей перед организацией. Аналогичные положения (нормы) содержатся в уставах таких международных (финансовых) структур, входящих в группу Всемирного банка, как Международная ассоциация развития (МАР – ст. 7 её Устава) и Международная финансовая корпорация (МФК – ст. 5 её Устава).

В ст. 38 Соглашения об учреждении Европейского банка реконструкции и развития (ЕБРР – Париж, май 1990 г.), которая называется «Приостановление членства» говорится о том, что «если какой-либо член не выполняет обязательств перед Банком, то Банк может приостановить его членство решением большинства не менее двух третей управляющих, представляющих не менее двух третей от общего количества голосов, на которое имеют право члены. Член, в отношении которого принято такое решение, автоматически перестаёт быть членом через год, начиная с даты приостановки, кроме тех случаев, когда таким же большинством принимается решение о восстановлении указанного члена в его правах (п. 1); в период приостановления членства государство теряет все права по настоящему Соглашению, кроме права на выход, но за ним сохраняются все его обязательства (п. 2)».

Применение международными финансовыми организациями так называемых классических санкций, если ни одна из них не является автоматической, предусматривает возможность оказания исключительно морального давления; согласно Уставу МВФ сделано это может быть с использованием положений его некоторых статей, например, 12 (разд. 8) и 4 (разд. 3).

Не допуская государство-нарушителя к использованию денежных средств Фонда, при применении к нему таких санкций фактически и юридически оказывается в положении страны, которая не в состоянии получить доступ к частным источникам международного финансирования.

Для увеличения способности решать вопросы по финансовым задолженностям государств в 1991 г. в Устав МВФ была введена поправка, предусматривающая новый вид санкций дисциплинарного характера, а также допускающая приостановление права участия такого государства в голосовании.¹⁷

Характерно, что предусмотренные Уставом МВФ санкции применялись весьма редко и строго соблюдались членами Фонда. В связи с этим обращает на себя внимание политика не только самого МВФ, но и многих других международных экономических (финансовых) организаций, которые обычно не прибегают к судебному разрешению спорных вопросов в связи с соблюдением государствами-членами соответствующих предписаний их уставов.

Можно также отметить, что такая политика имеет в целом прагматический характер. Практически сталкиваясь с частыми случаями нарушений Устава МВФ, в том числе и серьёзными, Фонд, тем не менее, придерживается конструктивных принципов деятельности. Для МВФ, как свидетельствует практика, важно, чтобы государства-члены, столкнувшиеся с трудностями развития, в отношении соблюдения кодекса добропорядочного выполнения своих валютных обязательств, как можно скорее избавились бы от своих острых проблем и, главное, продолжали бы сотрудничать с Фондом в целях изыскания необходимых финансовых средств и возможностей для выхода из сложившейся ситуации, включая предоставления помощи с его стороны.

С другой стороны, опыт современных международных экономических отношений свидетельствует о гибкости МВФ и других международных организаций, что позволяло успешно находить выходы из многочисленных валютных кризисов, затрагивающих их государств – членов. Можно также утверждать, что материальное содержание принципа международно-правовой ответственности международных экономических организаций предназначено как для создания благоприятных условий стабильности и эффективности их деятельности, так и для современных международных экономических отношений.

Согласно современной международно-правовой доктрине институт ответственности связаннее только с противоправными действиями (или бездействием) основных субъектов- государствами, но и с международными организациями.

Вопросы ответственности международных экономических организаций обусловлены целым рядом причин и обстоятельств, вызванных усилением интернационализации хозяйственной жизни государств, активизацией деятельности этих организаций, что привело к увеличению числа вопросов, связанных, в частности, касающихся выполнения уставных (договорных) обязательств государств-членов, в том числе вопросов, имеющих отношение для глобальных проблем развития.

¹⁷ О новой редакции ст. XXVI, раздел 2, приложение «L» см., например, D. Carreu. *Chroniques de droit international économique* – AFDI, Paris, 1991, p. 656.

Активизация деятельности международных экономических отношений, усложнение характера вопросов ответственности в случае нарушения уставных (договорных) обязательств требует оперативного решения подобных вопросов с помощью институционального, постоянно действующего механизма, каким является сама международная экономическая организация.

Учитывая отмеченные факторы, расширение функции и полномочия этих организаций, при всей условности их классификации независимо от состояния, уровня и глубины интеграционных процессов, следует отметить, что вопросы ответственности международных экономических организаций, как один из основных субъектов современного международного права, сконцентрированы на юридической обязанности ликвидировать вред (ущерб) или какие-либо иные негативные последствия, причинённые в результате нарушения нормы международного права или обязательств, вытекающих из положений учредительных актов, на основе которых они осуществляют свою деятельность.

В конечном счёте это относится, к примеру, к выполнению решений международных экономических организаций, т.е. согласованного, компетентного волеизъявление государств-членов, принятого в соответствии с правилами процедуры и положения устава (учредительного акта) данной организации.

Примечательным в этом отношении является пример, относящийся к деятельности Всемирной торговой организации, учредительном актом которой является как известно, Марракешские соглашения (1994).

Согласно п. 3 ст. 9 («Принятие решений») «в исключительных случаях Конференция Министров может принять решение об освобождении Члена от выполнения какого-либо обязательства в соответствии с настоящим Соглашением и Многосторонним торговым соглашением». И далее: «решение об освобождении Члена ВТО от выполнения какого-либо обязательства, выполнение которого обусловлено переходным периодом или поэтапным имплементационным периодом, в случае, если Член ВТО, обратившись с просьбой об освобождении, не выполнил соответствующее обязательства по окончании такого периода, может быть принято только консенсусом».

Вопросы ответственности международных экономических организаций могут возникать и в связи с невыполнением решений по процедурным, финансовым, организационным и иным вопросам внутреннего права этих организаций, которые являются обязательными, если, во-первых, обязательность таких решений предусмотрена учредительным актом и, во-вторых, соблюдены все правила их принятия.

ANAR İSGƏNDƏROV
BDU-nun Mənbəşünaslıq,
tarixşünaslıq və metodika
kafedrasının müdiri

1918-Cİ İLİN MART FACİƏSİ

1918-ci ilin mart ayından Qafqaz-islam ordusu Azərbaycan torpaqlarını azad edənə qədər türk-müsəlman əhalisinə qarşı bolşevik-erməni qüvvələrinin törətdiyi və görünməmiş vəhşiliklərlə həyata keçirilən soyqırımın hərtərəfli araşdırılması üçün Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının sənədləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu sənədlər əsasında 1918-ci ilin mart soyqırımını şərh etməyi məqsədəuyğun hesab edirik.

Qeyd etmək lazımdır ki, türk-müsəlman əhalisinə qarşı 1918-ci ildə törədilən cinayətləri üzə çıxarmaq 1918-ci ilin mayında Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan ediləndən sonra mümkün olmuşdur. Belə ki, milli hökumətin ən mühüm qərarlarından biri daşnak canilərinin törətdikləri cinayətlərin təhqiqi üçün 1918-ci il iyulun 15-də Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının yaradılması oldu. Hökumətin iclasında xarici işlər naziri M.H.Hacinski bu məsələ barəsində çıxışında qeyd etdi ki, 4 aydır ki, erməni cəlladları dinc müsəlman əhalisinin həyatı və əmlakı üzərində görünməmiş vəhşiliklər törədirlər. Bununla yanaşı, zorakılıq törədənlərin yalan xəbərləri nəticəsində Avropa ictimaiyyətində tamam əks əhval-ruhiyyə yaradılır. Buna görə də belə bir təşkilatın yaradılmasına böyük ehtiyac hiss olunur. Həmin təşkilat Fövqəladə Komissiya xarakteri daşmalıdır, həm də bu komissiyanın topladığı sənədlər Azərbaycan, rus, ingilis, fransız, alman dillərində nəşr edilib yayılmalıdır.¹⁸ Vəkil Ələkbərbəy Xasməmmədov (sonralar Azərbaycan Məhkəmə Palatasının sədri olmuşdur) Təhqiqat Komissiyasının sədri təyin edildi. Bir neçə ay ərzində Fövqəladə Təhqiqat Komissiyası daşnak quldur dəstələrinin qanlı əməllərinin təhqiqi sahəsində böyük iş gördü. Zərər çəkmiş yüzlərlə vətəndaş və şahid dindirilmiş, çoxlu material, maddi dəlil-sübut, fotosənəd toplandı.

Məlumdur ki, 1917-ci ilin fevralında Rusiyada burjua-demokratik inqilabı nəticəsində Romanovlar sülaləsi devrildi və Müvəqqəti hökumət təşkil edildi. Müvəqqəti hökumət Rusiya xalqlarına müraciətində elan etmişdi ki, Birinci Dünya müharibəsi başa çatandan sonra xalqların öz müqəddəratını həll etməsi məsələsinə baxılacaqdır. Lakin 1917-ci ilin oktyabrında Rusiyada bolşeviklərin hakimiyyəti zorakı yolla ələ keçirməsi Rusiya xalqlarının bu arzularını boşa çıxartdı. Bolşeviklər fəhlə-kəndli hökuməti qurmaq adı altında əvvəlki imperiyanı bərpa etməyə başladılar.

¹⁸ ARDA, f.1061, siy. I, iə 95, vj. 2.

1917-ci ilin sonu – 1918-ci ilin əvvəllərində Bakıda daşnak-bolşevik birləşmələrinin milli qüvvələrə qarşı açıq mübarizəsi yetişməkdə idi. 1917-ci ilin dekabrında Rusiya Xalq Komissarları Sovetinin sədri V.İ.Lenin tərəfindən Qafqazın fəvqəladə komissarı təyin olunmuş S. Şaumyanın Q. Korqanovun başçılıq etdiyi Hərbi İnqilab Komitəsi ilə birlikdə Tiflisdən Bakıya gəlişi buradakı siyasi vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. Qafqaz cəbhəsindən geri qayıdan əsgərlər vətənlərinə qayıtmaq əvəzinə Bakıda toplandı. Bu əsgərlərin Bakıda saxlanması Şaumyan böyük fəallıq göstərirdi.

Azərbaycanda milli qüvvələrə başçılıq edən "Müsavat"ın getdikcə artan nüfuzundan qorxuya düşən bolşevik-daşnak qüvvələri Bakını inqilabla əks-inqilab arasında mübarizə meydanı elan etmişdilər. Bolşevik-daşnak qüvvələrinin birləşdiyi Bakı Sovetinin ixtiyarında Qırmızı ordu adı altında əksəriyyəti ermənilərdən ibarət olan 20 minlik silahlı qüvvə cəmlənmişdi.

1918-ci ilin martında Bakıda siyasi vəziyyət son dərəcə gərgin idi. Bakı Sovetinə keçirilən seçkilərdə "Müsavat"ın böyük səs çoxluğu ilə qələbə qazanması bolşevikləri və daşnakları ciddi narahat edirdi. Cənubi Qafqazın ən güclü siyasi partiyasına çevrilən "Müsavat" Azərbaycanın ərazi muxtariyyəti və siyasi hakimiyyət uğrunda inamla mübarizə aparırdı. Şaumyan başda olmaqla bolşevik qüvvələri Erməni Milli Şurası və "Daşnaksutyun" partiyasının rəhbərləri ilə birlikdə "Müsavat"a qarşı əsl müharibəyə başladılar. Bakıda Azərbaycan milli qüvvələrinin sayca az və pis silahlanmış olduğunu yaxşı bilən Şaumyan müsəlmanlara "dərs vermək" üçün milli qırğına hazırlaşdı.

Martın 29-da şəxsi heyəti müsəlmanlardan ibarət olan "Evelina" gəmisinin Bakıda bolşevik qüvvələri tərəfindən tərksilah edilməsi milli qırğına başlamaq üçün bəhanə oldu.

Belə ki, 1918-ci il martın 17-də silahla ehtiyatsız davranışdan həlak olmuş H.Z.Tağıyevin oğlu Məhəmməd Tağıyevin cənazəsini Bakıya gətirən müsəlman diviziyasının 48 nəfərdən ibarət kiçik bir dəstəsi bolşevikləri təşvişə saldı. Mərhumu dəfn edən müsəlman dəstəsi "Evelina" gəmisi ilə Lənkərana geri qayıtmalı idi. Gəminin körpüdən aralanmasına az qalmış silahlı bolşeviklər müsəlman dəstəsinin tərksilah olunmasını tələb etdilər. Müsəlman dəstəsinin rədd cavabına tüfənglərdən və pulemyotlardan atılan atəşlə cavab verildi. Gəmidəki silahlar bolşeviklər tərəfindən müsadirə olundu.

Ertəsi gün şəhərin cənub hissəsində erməni əsgərləri göründülər. Onlar bütün küçə boyu səngərlər qazmağa, torpaq və daşlardan bəndlər ucaltmağa başladılar. Həmin gün Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyətinin binasında keçirilən yığıncağa gələn Bakı şəhərinin keçmiş rəisi Ter-Mikaelyants Erməni Milli Şurası və "Daşnaksutyun" partiyası adından bəyan etdi ki, əgər müsəlmanlar bolşeviklərə qarşı çıxış etsələr, ermənilər də onlara qoşulacaq və bolşeviklərin Bakıdan qovulmasına kömək edəcəklər. Martın 18-də (təzə stillə 31 mart -A.İ.) səhər tezdən şəhərin müsəlmanlar yaşayan hissəsinə hücumlar başladı. Ermənilərin yalançı vədlərinə inanmış müsəlmanlar əvvəlcə şəhərdə nə baş verdiyini müəyyən edə bilmirdilər. Hücum ərəfəsində bütün ermənilər şəhərin müsəlmanlar yaşayan hissəsindən ermənilər yaşayan hissəsinə keçdilər. Müsəlmanlar yaşayan hissədə xristian əhalidən ruslar və gürcülər qalmışdı.

Bakıda mart soyqırımını hələ 1917-ci ildən "Daşnaksutyun" partiyası və Erməni Milli Komitəsi tərəfindən hazırlanırdı. Onlar dəfələrlə müsəlmanları bolşeviklərə qarşı silahlı çıxışa təhrik etməyə cəhd göstərmişdilər. Ermənilərin məqsədi bolşeviklərin əli ilə müsəlman əhalisini cismən məhv etmək idi. Adamların qətlə yetirilməsi və müsəlman məhəllələrinin darmadağın edilməsi planlı surətdə mütəşəkkil erməni hərbi hissələri tərəfindən şəhərin hər yerində qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş sistem üzrə həyata keçirilirdi.

Bakı Soveti qüvvələrinə rəhbərlik edən S.Şaumyanın erməni hərbi hissələrindən istifadə etməsi bu qırğını daha da dərinləşdirmişdi. Bolşevikləri müdafiə etmək bəhanəsi ilə erməni hərbi hissələri türk-müsəlman əhalisinə qəddarcasına divan tuturdular. Qeyd etmək lazımdır ki, Bakı Soveti də, onun yaratdığı ordu da əsas etibarlı ilə ermənilərdən ibarət idi. Sovetdə olan daşnaklar müsəlman fəhlələrinin bolşevik dəstələrinə qəbul edilməsinə hər vasitə ilə əngəl törədirdilər. Daşnaklar azərbaycanlılara milli ordu yaratmaqda mane olur, Sovetin adından istifadə edərək millətçi-şovinst siyasətini canfəşanlıqla həyata keçirir, Bakı, Şamaxı və Azərbaycanın digər bölgələrində türk-müsəlman əhalisinə qarşı qırğınlar hazırlayırdılar. Bu baxımdan Erməni Milli Komitəsi xüsusi fəallıq göstərirdi. Müsəlmanlara qarşı talanlar Şamaxı, Göyçay, Gəncə, Nuxa, Qazax, Lənkəran, Salyan, bir sözlə Azərbaycanın əksər bölgələrini bürümüşdü.

Təhqiqat Komissiyası tərəfindən şahid kimi dindirilmiş Bakı şəhərinin sakini A.N.Kvasnikin ifadəsində deyilirdi: "Bu il martın 17-21-də (təzə stillə 30 mart – 1 aprel – A.İ.) Bakıda baş vermiş hadisələri əsla vicdan əzabı çəkmədən belə şərh etmək olar: Müsəlman əhalisinin əvvəlcə Bakı şəhərində, sonra isə ətraflarda cismən məhv edilməsi, onların əmlakının hamısının qarət olunması və bütün var-dövlətlərinin və siyasi üstünlüyün ermənilərin əlinə təbii surətdə keçməsi məqsədilə ermənilərin müsəlmanlara qarşı təşkil etdikləri qanlı qəsd idi."¹⁹

Azğınlaşmış və vəhşiləşmiş erməni quldurlar dinc azərbaycanlı əhalini qırıb-çatmaq üçün ən amansız üsullara əl atırdılar. Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının üzvü A.Y.Kluge bu komissiyanın sədrinə "Bakı şəhərinin müsəlman əhalisinə qarşı törədilmiş zorakılıqlara dair iş haqqında" məruzəsində yazırdı: "Yaxşı silahlanmış, təlim keçmiş erməni əsgərlər çoxlu miqdarda pulemyotların müşayiəti ilə hücum edirdilər. Ermənilər müsəlmanların evlərinə soxulur, bu evlərin sakinlərini qırır, onları qılınc və xəncərlərlə doğram-doğram və süngülərlə deşik-deşik edir, uşaqları yanan evin alovları içərisinə atır, üç-dörd günlük çağaları süngünün ucunda oynadır, öldürülən valideynlərin südəmər körpələrinə rəhm etmir, hamısını öldürürdülər".²⁰

Müsəlmanları qırıb-çatmaqla yanaşı, ermənilər onların əmlaklarını da məhv edir, az-çox qiymətli olan şeyləri isə özləri ilə aparırdılar. Sonralar təkcə bir yerdə torpağın altından 57 müsəlman qadın və qızın meyiti tapılmışdı. Onların qulaqlarını, burunlarını kəsmiş, qarınlarını yırtmışdılar. Ermənilər öldürməyə macal

¹⁹ ARDA, f. 1061, siy. 1, № 95, v. 2.

²⁰ ARDSPƏHA, f. 277, siy. 2, № 16, v. 20.

tapmadıqları qadınları isə öz hörükləri ilə bir-birinə bağlayaraq başıaçıq, ayaqyalın arabalara mindirib aparır, yolda isə tüfənglərin qundaqları ilə onları döyür, şikəst edirdilər.²¹

Təhqiqat Komissiyasının sənədlərinə əsasən məlum olur ki, 1918-ci ilin mart soyqırımını zamanı Bakı şəhərində 11 min nəfərədək türk-müsəlman öldürülmüşdür. Onların çoxunun meyitləri tapılmamışdır. Çünki şahidlərin dediklərinə görə, ermənilər meyitləri od-alova bürünmüş evlərə, dənizə və quyulara atırdılar ki, cinayətin izini itirsinlər.²²

Bakının şəhər camaatından 400 milyon manatlıq daş-qaş və əmlak müsadirə olunmuşdu. Xalqın bir çox ziyarətgahları və tarixi abidələri dağıdılıb yerlə-yeksan edilmişdi. Uzaqvuran toplaqla Təzəpir məscidi zədələnməmişdi. Daşnaklar Bakıda dünya memarlığının incilərindən sayılan "İsmailiyyə" binasına od vurub yandırmışdılar.²³

Təhqiqat Komissiyasının materiallarında bu vəhşiliklər barəsində deyilir: "1918-ci il martın 18-də bir erməni zabiti, yanındakı üç erməni əsgəri ilə "Kaspi" qəzeti redaksiyasının və "İsmailiyyə" müsəlman xeyriyyə cəmiyyətinin binaları arasındakı dalana gəldi və "İsmailiyyə" binasına daxil oldu. Bir azdan binanın pəncərəsində tüstü və alov göründü. Nəinki Bakı müsəlmanlarının iftixarı sayılan, həm də bütün şəhərin yaraşığı olan bu əzəmətli bina yangından məhv oldu. Yangını söndürməyə adam yox idi, çünki müsəlmanlar küçəyə çıxma bilmirdilər, onları pulemyotlarla və top-tüfənglə atəşə tuturdular". Həmin zabit "Daşnaksutyun" partiyasının fəallarından olan Tatevos Əmirov idi. Bu həmin Tatevosdur ki, uzun illər ərzində tariximiz, mətbuatımız onu "yenilməz inqilabçı", "xalqlar dostluğu uğrunda mətin mübariz" kimi təbliğ etmişdi.

Talançılar "Kaspi" qəzeti redaksiyasının və "Dağıstan" mehmanxanasının binalarını, "İsgəndəriyyə"ni, "İsmailiyyə"ni də yandırmışlar.²⁴

Bu qırğınlarda tək-cə Azərbaycan müsəlmanları deyil, bütün Qafqaz müsəlmanları ziyan çəkmiş oldu. "İsmailiyyə"də Bakı Müsəlman Xeyriyyə Cəmiyyəti, Qafqaz müsəlman komitələri yerləşirdi, burada həmin təşkilatlara məxsus pul və sənədlər saxlanılır, müsəlmanların yığıncaq və qurultayları keçirilirdi. "Kaspi" qəzeti redaksiyasında Azərbaycan dilində kitablar nəşr edilirdi. Bina yandırılan vaxtdək burada Quranın yenidən çap edilmiş 5 min nüsxəsi saxlanılırdı. Onların hamısı yanıb külə dönmüşdü.

Mart talanlarında yaxşı təşkil olunmuş hərbi hissələrlə yanaşı erməni ziyalıları, gəncləri də iştirak edirdilər. Təhqiqat Komissiyasının materiallarında göstərilirdi ki, "erməni əhalisinin bütün siniflərini təmsil edən nümayəndələr bu "müharibə"də iştirak etməyi özlərinə borc bilirdilər. Burada neftxudalar, mühəndislər, həkimlər, kontor işçiləri var idi, bir sözlə, erməni əhalisinin bütün təbəqələri öz "vətəndaş borcu"nu yerinə yetirirdi".²⁵

²¹ ARDSPƏHA, f. 277, siy. 2, iö 16, vjyr. 18.

²² ARDSPƏHA, f. 277, siy. 2, iö 16, vjyr. 18.

²³ ARDSPƏHA, f. 277, siy. 2, iö 13-16, vjyr. 25-26.

²⁴ ARDSPƏHA, f. 277, siy. 2, iö 16, vjyr. 18.

²⁵ AĐÄÄ, ö. 100, nñ. 2, öö. 791, äjđ. 791.

“Nikolay Buniatov” paraxodu komandirinin köməkçisi Kazım Axundova Bakının Çənbərəkənd adlandırılan dağüstü hissəsinin mühafizəsi üçün aprelin 4-də təyyarəçi Rozenblyumun başçılığı ilə 10 silahlı matros göndərilmişdir. Axundov aprelin 5-dən Nikolayev küçəsindəki meyitlərin yığıldırılmasına başladı. Onların arasında süngülərlə didik-didik edilmiş və qılıncla tikə-tikə doğranmış 3 müsəlman gimnaziyaçısının, 11 gimnaziyaçı qızın, 1 rus qadının, 3-5 yaşlarında 3 müsəlman oğlan uşağının, 8 rus kişinin, 19 İran təbəəli müsəlman qadınının və müxtəlif peşə sahibləri olan 67 azərbaycanlının meyitləri var idi. Bundan başqa, "Vulkan" cəmiyyətinin köhnə yanalma körpüsünə müsəlman kişilərin, qadın və uşaqların 6748 meyiti gətirilmişdi. Axundov öz tanışı texnik Vladimir Sokolovu "Kərpicxana" deyilən yerə aparmışdı. Burada, o, 3 fotosəkil çəkmişdi. Birinci şəkildə başında güllə yarası, bədənində beş süngü yarası olan və sağ körpücük sümüyünə qılınca zərbəsi endirilmiş qadın meyiti təsvir olunmuşdur. Onun sağ döşü üstündə hələ sağ olan körpə uzanmışdır. Anasının döşünü əmən bu körpənin ayağında süngü yarası vardır.

İkinci şəkildə iri mismarla divara vurulmuş 2 yaşlı uşaq təsvir edilmişdir. Mismarın başından aydın görünür ki, onu divara daşla vurmuşlar. Daş elə oradaca idi.

Üçüncü şəkildə 13-14 yaşlı qızın meyitidir. Biçarənin bədənindən görünür ki, onu bir dəstə kişi zorlamışdır. Axundovla Sokolov 4-cü evə daxil olduqda onlar dəhşətli bir mənzərə görmüşdülər: geniş bir otağın döşəməsi üstündə 22-23 yaşlı bir qadının, iki qarının, 9 yaşlı qızın, 8 yaşlı oğlanın və südəmər körpənin meyitləri var idi. Körpənin əl-ayağını itlər gəmirib yemişdi. Təsvir olunan mənzərə Sokolova elə ağır təsir göstərmişdi ki, o daha fotosəkil çəkə bilməmişdir.

Bakıda baş vermiş faciəli hadisələr şəhərə olduqca böyük ziyan vurmuşdu. Epidemiyaya tüğyan edərək minlərlə insanı qırmış, əhalinin su, ərzaqla təchizatı dayanmışdı. Bazar və mağazalardan, demək olar, bütün ərzaq məhsulları yoxa çıxmışdı. Talançılar olub-qalan ərzaq ehtiyatlarını toplayıb aparmışdılar.

Qədim Azərbaycan şəhəri Şamaxı da dəhşətli talan və vəhşiliklərə məruz qalmışdı. Şamaxı şəhəri və Şamaxı qəzası üzrə ermənilərin törətdikləri vəhşiliklər haqqında 7 cild, 925 vərəqdən ibarət təhqiqat materialları toplanmışdı. Burada bədnam S.Lalayevin başçılıq etdiyi əsgərlər və T.Əmirovun dəstəsi azğınlaşaraq müsəlmanları soyub-talayır və qırırdılar. Şamaxının müsəlmanlar yaşayan hissəsinin hamısına od vurulmuşdu. 13 məhəllə məscidi və məşhur müqəddəs ocaq – Cümə məscidi yandırılmışdı. Bu məscid müsəlmanlara həm bir qibləgah, həm də qədim abidə kimi əziz idi. Erməni quldurlar minlərlə dinc adamı qətlə yetirmişdi.²⁶

1919-cu il martın 30-da "Azərbaycan" qəzetində Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının "Çağırış"ı dərc edilmişdir. Komissiyanın sədri Ə.Xasməmmədovun imzaladığı bu sənəddə deyilirdi: "Şamaxının yalnız xarabalıqları qalmışdır. Şəhərin müsəlman hissəsindəki bu xarabalıqlarda məscidlərin ən qədimi 800 ildən çox tarixi olan Cümə məscidinin ancaq yanıb qaralmış minarələri görünür, şəhərin on beş minlik müsəlman əhalisindən sağ qalanlar isə bütün Zaqafqaziyaya dağılmış, əllərində qoltuq ağacı və bellərində torba qapı-qapı düşüb dilənirlər ki, acından ölməsinlər. Adlarını "bolşevik" qoyan qaçaq-quldur dəstələrinin əlindən qaçıb can

qurtaran əhalinin qalan hissəsi türk qoşunları Azərbaycana gəldikdən sonra öz el-obalarına qayıtmışdır. Onlar qayıdıb gəldikdə əsrlərdən bəri yaşadıkları ocaqlarını yandırılmış və yerlə-yeksan edilmiş halda görmüşlər".

Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının Şamaxı qəzasının ayrı-ayrı kəndləri üzrə apardığı təhqiqatlarının – şahid ifadələri, zərər-çəkənlərin dindirmə protokolları, rəsmi idarələrin əhalinin sayı və əmlaklarının dəyəri haqqında məlumatları, ölənlər və yaralananların siyahısı və s. – əsasında 53 kənd üzrə tərtib olunmuş yekun aktlarında ayrı-ayrı kəndlər üzrə öldürülənlərin sayı və hər bir kəndə dəymiş ümumi zərərin miqdarı göstərilmişdir. Bu aktlarda olan rəqəmlərə əsasən Şamaxı qəzasının 53 kəndində ermənilər 8027 azərbaycanlını qətlə yetirmişlər. Onlardan 4190 nəfəri kişi, 2560 nəfəri qadın və 1277 nəfəri uşaqlar olmuşdur. Bu kəndlərə dəyən ümumi maddi zərər o dövrün qiymətləri ilə 339.3 milyon manat olmuşdur.²⁷

"Çağırış" bu sözlərlə qurtarırdı: "Şamaxı qəzasının zərər çəkmiş əhalisinə yardım göstərmək hər bir vətəndaşın, xüsusən müsəlman vətəndaş vəzifəsi və mənəvi borcudur. Vətəndaş müsəlmanlar, Şirvanı xilas edin!"

Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının üzvləri – Gəncə quberniyasının Nuxa və Ərəş qəzalarında yoxlama keçirmiş N.Mixaylovun və N.Klassovskinin məruzəsində dəqiqləşdirilmişdir ki, təkcə bu qəzaların erməni dəstələri deyil, həm də başlıca olaraq, gəlmə hərbi hissələr və İrəvan quberniyasının erməniləri müsəlman əhalisini ucdantutma qırmaq, kəndləri dağıtmaq və dövlət hakimiyyət orqanlarını və müsəlman ərazilərini tutmaq üçün bütöv bir plan hazırlamışdılar.²⁸

Əvvəlcədən qurulmuş plana görə daşnak-bolşevik qoşunu Şamaxını işğal etdikdən sonra Quba qəzasına daxil olmalı idi. Xaçmazda yaşayan ermənilər bu barədə xəbərdar edilmiş, onlara xeyli əlavə silah və sursat göndərilmişdi. 1918-ci ilin ilk aylarından Quba qəzasında müsəlman əhalisinə qarşı başlanan qırğınları faciə adlandırmaq vəhşiliklərin mahiyyətini tam açmır. Minlərlə insanın, dinc əhalinin, qadınların, uşaqların və qocaların əzab və işgəncə ilə qətlə yetirilməsi dəhşətli və ağlasığmaz idi. Quba faciəsi sırf siyasi məqsəd daşıyırdı. Qırğınlarda erməni daşnak qüvvələri ilə yanaşı bolşevik əsgərləri də iştirak edirdi. Erməni cəlladları hakimiyyətsizlikdən məharətlə istifadə edərək Qubada böyük bir qırğın həyata keçirdilər. Bu qırğınlarda əsas məqsəd Azərbaycanda müsəlman əhalisini məhv edərək Sovet rejimi qurmaq idi. Çünki Sovet rejiminə rəhbərlik edən Şaumyan Cənubi Qafqazda böyük Ermənistan dövləti yaratmaq üçün bütün imkanlardan istifadə edirdi ki, tək Azərbaycan deyilən dövlət yaranmasın.

Faciəni səciyyələndirən başlıca cəhət odur ki, Quba qəzasında qırğınlara geniş hazırlıq işləri görülmüşdü. Çünki qırğına başlamaq üçün bəhanə milli münaqişə ola bilərdi. Erməni daşnak qüvvələri dünyanın hər yerinə ermənilərin guya müsəlmanlar tərəfindən sıxışdırıldığı barədə teleqramlar göndərirdilər. Qubada yaşayan M.Kasparov, H.Hayrapetov, A.Mukanyans və A.Boqdanov tərəfindən göndərilmiş teleqramda iddia olunurdu

²⁶ ARDA, f. 1061, siy. 1, iö 108, vj. 8-10.

²⁷ ARDA, f. 1061, siy. 2, iö 85, 87, 100.

²⁸ ARDSPƏHA, f. 277, siy. 2, iö 16, vj. 46.

ki, Qubada müsəlmanlar milli ədavət, milli qırğın törədir, erməni və rus kəndlərini dağıdır, kilsələrə od vurub yandırır.

Ermənilər bolşeviklərin köməyi ilə Quba qəzasında üç dəfə qırğın törətmişdilər. Qubaya hücum edənlər içərisində özünü bolşevik kimi qələmə verən və 2 min əsgərə başçılıq edən David Gelovanidən başqa, bolşevik Sturua da olmuşdur. Onun dəstəsində min əsgər var idi. Onlardan əvvəl isə Muradyanın rəhbərlik etdiyi 2 min erməni əsgəri Quba qəzasında qırğın törətmişdi. Həmin dəstə "Daşnaksütyun" partiyasının əsgərlərindən ibarət idi. Qəzaya gəlmiş işğalçılara 300-dən çox yaraqlısı olan Avakov və Vartanın yerli ermənilərdən ibarət quldur dəstələri də köməklik edirdi.

Qubada 100-ə yaxın əsgərin olmasına baxmayaraq, Gelovaniyə Xaçmazdan əlavə kömək göndərilmişdi. D.Gelovani bu barədə yazırdı: "Xaçmazdan köməyimizə poruçik Ağacanyanın başçılığı ilə ancaq ermənilərdən ibarət 150 nəfərlik dəstə və iki top gəldi". D.Gelovaninin Qubaya gəlməsi, xüsusi dəstə tələb etməsi və köməyinə məhz ermənilərdən ibarət xüsusi dəstənin göndərilməsi bir daha göstərir ki, Azərbaycanın şimal bölgəsində müsəlmanlara qarşı etnik düşmənçilik – soyqırımı əvvəlcədən planlaşdırılmışdı. Belə ki, 1918-ci ilin martın əvvəllərində əmlaklarını sataraq Qubadan tələsik çıxıb gedən varlı ermənilərdən bunun səbəbini soruşduqda demişdilər ki, "Sizinlə bizim aramızda nə isə gözlənilir, ona görə də komitə bizi geri çağırır".

D.Gelovani Qubaya gələndə buradakı həbsxanada saxlanılan 200-dək hərbi erməni əsirini azadlığa buraxmışdı. Fövqəladə Təhqiqat Komissiyasının sənədlərindən və şahidlərin ifadələrindən aydın olur ki, həbsxanadakılar ilin əvvəlində bölgədə vəhşiliklər törətmiş erməni əsgərlərinin bir hissəsi idi.

D.Gelovani Qubadan qovulanda əhalini hədələmiş, tezliklə bura ermənilərin xüsusi təlim görmüş cəza dəstələrinin gələcəyini bildirmişdi. Vətən tarixşünaslığından məlumdur ki, onun hədəsindən 10 gün sonra Bakıdan top və pulemyotlarla silahlanmış erməni ordusu Qubaya gəlir.

Amazaspın dəstəsi Qubanın girəcəyindən tutmuş yuxarı hissəsindək şəhəri odlamağa başladı. Daşnaklar küçədə qarşılıqları çıxan bütün adamları ucdantutma gülləyə tutur, yerə yıxılmış yaralıların bədənlərini tüfənglərin süngüləri ilə deşik-deşik edir, gözlərini ovurdular.

Şahidlərin biri yazır: "Daşnakların son dərəcə azğınlaşdığını görəndə onlarla qeyri-bərabər döyüşə girməli olduq. Bir gün davam edən atışmada 200-dən çox döyüşçünü itirib, 40 nəfərlə Digah kəndinə tərəf geri çəkildik. Amazasp bundan həm hirsləndi, həm də bir qədər ehtiyat etdi. Quba camaatını meydana yığıb bildirdi ki, mən minlərlə türkün başını kəsən Ərzurum ermənisiyəm. 200-dən çox türk kəndini yandırıb xaraba qoymuşam. Uzun müddət türklərlə vuruşmuşam, erməni xalqının mənafeyini müdafiə etmişəm. Buraya da ona görə gəlmişəm. Əgər müqavimət göstərsəniz, hamınızı bir nəfər kimi qıracağam". Başqa bir şahid yazır: "Amazasp daşnak dəstəsinə bələdçilik edən qubalı erməni Harun Hayrapetovu yanına çağırdı və ona nə isə dedi. Harun cibindən bir siyahı çıxarıb oxumağa başladı. Həmin siyahıda Qubanın varlılarından 26 nəfərin adı var idi. Amazasp həmin adamların dalınca silahlı əsgərlərindən bir neçə nəfərini göndərdi. Silahlı əsgərlər

həmin ailələrdən altı nəfərlə geri qayıdanda daşnak komandiri daha da qızıqdı. Gətirilənlərin 4-ü qadın, 2-si yeniyetmə idi. Amazaspın tapşırığı ilə yeniyetmələrin başlarını kəsdilər. Qadınları uşaqlarının qanını içməyə məcbur etdilər. Onlar şivən qoparıb daşnakların üstünə atılarda qarınlarını süngülərlə deşdilər. Sonra qılıncla bədənlərini tən ortadan ikiye böldülər. Meydanda ah-nalə yüksələndə Amazasp əsgərləri cərgə ilə düzdürüb əliyalın, günahsız əhaliyə atəş açmağı onlara əmr etdi. Yüzlərlə adam qırıldı. İnanmaq olmurdu ki, insan insana qarşı bu qədər vəhşilik törətsin". "Mən sizin qanınızı içəcəyəm" - deyən Amazasp siyahıda adları çəkilən adamların mülklərini odlayıb külə döndərmək üçün əmr verdi. Bütün bu hərəkətləri ilə o, son dərəcə qəddar və qaniçən olduğunu sübuta yetirirdi.

Amazasp Bakıdan mənfur Şaumyandan belə bir tapşırıq almışdı: Quba qəzasında bütün müsəlmanları qırıb məhv etmək, onların yaşayış məntəqələrini dağıtmaq. Sonra isə bu qırğını sünni və şiə məzhəbləri arasında toqquşma kimi qələmə vermək.

Təhqiqat materiallarından məlum olur ki, 1918-ci il mayın 1-də Qubaya girən daşnak-bolşevik birləşmələrinin sayı 5 mindən artıq olmuşdur. Ona görə də onlar silahsız dinc əhaliyə azgınlıqla divan tuta bilmişdilər. İki gün ərzində yalnız Quba şəhərində 4 minədək müsəlmanın öldürüldüyünü xatırlamaq kifayətdir. Bu rəqəm Quba şəhər əhalisinin beşdə biri demək idi.

A.Novatski qeyd edir ki, müsəlmanların dini heysiyyətinə toxunaraq, məscidlərə od vurub yandıran daşnaklar təkcə Quba, Qusar və Xaçmaz ərazisində 26 məscidi yandırmışdılar.

Qaniçən Amazasp yerli əhaliyə meydan oxuyaraq deyirdi: "Mən erməni xalqının və onun mənafeələrinin müdafiəçisiyəm. Mən cəza dəstəsi ilə göndərilmişəm ki, iki həftə əvvəl burada öldürülmüş ermənilərə görə sizdən qisas alım. Mən bura qayda-qanun yaratmaq, sovet hakimiyyətini qurmaq üçün deyil, öldürülmüş ermənilərin qisasını almağa göndərilmişəm. Mənə əmr edilmişdir ki, Xəzər dənizindən Şahdağına kimi bu ərazidə yaşayan bütün müsəlmanları məhv edim..."

Amazaspın vəhşilikləri nəticəsində 1918-ci ilin ilk beş ayı ərzində Quba qəzasında üst-üstə 6 mindən çox insan məhv edilmişdir. Ayrı-ayrı mənbələrə və şahidlərin dediklərinə əsasən, qırğın zamanı 12 minədək ləzgi, 4 mindən çox azərbaycan türkü və tat əhalisi öldürülmüşdü. 1918-ci ilin qırğınları zamanı daşnak-bolşevik birləşmələri Quba qəzasında 162 kəndi dağıtmışdılar ki, bunlardan 35-i hazırda mövcud deyildir.

Daşnak-bolşevik birləşmələri nəinki Quba qəzasında, hətta Cənubi Dağıstanda, Bakıdan Dərbəndə kimi böyük bir ərazidə müsəlmanların soyqırımını həyata keçirmək niyyətində idilər.

Vətən tarixindən məlumdur ki, 1918-ci ilin yazından başlayaraq Ermənistanda (Qərbi Azərbaycanda – A.İ.) yaşayan azərbaycanlılar da erməni-bolşevik dəstələri tərəfindən soyqırıma məruz qaldılar. Erməni cəlladları "Böyük Ermənistan" yaratmaq üçün ilk növbədə Qərbi Azərbaycandakı müsəlman əhalisini buradan çıxarmağa və bu məkrli planın reallaşmasına çalışdılar. İrəvan quberniyasında müsəlmanların məruz qaldıqları faciəni qələmə almaq mümkün deyil. Təkcə aprelin sonunda bu ərazidə dağıdılmış müsəlman kəndlərinin sayı 199-a çatırdı. Həmin kəndlərdə yaşayan 135 min nəfərlik əhalinin bir qismi ermənilər tərəfindən öldürülmüş,

bir qismi isə Osmanlı ordusunun nəzarəti altında olan torpaqlara pənah aparmışdı. 1918-ci ildə İrəvan quberniyasında baş vermiş qırğınlar 1919-cu ildə də davam etdirilmişdi. İrəvan quberniyasının yarım milyonluq müsəlman əhalisinin nə kimi müsibətlərə düşər olduğunu sənədlərdəki rəqəmlər daha dəqiq göstərir: "Şiirtmədən demək olar ki, ölənlər 100 min – 120 min nəfərdir. Sağ qalanlardan 50 min nəfər Azərbaycana köçmüşdür".

Komissiyanın sədri Xasməmmədov xarici işlər nazirinə yazırdı ki, Avropa sülh konfransına gedən nümayəndə heyətinə təqdim etmək üçün Bakı, Şamaxı, Quba şəhərlərində, Şamaxı, Göyçay, Cavad və Quba qəzalarında türk-müsəlman əhalisinə qarşı daşnak-bolşevik birləşmələri tərəfindən törədilmiş vəhşilikləri əyani şəkildə sübut edən məlumatlar kifayət qədərdir.

1918-ci ilin yazında Bakı şəhərində və Azərbaycan qəzalarında daşnak-bolşevik birləşmələrinin türk-müsəlman əhalisinə qarşı törətdikləri vəhşiliklər istər hüquqi baxımdan, istərsə də siyasi cəhətdən soyqırım kimi qiymətləndirilir.

Beləliklə, 1918-ci ilin martında türk-müsəlman əhalisinə qarşı həyata keçirilən qətlər və kütləvi insan qırğını təsadüfi hadisə deyil, "Daşnaksütyun" partiyasının "Böyük Ermənistan" yaratmaq planını reallaşdırmaq yolunda atılan addım və soyqırım siyasəti olmuşdur.

Xalqımıza qarşı 1918-ci ildə törədilən mart soyqırımını kimi faciəli bir tariximizin Sovet tarixşünaslığında saxtalaşdırılması və ört-basdır edilməsini təkcə tarixi bir anın unudulması kimi qəbul etmək olmaz. Mart hadisələrinin saxtalaşdırılması xalqımıza qarşı tarixən düşmən münasibət bəsləyən erməni xislətinin gizlədilməsi oldu. Bu isə özlüyündə XX əsr tariximizdə yeni-yeni qanlı səhifələrin açılmasına gətirib çıxartdı ki, bunlardan aşağıdakılara diqqəti cəlb etmək yerinə yerinə düşər:

Birincisi, 1920-ci ilin aprel işğalı ilə Azərbaycan Milli hökuməti devrildi, bolşevik bayrağı altında ermənilər Azərbaycanda faktiki olaraq ikinci dəfə hakimiyyəti ələ keçirdilər. Nəticədə respublikada nəinki ziyalılara, hətta milli baxışlı kommunistlərə də divan tutuldu, milli adət-ənənələrimiz ayaq altına atıldı, bütün bu işlərin icraçıları ermənilər oldular.

İkincisi, bu gün müstəqil Azərbaycanın ən ağır probleminə və xalqın ən ağır dərdinə çevrilən Qarabağ məsələsinin əsası 20-ci illərdə qoyuldu.

Üçüncüsü, bolşevik cildinə girən daşnaklar Zəngəzur torpaqlarını zorla Azərbaycandan qoparmağa nail oldular.

Dördüncüsü, otuzuncu illərin repressiyalarında erməni xisləti üçün yaranmış fürsətdən məharətlə istifadə edildi.

Beşincisi, 1947-53-cü illərdə yüz minlərlə soydaşımız öz ata-baba torpaqlarından (Qərbi Azərbaycandan) didərgin salındı.

Altıncısı, 1990-cı ilin yanvar faciəsi, 1992-ci ilin fevralında Xocalı soyqırımını, 1992-ci ildən başlayaraq Şuşa, Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Qubadlı, Zəngilan, ümumiyyətlə, 20 faiz torpaq itkisi erməni məkrinin, ən əsası isə mart soyqırımının unudulmasının bilavasitə nəticəsidir.

Nəhayət, 1918-ci ilin martında erməni vəhşiliyindən canını qurtarıb Bakını tərk edən soydaşlarımızın qaçqın həyatı qan yaddaşımıza həkk olunsaydı, fikrimizcə, bu gün biz bir milyon insanın qaçqınlıq taleyini yaşamağa məcbur edən erməni məkri qarşısında aciz qalmazdıq.

KƏRƏM MƏMMƏDOV

BDU-nun «Beynəlxalq Münasibətlər» kafedrasının müəllimi, siyasi elmlər namizədi.

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏRİN ƏSAS İŞTİRAKÇISI KİMİ

DÖVLƏTİN ROLU

Dövlət qeyd-şərtsiz beynəlxalq aktordur və bu anlayışa aid bütün kriteriyaları özündə əks etdirir və beynəlxalq hüququn əsas subyekti hesab edilir. Dövlətin xarici siyasəti beynəlxalq münasibətlərin xarakterini müəyyən edir. Həmçinin dövlət öz fəaliyyəti ilə azadlıq dərəcəsi və fərdlərin güzaranına bilavasitə təsir edir. Beynəlxalq münasibətlərin digər iştirakçılarının fəaliyyəti isə müəyyən dərəcədə onlara dövlətin təsirindən asılıdır. Eyni zamanda dövlət insan cəmiyyətinin siyasi təşkilatının universal formasıdır. İndiki zamanda praktik olaraq bütün bəşəriyyət cüzi fərqlə dövlətdə birləşir. Amma eyni zamanda dövlətlərin formalaşması və təşkili prosesi son dövrdək davam etməyə idi. Əgər XV əsrdə dünyada bir neçə dövlət mövcud idisə, hal-hazırda BMT-nin 185 üzvü var. BMT üzvü olmaq və beynəlxalq hüququn subyekti statusu almaq üçün dövlət mütləq hökumətə, əraziyə və əhaliyə malik olmalıdır.

Dövlətin formalaşması və inkişafı bir çox mərhələlərdən keçir...

Dövlətçiliyin müasir forması suverenitet anlayışı ilə əlaqədardır. İlk başlanğıcda bu anlayış monarxın ölkə daxilində öz qeyri-məhdud hakimiyyəti demək idi. 1648-ci il Vestfal sülh müqaviləsi ilə Avropada hər bir dövlətin müstəqilliyi və hüquqi bərabərliyini qarşılıqlı olaraq qəbul edən müasir beynəlxalq münasibətlər sistemi möhkəmləndi.

XVIII əsrdən dövlətçiliyin inkişafında yeni faza başlayır – monarxın suverenliyindən millətin suverenliyinə keçid. Milli dövlət forması yarandı. Bu özünü ən bariz şəkildə Fransa burjua inqilabının xarici siyasət proqramında göstərdi.

Beləliklə, müasir dövlətçilik formasının genezisi və mövcudluğu sosial birliklərin millət kimi formalaşması ilə sıx bağlıdır. Qeyd etmək vacibdir ki, dövlətlər arasında təbii sərhəd mövcud olmadığı kimi, millətin bioloji mahiyyəti, yaxud onların etnik mənşəyi haqqında əsas da mövcud deyil. İngilis mütəxəssisi E. Smit qeyd edir ki, milli eyniliyin formalaşması sosial və siyasi qaydaların legitimləşməsi prosesinin əsas elementləridir.

Bütün millətlər siyasi sosiallaşma, dini adətlərin yayılması, adətlərin, mənəvi dəyərlərin yaranması prosesində formalaşır və möhkəmlənir.

Milli ideologiyanın formalaşması və möhkəmlənməsində həlledici rolunu siyasi və intellektual elita oynayır.

Dövlətin meydana gəlməsi və mahiyyəti anlamında həlledici kateqoriyalardan biri «milli dövlət suverenliyidir». Bu isə iki əsas aspektə malikdir – daxili və xarici. Burada söhbət bir tərəfdən dövlətin öz iqtisadi inkişaf yolunu, siyasi rejimini, vətəndaşlıq və cinayət qanunvericiliyi və s. azad seçməsindən gedir. Digər tərəfdən – dövlətlərin bir-birinin daxili işlərinə qarışmamaq, onların bərabərlik və müstəqilliyindən gedir. Amma milli dövlət suverenliyi prinsipi beynəlxalq münasibətlərdə müxtəlif nəticələrə gətirir.

Birincisi, hər bir dövlət öz xarici siyasətində kifayət qədər ziddiyyətli funksiyalar uyğunlaşdırmağa məcburdur. Müasir amerikan siyasi elminin banilərindən biri A.Uolfersə görə, hər bir dövlət ərazisinin genişləndirilməsi, nüfuz qazanmaq, müttəfiq tapmaq da daxil olmaqla milli ekspansiyaya can ata bilər. O, öz əhatə dairəsi və milli marağının müdafiəsi haqqında düşünə bilər. Nəhayət, dövlət hər hansı mənfəətdən beynəlxalq sülhün möhkəmlənməsi naminə imtina edə bilər.

İkincisi, hər bir dövlət öz milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasına cəhd edir. Amma bu cəhd bütün dövlətlərə xas olduğundan beynəlxalq münasibətlərin ən çətin problemlərindən biri meydana gəlir – «təhlükəsizlik dilemması». Bu isə ondan ibarətdir ki, bir dövlətin öz təhlükəsizliyini artırması digər dövlət üçün təhlükə yarada bilər və onun tərəfindən müvafiq reaksiya doğura bilər – yəni silahlanmadan başlamış preventiv müharibəyədək.

Nəhayət, üçüncüsü, əgər bütün milli dövlətlər bərabədirsə, onda bir çox alimlərin qeyd etdiyi kimi, onlardan bir çoxu başqalarına nisbətən daha çox bərabərdirlər. Həqiqətən, formal-hüquqi baxımdan dövlətlərin bərabərliyində fərq tapmaq mümkün deyil. Bu fərq onların milli gücündə formalaşır. Belə qeyri-bərabərliyin şahidi beynəlxalq stratifikasiyadır (dövlətlərin beynəlxalq aləmdə iyerarxiyası).

Beynəlxalq stratifikasiyanı tarixi–sosioloji mövqedən tədqiq edən ingilis alimi İ.Luard belə nəticəyə gəlir ki, mövcudluğunun bütün mərhələlərində – dövlətin mərkəzi hakimiyyətdən asılı olduğu Roma imperiyasından başlamış, hakimiyyətin böyük qruplar arasında qeyri-bərabər bölündüyü Çin sistemində, müasir dövrdə – beynəlxalq münasibətlər bu və digər əsasda stratifikasiya edilir.

Qeyd etdiyimiz kimi beynəlxalq stratifikasiyanın daha çox yayılmış formalarından biri dövlətin öz suverenliyini qorumaq imkanlarının qeyri-bərabər olmasıdır ki, bu da onların milli-dövlət gücündən doğur. Bu nöqteyi nəzərdən super dövlət, böyük dövlət, orta dövlət, kiçik dövlət və mikro dövlət fərqlənir.

Super dövlət növbəti əlamətlərlə seçilir:

- a) Nüvə silahına malik olaraq planetar miqyasda kütləvi məhv etmə qabiliyyəti;
- b) Bütün bəşəriyyətin mövcudluğuna təsir etmək qabiliyyəti;
- j) İstənilən digər dövlət və koalisiya tərəfindən məğlub edilməzliyə malik.

Super dövlətdən fərqli olaraq böyük dövlətlər dünya inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərir, amma beynəlxalq aləmdə hegemonluq etmir. Onlar dünyəvi rol oynamağa cəhd edirlər, amma onların malik olduqları real imkanlar onların rolunu ya müəyyən regionla məhdudlaşdırır, ya da region səviyyəsində beynəlxalq münasibətlərin ayrı-ayrı məsələləri ilə məhdudlaşır.

Orta dövlətlər özünün yaxın ətrafında sarsılmaz nüfuza malikdirlər. Bu isə onları nüfuzu zəif olan kiçik dövlətlərdən fərqləndirir. Amma kiçik dövlətlər öz müstəqilliyini və ərazi bütövlüyünü qorumaq üçün kifayət qədər vasitələrə malikdirlər. Mikro dövlətlər isə prinsip etibarilə öz qüvvəsi ilə müstəqilliyini qorumaq qabilində deyillər.

Ənənəvi olaraq dövlət beynəlxalq aləmdə özünü yürütdüyü xarici siyasəti ilə göstərir. Bu isə iki formada ola bilər: diplomatiya və strategiya. Onların təyinatı – milli marağın beynəlxalq aləmdə təmin edilməsi, ölkənin ərazi bütövlüyünün, təhlükəsizliyinin və suverenliyinin qorunmasıdır.

Yuxarıda deyilənləri müstəqilliyinin on birinci ilini yaşayan Azərbaycan dövlətinin fəaliyyətinə tətbiq etmək istəsək, görərik ki, dövlətimiz bu qısa müddətdə beynəlxalq aləmdə kifayət qədər müsbət imic formalaşdırma bilmişdir və həmçinin regionun təhlükəsizliyi baxımından da bir çox müsbət addımlar atılmışdır.

Dövlət öz xarici siyasətini dövlətlərarası münasibətlər sistemində reallaşdırır. Bunu reallaşdırmaqla dövlət başqa dövlətlərlə siyasi münasibətlərə girir və bununla dövlətlərarası münasibətlər sisteminin elementi olur. Bu zaman dövlət sistemə təsir edir və öz növbəsində onun özü onlar tərəfindən təsir hiss edir. Belə qarşılıqlı təsir – sistemli münasibətin qanunudur. Dövlət onların hamısı üçün eyni olan sistemdə fəaliyyət göstərir. Onların sistem çərçivəsində qarşılıqlı fəaliyyəti hansısa ümumi məqsəd və vəzifələrin meydana gəlməsini şərtləndirir ki, dövlətlər bunu istəsələr də, istəməsələr də bir-biri ilə əməkdaşlıq etməklə yerinə yetirməyə məcburdurlar. Bu ümumilik olmadan məsələn, dövlətlərin dinc yanaşı yaşaması mümkün olmazdı; bunsuz dövlətlərarası münasibətlər «hamının hamıya qarşı müharibəsi»ni xatırladılar.

Dövlətin xarici-siyasi fəaliyyətinin mahiyyəti işdə dəqiq – tarixi formada özünü göstərir. Buna görə də iki dövlətin xarici siyasi fəaliyyətinin müqayisəsi nəinki eyni mənzərəni verə bilməz, həm də xarici siyasi fəaliyyətdə müxtəlifliyə gətirib çıxara bilər.

Dövlətin xarici siyasi fəaliyyətinin mahiyyət və məzmunu onun iki əhəmiyyətli ayrılmaz keyfiyyətidir. Onların dixotomiyası çərçivəsində müəyyənedici rol son anda mahiyyətə məxsusdur. Mahiyyət aydındır ki, dəqiq məzmunla müqayisədə daha çox məzmunludur. Dövlətin xarici siyasət fəaliyyətini daha dərinədən anlamaq üçün onun beynəlxalq aləmdə fəaliyyətinin bütün tərəflərini geniş araşdırmaq gərəkdir ki, burada da hər bir tədqiqatçı beynəlxalq münasibətlərin araşdırılma metodlarını kifayət qədər mənimsəməlidir.

TURAN SADIQ

Azərbaycan Respublikası

Xarici İşlər Nazirliyi

Beynəlxalq hüquq və müqavilələridarəsinin

III katibi, magistr

***MÜASİR BEYNƏLXALQ HÜQUQDA İNSAN HÜQUQLARININ
BEYNƏLXALQ-HÜQUQİ
MÜDAFİƏSİ PROBLEMİ VƏ ONUN SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ***

Müasir beynəlxalq münasibətlərin təhlili göstərir ki, beynəlxalq hüquq ayrı-ayrı dövlətlərin milli hüquq sistemlərindən fərqli olan və onlardan asılı olmayaraq mövcud olan hüquqi normalar sistemidir. Beynəlxalq hüquq dövlətlərarası münasibətlər sisteminin demək olar ki, hər bir aspektini əhatə edir. Bu münasibətlər müxtəlif sferaları əhatə edir və özünəməxsus spesifikliyi ilə fərqlənir. İnsan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi problemi də özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə bu münasibətlər sferasında mühüm yer tutur.

İnsan hüquqlarına hörmət və əməl etmək sahəsində hər bir dövlətin öhdəliyi bilavasitə əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsipindən – müasir beynəlxalq hüququn mühüm prinsipindən irəli gəlir ki, bu da bilavasitə 1975-ci il Helsinki Yekun Aktında göstərilmişdir. Beynəlxalq münasibətlərin başlıca iştirakçısı, o cümlədən beynəlxalq hüququn ilkin əsas subyekti kimi dövlət insan hüquqlarının real müdafiəsində daha geniş imkanlara malik olmaqla bərabər, həm də bu sferada başlıca məsuliyyət daşıyır. Buna görə də insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsipinin başlıca məzmunu dövlətlərin insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində öhdəlikləri ilə sıx bağlıdır və özündə onun yurisdiksiyası sferasında yerləşən bütün şəxslərə münasibətdə heç bir diskriminasiyaya yol verilmədən bu hüquq və azadlıqlara hörmət və onların təmin edilməsi kimi mühüm və başlıca elementləri birləşdirir.

İnsan hüquqlarının beynəlxalq hüquqi müdafiəsi sahəsində ilkin və başlıca normalar 1945-ci il BMT Nizamnaməsində əks olunmuşdur. Belə ki, BMT Nizamnaməsinin 1-ci maddəsinin 3-cü bəndində, o cümlədən 55-ci maddəsində insan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsində BMT-nin rolu xüsusi olaraq qeyd edilmiş, sonradan bu sahədə mühüm beynəlxalq sənədlərin qəbulu ilə bu problem daha da əhəmiyyətli faktor kimi inkişaf etməyə başlamışdır. Belə ki, 10 dekabr 1948-ci il tarixdə İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin qəbul edilməsi buna əyani sübutdur. İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə nəinki mülki və siyasi hüquqların, həmçinin sosial-iqtisadi və mədəni hüquqların geniş siyahısı əks olunmuşdur.

Lakin İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin mühüm əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, sonradan dövlətlər insan hüquqları sahəsində konstitusiya müddəalarının, ayrı-ayrı qanunların və sənədlərin qəbul edilməsində bu müddəaları mühüm model kimi qəbul etmişlər. Tədqiqatların birində xüsusi olaraq qeyd edilir ki, 1948-ci ildən sonra qəbul edilmiş 90-dan çox dövlətlərin milli konstitusiyaların Ümumi Bəyannamədə əks olunmuş fundamental hüquqların mühüm siyahısı əks olunmuş və ya həmin sənədlər bilavasitə onların təsiri ilə formalaşmışdır.

Sonradan insan hüquqları sahəsində mühüm beynəlxalq sənədlərin qəbulu bu problemin əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Belə ki, İnsan hüquqları haqqında Beynəlxalq Billə daxil olan mühüm beynəlxalq sənədlərin qəbulu buna əyani sübutdur. Xatırladıq ki, insan hüquqları sahəsində Beynəlxalq Bill özündə aşağıdakı Beynəlxalq sazişləri əks etdirir:

- 10 dekabr 1948-ci il tarixli İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə – Preambula və 30 maddədən ibarətdir;
- 16 dekabr 1966-cı il tarixli İqtisadi, Sosial və Mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt – Preambula və 31 maddədən ibarətdir;
- 16 dekabr 1966-cı il tarixli Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt – Preambula və 53 maddədən ibarətdir;
- Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta 16 dekabr 1966-cı il tarixli Fakultativ Protokol – 14 maddədən ibarətdir;
- Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta 15 dekabr 1989-cu il tarixli Ölüm cəzasının ləğvinə yönəldilmiş İkinci Fakultativ Protokol – 11 maddədən ibarətdir.

Butün bu beynəlxalq müqavilələrdə mülki, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni hüquq və azadlıqlar əks olunmaqla bərabər, dövlətlərin bu hüquq və azadlıqların təmin edilməsində mühüm öhdəlikləri xüsusi yer tutur. Bu öhdəliklərin xarakterində mövcud bir sıra xüsusiyyətlər (məsələn, 1966-cı il tarixli Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktla "dərhal" yerinə yetirilməli öhdəlik; İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktla "tədricən" yerinə yetirilməli olan öhdəlik müəyyən edilir) heç də bu beynəlxalq sənədlərin əhəmiyyətini azaltmır.

Beləliklə, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması və bu sahədə dövlətlərin öhdəlikləri müasir beynəlxalq hüququn mühüm məsələlərindəndir və bu münasibətlərin tənzimlənməsi zərurəti xüsusi olaraq hiss edilir. Müasir beynəlxalq hüquqda bu münasibətlərin də məhz onun müstəqil və mühüm sahəsi olan "İnsan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi" ilə tənzimlənməsi onu sübut edir ki, müasir beynəlxalq hüquq insan hüquqları probleminə xüsusi diqqətlə və daha ciddi yanaşmış olur.

Bütün bu məsələləri diqqətlə təhlil edən V.A.Kartaşkin xüsusi olaraq göstərir ki, insan hüquqları özünün xüsusi obyektini və hüquqi tənzimləmə metodunun xarakterik xüsusiyyətləri ilə fərqlənməklə dövlətdaxili hüquqla sıx bağlı olan müasir beynəlxalq hüququn sahəsidir. Bu sahənin mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir

ki, bu zaman dövlətlərin öz üzərlərinə götürdükləri beynəlxalq öhdəliklərin realizəsinə nəzarəti həyata keçirən beynəlxalq mexanizmlərin yaranması və fəaliyyəti nəzərdə tutulur. Bu cəhətdən İ.İ.Lukaşuk haqlı olaraq göstərir ki, insan hüquqları haqqında normalar ümumi beynəlxalq hüququn tərkibinə daxil olmuş, onlara hörmət isə bütövlükdə beynəlxalq cəmiyyətin qayğısına çevrilmişdir.

Beynəlxalq hüququn bu müstəqil sahəsi hüquq ədəbiyyatında müxtəlif adlar altında tədqiq edilir. Məsələn, "insan hüquqlarının beynəlxalq hüquqi müdafiəsi", "beynəlxalq insan hüquqları hüququ", "beynəlxalq humanitar hüquq". Müxtəlif adlar altında verilməsinə baxmayaraq insan hüquqları problemini tədqiq edən müasir beynəlxalq hüququn bu sahəsini insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində ümumi standartlar müəyyənləşdirən və bu standartların dövlətlər tərəfindən yerinə yetirilməsinə nəzarət məqsədilə xüsusi mexanizmlər müəyyən edən normaların məcmusu kimi xarakterizə etmək olar.

Bu münasibətləri təhlil edən L.H.Hüseynov müasir beynəlxalq hüququn bu sahəsinin spesifik xüsusiyyətlərini və rolunu düzgün olaraq belə müəyyən edir: 1) insan hüquqlarının təbii xarakter daşımalarının və dövlətin qanunvericiliyindən kənarında və ondan asılı olmayaraq mövcud olmasını bəyan edilir, 2) insan hüquqlarının müdafiəsi məsələsinin dövlətin daxili işi olmadığını bəyan edilir, 3) dövlətlər üçün ümumi standartlar müəyyən edilir, (əsas insan hüquq və azadlıqlarının "kataloqu" müəyyən edilir), 4) dövlətlərin insan hüquqları sahəsindəki öhdəliklərini yerinə yetirmələri üzərində nəzarət mexanizmləri müəyyən edilir.

Göründüyü kimi insan hüquqlarının beynəlxalq hüquqi müdafiəsinin başlanğıc normaları müasir beynəlxalq hüququn ümumtanınmış prinsip və normalarından götürməklə bərabər, həm də özünün spesifik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Hüquq ədəbiyyatında haqlı olaraq göstərilir ki, insan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi bütövlükdə beynəlxalq hüquqa aid parametrləri əks etdirir. Məsələn: 1) mənbələrə görə beynəlxalq müqavilələr, beynəlxalq adət və s., 2) məqsədinə görə sülh və əməkdaşlığın təmini, 3) prinsiplərinə görə müasir beynəlxalq hüququn ümumtanınmış prinsipləri rəhbər tutulmaqla, spesifik prinsiplərin işlənilib hazırlanması, 4) normayaradıcılığı üsuluna görə və s.

Qeyd etmək lazımdır ki, spesifik münasibətlərin tənzimlənməsi eyni ilə insan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi üzrə spesifik prinsip və normaların işlənilib hazırlanmasını zəruri edir. Bilavasitə bu spesifik prinsiplər tənzimləməni daha səmərəli həyata keçirilməsini təmin edən mühüm amil kimi çıxış edə bilər. Bu prinsip və normalar müasir beynəlxalq hüquqa aid prinsip və normaları rəhbər tutmaqla və onlara əsaslanmaqla insan hüquqlarının beynəlxalq hüquqi müdafiəsinə məxsus spesifik xüsusiyyətlər əsasında formalaşır və inkişaf etdirilir.

İnsan hüquqlarının beynəlxalq hüquqi müdafiəsi eyni zamanda özündə insan hüquqları sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsini və daha da inkişafını nəzərdə tutur. İnsan hüquqları sahəsində inkişafın zəruriliyi də son nəticədə əməkdaşlığın mühüm istiqamətlərinin işlənilib hazırlanmasının və insan hüquqları sahəsində mühüm normaların qəbul edilməsi ilə nəticələnir.

Ədəbiyyatda haqlı olaraq göstərilir ki, insan hüquqları problemi XXI əsrdə mərkəzi qlobal problem olmaqla

bu məsələyə diqqətlə yanaşım tələb edir. Belə ki, digər ümumi insani problemlərin həlli bu problemin həllindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bu isə beynəlxalq əməkdaşlığın yeni səviyyəsini və ona yeni yanaşmağı zəruri edir. Bu, BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş 8 mart 2002-ci il tarixli "İnsan hüquqları sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın mövhkəmləndirilməsi" və 13 fevral 2002-ci il tarixli, "Hümanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həllində və insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı təmin etmək məqsədilə BMT Nizamnaməsində əks olunan məqsəd və prinsiplərə əməl edilməsi" adlı qətnamələrində bir daha xüsusi olaraq göstərilmişdir.

Yekun olaraq göstərmək lazımdır ki, Müasir beynəlxalq hüquqda qloballaşma insan hüquqları probleminə yeni baxışı işləyib hazırlayır. İnsan hüquqları problemi daim beynəlxalq hüququn diqqət mərkəzində olmuş və hal-hazırda bu istiqamətdə mühüm fəaliyyət həyata keçirilir. İnsan hüquqları sahəsində qəbul edilmiş mühüm beynəlxalq sənədlər bunu bir daha təsdiq edir. Son nəticədə qeyd etmək lazımdır ki, insan hüquqları sahəsində mühüm inkişaf istiqamətlərini nəzərə alan yeni beynəlxalq sənədlərin qəbulu zərurəti də daim hiss edilir. Lakin bu heç də dövlətdaxili hüququn fəaliyyətini inkar etmir. Belə ki, insan hüquqları sahəsində normaların realizəsində və bu sahədə səmərəliliyin təmin edilməsində əhəmiyyətli faktor kimi dövlətdaxili hüquq mühüm rola malikdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı

1. Валеев Р.М. Контроль в современном международном праве. Казань, 2001, с.300
2. Гусейнов Л.Г. Международные обязательства государств в области прав человека. Б, 1998, с.188
3. Карташкин В.А.. Права человека в международном и внутригосударственном праве. М., 1995 с.132
4. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть М. Издательство "БЕК" , 1996, с.371.
5. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, ХХЫ Век. М., Спарк, 2000, с.279.
6. Лукашук И.И. Конституции государств и международное право. М., Спарк, 1998, с.124.
7. Международные акты о правах человека. Сборник документов. М. Издательство "НОРМА". 2002, с.944.
8. Международное право. Отв.ред. Ю.М.Колосов, В.И.Кузнецов. М., 1995, с.608.
9. Международное право. Отв.ред. Г.В.Игнатенко, И.О.Тиунов, М.2000, с.584
10. Международное право. Отв.ред.Ю.М.Колосов, Э.С.Кривчикова. М., 2000, с.720
11. Права человека, Учебник Отв.ред. Е.А.Лукашева, М., Издательство "НОРМА", 2001, с.573
12. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы, под.общ.ред. Е.А.Лукашева. М.Издательство "НОРМА", 2002, с.448.
13. Саидов А.Х. Международное право прав человека. М.,2002, с.197.
14. Черниченко С.В. Теория международного права. В 2-х томах. Том 2 Старые и новые теоретические

проблеми. М., Издательство "НИМП", 1999, С.531.

15. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı, 2000, s.408

ПАРВИН ДАРАБАДИ
*профессор кафедры "Международные
отношения" Бакинского Государственного
Университета,*
доктор исторических наук

ГЕОИСТОРИЯ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА И АЗЕРБАЙДЖАН

Входящий в ареал зарождения и развития человеческой цивилизации и располагаясь на стыке Европы и Азии, Каспий на протяжении последних трех тысячелетий играл важную роль в процессе политического, экономического и культурного развития всех народов и стран, имеющих выход к этому уникальному во всех отношениях величайшему замкнутому водоему мира. В геостратегическом отношении Каспийский регион являлся прекрасным плацдармом для наступления как на Кавказ, так и в Центральную Азию, и далее в Индию. Ключевую же геополитическую роль в этом обширном регионе играл Кавказ, который будучи расположенным между Каспийским и Черным морями, представлял собой чрезвычайно удобный плацдарм для продвижения с севера в глубь Среднего и Ближнего Востока, выхода в Восточное Средиземноморье. К тому же Кавказ, и в особенности Азербайджан, благодаря своему географическому положению подобно огромному мосту связывал Восточную Европу с Передней Азией. Через этот край шли магистральные пути из Центральной Азии в Причерноморье и Средиземноморье, из евразийских степей – на Ближний Восток.

Превращение Каспийского региона в один из военно-политических факторов в противостоянии макроцивилизаций Запада и Востока, начавшееся с появлением в середине 1 тыс. до н.э. в Средиземноморском регионе, носившей себе талассократические черты Греции, и ведущей теллуократической державы Среднего Востока - Персии, происходит в период знаменитого Восточного похода первого в мировой истории геостратега - Александра Македонского в 30-20-х гг. IV в. до н.э. Стремление же Рима закрепиться в I в. до. н.э. на западном - албанском побережье Каспия было продиктовано желанием поставить под свой контроль одну из ветвей Великого Шелкового пути /

II в. до н.э. - XVI в. н.э./ и установить связь с областями Центральной Азии в обход Парфии. Однако, как отмечал Т.Моммзен, "Кавказ еще раз обнаружил свое всемирно-историческое значение: подобно персидским и греческим завоеваниям и римское нашествие нашло здесь свой предел."

Эпоха средневековья характеризуется насыщенностью военно-политических событий, вызванных стремлением соперничающих сил установить свой контроль над магистральными торговыми путями, протянувшимися из Европы с одной стороны, и из Китая, Индии и Средней Азии - с другой, которые перекрещивались в Каспийском регионе и приобретали все возрастающую роль в общемировых геоэкономических процессах. В этой связи чрезвычайно важное экономическое и военно-стратегическое значение приобретал один из основных ветвей Великого Шелкового Пути – ставший еще в древний период знаменитым Прикаспийский путь, пролегавший по западному побережью Каспия.

В течение свыше тысячи лет, начиная с III в. и до конца XIV в., этот регион подвергался стихийному геоэтнополитическому давлению сменяющих друг друга разнородных военно-политических сил. На протяжении III-VIII вв. Каспийский регион накрывают мощные волны нашествий с северо-востока – многочисленных тюркских племен – гуннов, сабиров, хазар и др.; в VII-VIII вв. с запада - арабов; в IX-XII вв. с северо-запада - русов; в XI в. - с юго-востока - сельджуков, а в XIII в. - монголов и, наконец, в конце XIV в. - орд Тимурленга. Причем главные направления потоков великих переселений народов, а также нашествий арабов, русов, сельджуков, монголов, золотоордынцев и тимуридов совпадали с направлениями главных мировых торговых путей, в том числе и Прикаспийским, и составляли одну из основных их стратегических целей.

Положение в Каспийском регионе коренным образом меняется после начала со второй половины XV в. острой конкурентной борьбы на Среднем Востоке между мощными военно-политическими силами в лице Османской империи и азербайджанским государством Ак-Коюнлу, а затем с начала XVI в. – Сефевидской державой. К тому же, со второй половины XVI в. все возрастающую роль в международной европейско-азиатской торговле начинает играть Волжско-Каспийский водный путь. С занятием в 1556 г. Астрахани в Каспийском регионе появляется новая конкурирующая военно-политическая сила в лице Русского государства. В целом этот период характеризуется возросшей военно-политической активностью Османской империи в Каспийском регионе, установление контроля над которым создавало для нее благоприятные стратегические условия вхождения в прямой контакт с среднеазиатскими государствами и образования с ними общего блока против своего основного конкурента в этом регионе - Сефевидской державы. Однако этим планам из-за противодействия Сефевидского и Русского государств в этот период не суждено было сбыться.

Начало XVIII в. характеризуется превращением Каспийского региона в арену острого геополитического соперничества на Ближнем и Среднем Востоке, в орбиту которого наряду с Турцией

и Ираном, все более активно включаются Россия и Англия. Не имея в тот период выхода к Черному морю, петровская Россия стремилась установить свой полный контроль над Каспийскими областями, переключив тем самым всю европейско-азиатскую торговлю с турецко-средиземноморского направления на балтийско-волжско-каспийский путь. Российские завоевания на Каспии должны были стать геополитическим продолжением петровских завоеваний на Балтии. Именно в этот период Петром I была сформулирована основная геополитическая цель России в этом регионе - не допустить к каспийским берегам никакой другой державы. Опираясь на достаточно мощную военно-морскую силу в лице сформированной им каспийской военной флотилии, Петр I сумел опередить своего основного конкурента в этом регионе Турцию и в результате "персидского похода" 1722-1723 гг. оккупировать все западное и южное побережья Каспийского моря, в том числе и Баку, овладение которым, по его же словам, делало Россию "властелином всего Каспийского моря". Однако, создавшаяся в 30-х гг. XVIII в. неблагоприятная для нее международная обстановка вынудила Россию покинуть занятые ею прикаспийские области.

В начале XIX в. с новой силой развернулась борьба за контроль над Каспийским бассейном. В результате двух успешных войн 1804 - 1813 гг. и 1826 - 1828 гг. с Ираном Россия достигла одной из своих приоритетных геополитических целей на южном направлении - безраздельное господство на Каспии. С военно-стратегической точки зрения успехи русского оружия позволили России: во-первых, в течение длительного исторического отрезка времени владеть богатейшими нефтяными источниками Баку; во-вторых, завершить к середине XIX в. окончательное покорение Кавказа и, в-третьих, проводить успешно экспансионистскую политику в Туркестане в 60-80 х гг. XIX в, реально угрожая при этом колониальным интересом Англии на Среднем Востоке и Центральной Азии. Установив к концу XIX в. свой контроль над 90% береговых линий Каспия, Россия вступала в XX век в качестве доминирующей геополитической силы во всем Каспийском регионе.

Начало XX века ознаменовалось превращением "мягкого подбрюшья России" (У.Черчилль) Каспийского региона в один из важнейших геостратегических факторов, оказывавших существенное влияние на ход военно-политических событий во всем Среднем Востоке, развернувшихся с началом первой мировой войны. Этому во многом способствовали грандиозные социально – политические катаклизмы в России, начавшиеся с Февральской революцией 1917 года и приведшие после Октябрьского большевистского переворота к гражданской войне на просторах бывшей гигантской империи. Они вызвали в жизнь мощные центробежные силы, приведшие к началу процесса откалывания окраинных регионов, в том числе Южного Кавказа и Туркестана.

В условиях продолжавшейся мировой войны геополитическая борьба между двумя крупнейшими военно-политическими блоками - Антантой и Тройственным Союзом и появления нового, враждебного к обеим группировкам военно-политического фактора советской России, борьба за

установление своего контроля над всем Каспийским регионом приобретала приоритетный характер на Среднем Востоке. Ключом же к достижению этой геостратегической цели был крупнейший нефтепромышленный центр России и крупнейший порт на Каспии – Баку, овладение которым открывало широкие перспективы для установление полного контроля над всей акваторией Каспийского моря. В течение 1918-1920 гг. в этом регионе разворачивается напряженная геополитическая борьба, в которую были вовлечены Россия (белая и красная), Турция, Германия и Англия. Причем последняя проявляла наибольшую активность, так как это вполне вписывалось в основные геополитические цели Британии на Востоке – закрепление своей позиции на Ближнем и Среднем Востоке, отторжение Кавказа и Туркестана от России, захват нефтяных источников Ирана, Месопотамии и Баку. Однако успехи Красной армии и Красного флота 1920 г. привели в конце концов к установлению советской Россией своего доминирующего положения в Каспийском регионе, причем за счет потери независимости южно-кавказских государств, и прежде всего, Азербайджана.

В битве гигантов, развернувшейся с началом второй мировой войны, Каспийский регион, и в особенности, Бакинский нефтепромышленный район, приобрели особо важное военно-стратегическое значение для обеих противоборствующих сторон-держав оси, и прежде всего, Германии, и их основных противников-союзников по антигитлеровской коалиции – СССР, США и Англии. Причем здесь чисто геостратегические цели тесно переплетались с военно-экономическими, так как в условиях развернувшейся в широких масштабах войны моторов первостепенное значение, особенно для Германии, приобретала оккупация основных нефтяных районов СССР, и прежде всего Бакинского, дававшего в этот период две трети общесоюзной нефти, для обеспечения своих бронетанковых соединений и авиации горючим. Однако введение войск СССР, Англии и США в Иран в 1941-1942 гг. и, самое решающее, разгром Советской Армией немецких войск в ходе битвы за Кавказ (25 июля 1942г. – 3 января 1943 г.) свели на нет планы Германии по отношению к этому региону.

По окончании второй мировой войны воцарилась очередная историческая пауза в геополитической борьбе за Каспийским регион, прерванная известными событиями начала 90-х гг. XX века. Появление независимых прикаспийских государств – Азербайджана, Казахстана и Туркменистана, все возрастающее влияние Запада в этом регионе на фоне ослабления позиции России придала традиционному международному соперничеству на Каспии совершенно новый геополитический характер.

Обостренный интерес к этому региону со стороны многих крупных, как соседних, так и весьма отдаленных стран, связан не только и не столько с наличием на каспийском дне огромных запасов нефти и газа и достаточно реальной перспективой превращения его в "мировую бензоколонку" XXI века, но и ключевым геостратегическим положением в геополитическом раскладке мировых конкурирующих сил. Происходит постепенное перемещение геополитического противостояния из

Восточного Средиземноморья в Каспийский регион и на передний план выходят геостратегические императивы США и НАТО с одной стороны, России и Ирана – с другой. Причем геополитическое давление атлантизма на Каспийский регион идет с трех основных направлений: западного - Средиземноморья (через Турцию), южного – Аравии и восточного - Пакистана (через Афганистан и Среднюю Азию).

В центре же борьбы за новый раздел сфер влияния во всем Каспийском регионе, как и на протяжении всей его геоистории, оказался Азербайджан. "Азербайджан вообще, и Баку, в частности, превратились в политический и экономический центр всего Каспийского региона", - подчеркивает один из солидных западных научных изданий. По мнению же З. Бжезинского, "Азербайджан с его огромными энергетическими ресурсами также в геополитическом плане имеет ключевое значение".

В наступившем XXI столетии, когда актуализировалась проблема раздела Каспия между пятью выходящими к этому морю государствами, особое международное значение приобретает четко выверенная и гибкая внешняя политика Азербайджанской Республики, возглавляемая Президентом Г.А.Алиевым, которая направлена на превращение всего Каспийского региона «из моря проблем» в зону мирного добрососедского сотрудничества с учетом национальных интересов каждого прикаспийского государства.

CAVANŞİR VƏKİLOV

Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi

İkinci Ərazi İdarəsinin Orta Şərq və Cənubi Asiya

şöbəsinin müdiri, tarix elmləri namizədi.

BAKİ YARMARKALARI VƏ İRAN: XX ƏSRİN 20-Cİ İLLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının qarşılıqlı faydalı iqtisadi əlaqələrin inkişafına doğru irəlilədiyi vaxtda, bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə müasir dövrün qarşılaşdığı çətinlikləri keçmiş illərin təcrübəsinin köməyi ilə həll etmək mümkündür. Bu baxımdan Bakı yarmarkalarının tarixçəsinə nəzər salmaq olduqca faydalı olardı.

XX əsrdə bölgədə beynəlxalq ticarət-iqtisadi əlaqələrin inkişafında Bakı yarmarkalarının rolu xüsusi əhəmiyyətə malik olmuşdur. Bu, hər şeydən əvvəl, Bakı şəhərinin əlverişli coğrafi vəziyyəti və bu şəhərin

İran, Türkiyə, Əfqanıstan, Buxara və Türküstanla ticarətdə keçmiş zamanlarda böyük əhəmiyyətə malik olması ilə əlaqədar idi.

SSRİ yarandıqdan sonra bu ölkə tərəfindən yeni iqtisadi siyasət illərində xüsusilə müqaviləsiz adlanan, yeni dövlətlərarası ticarət müqavilələri olmayan dövrdə, geniş tətbiq olunan beynəlxalq yarmarkalar xalq təsərrüfatının tezliklə bərpaasına, kooperativləşdirmənin təşkili, xırda istehsalçı kütləsinin, xüsusi və dövlət kapitalının təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsinə kömək edirdi. Bu yarmarkaların əhəmiyyəti İran kimi ölkələr üçün xüsusilə böyük idi, çünki böyük dövlətlərin və onların himayə etdiyi qüvvələrin iqtisadi təzyiq və diktatının zəiflədirilməsinə, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində hər ölkə üçün mənfəətli ticarət-sənaye əlaqələrinin nizamlanmasına imkan verirdi.

Hələ inqilabdan əvvəl İran tacirləri məşhur Nijni Novqorod yarmarkalarında geniş iştirak edirdilər.

Ticarət əməliyyatlarını asanlaşdırmaq, nəinki iri İran topdansatış, həm də orta və hətta xırda tacirlərin nümayəndələrinin bu yarmarkalarda maksimum iştirakını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan hökuməti İran tərəfinə bir sıra imtiyazlar verdi: sığorta tarifi, həmçinin əmtəənin növündən asılı su və dəmir yolu tarifləri 15-30% aşağı salındı, yarmarkada ticarət dövlət peşə vergisindən və yerli rüsumlardan azad olundu, SSRİ-də istehsal olunmuş bütün malların Bakı yarmarkasından İrana azad və lisenziyasız ixracına icazə verildi.

Qeyd etmək lazımdır ki, yarmarkalarda Türkiyə və Əfqanıstan tacirləri də iştirak edirdilər. Bu yarmarkalarda dövlət industriyası, kooperativ təşkilatları və tacirlər üzbəüz gəldilər.

Birinci Bakı yarmarkası 1922-ci il sentyabrın 15-də açıldı. Yarmarka ticarətində Azərbaycanın Azipək, Azdəri, Azneft, Azfarmsənaye, Azərıtıftaq və Azərtütün kimi birlik və trestləri iştirak edirdi. Yarmarkada həmçinin, Azdövlətbankın şöbəsi fəaliyyət göstərirdi.

1922-ci il oktyabr ayının ortasında yarmarkanın lisenziya bürosu Zakvneştorqdan Bakı yarmarkası zamanı Rosvneştorq, Zakvneştorq, Sentsoyuz və Zaksoyuzdan alınmış Qərbi Avropada istehsal olunan malların İrana maneəsiz ixracına icazə verildiyini bildirən teleqram aldı.

Birinci Bakı yarmarkası öz işini 1922-ci il noyabrın 15-də sona çatdırdı. Onun ümumi dövriyyəsi 1865 min rubl (məqalədə söhbət NEP dövrünün qıxıl rublundan gedəcəkdir), yük dövriyyəsi isə 494252 pud oldu. İran tacirləri yarmarkaya 138885 pud mal gətirib, buradan vətənə 69594 pud mal apardılar. İranla ticarət dövriyyəsi 220 min rubla bərabər idi. Əmtəə dövriyyəsinin həcminə görə, Bakı yarmarkası Nijni Novqorod yarmarkasından sonra ikinci yeri tuturdu.

Bakı yarmarkalarının keçirilməsi ənənəyə çevrildi. Cəmi 1922-ci ildən 1929-cu il qədər (1928-ci il istisna olmaqla) 7 yarmarka təşkil olundu.

İran tacirləri Bakı yarmarkalarına pambıq, düyü, yun, mum, tumac, quru meyvələr, gənəgərçək yağı, kitrə və s. gətirmiş, Bakıdan isə qənd, parça, şüşə və rezin məhsulları, kağız, dəmir və polad məmulatları və s. aparmışlar.

Bakı yarmarkaları Nijni Novqorod yarmarkalarının müvəfəqiyyətlə keçməsi üçün şərait yaratmış və 1925-ci ildən ümumittifaq əhəmiyyətli olmuşdur.

Bu yarmarkalar 1927-ci ildə SSRİ və İran arasında ticarət sazişinin bağlanması üçün də zəmin yaratmışdır. 1927-ci ilin oktyabr ayında Paris şəhərinin Ticarət Palatası Zaqafqaziya Xalq Ticarət Komissarlığına müraciət edərək, Bakı yarmarkaları haqqında müfəssəl məlumatın göndərilməsini xahiş etmişdir.

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, Bakı yarmarkalarının nüfuzu olduqca yüksək olmuş, yalnız qonşu dövlətlərin deyil, başqa xarici ölkələrin də diqqətini özünə cəlb etmişdir.

Hər dəfə yarmarkalarda əvvəlkinə nisbətən daha çox İran tacirləri iştirak etmiş və müvafiq olaraq, ildən-ilə iki qonşu dövlət arasında ticarət dövriyyəsi artmışdır.

1923-cü ildə Bakı yarmarkasının ticarət dövriyyəsi 4776 min rubl, İranla dövriyyə 1432 min rubl;

1924-cü ildə ümumi dövriyyə 8470 min rubl, İranla dövriyyə 3939 min rubl, (İrana ixrac 1790 min rubl, İrandan idxal isə 2139 min rubl);

1925-ci ildə ümumi dövriyyə 16109 min rubl, (İranla dövriyyə 8256 min rubl, ixrac 3936 min rubl, idxal 4320 min rubl);

1926-cı ildə ümumi dövriyyə 16283 min rubl, İranla dövriyyə 9207 min rubl, (ixrac 5006 min rubl, idxal 4201 min rubl);

1927-ci ildə ümumi dövriyyə 31220 min rubl, İranla dövriyyə 23165 min rubl, (ixrac 12812 min rubl, idxal 10353 min min rubl);

1929-cu ildə ümumi dövriyyə 36600 min rubl, İranla dövriyyə 16164 min rubl (ixrac 7835 min rubl, idxal 8329 min rubl olmuşdur.

Yalnız 1929-cü il yarmarkasında SSRİ ilə İran arasında ticarət dövriyyəsində artım qeydə alınmamışdır. Bu onunla əlaqədar idi ki, 1929-cu il Bakı yarmarkası 1927-ci il SSRİ-İran ticarət sazişi bağlandıqdan sonra ilk dəfə keçirilmişdir. Əvvəlki yarmarkalardan fərqli olaraq, bəzi İran və SSRİ mallarının əsas növləri dövlətlərarası ticarət sazişi əsasında satılmış və yarmarkada satışa çıxarılmamışdır.

1929-cu ildə keçirilmiş 7-ci Bakı yarmarkasında axırncı olmuş və bu dünyanı bürüyən iqtisadi böhran şəraitində, istər beynəlxalq maliyyə və ticarət-iqtisadi konyuktura, istərsə də SSRİ və İran iqtisadiyyatının qeyri-sabitliyi ilə bağlı idi. SSRİ-də YİS (NEP) dövrünün başa çatması, kütləvi kollektivləşməyə və sənayeləşdirməyə, planlı iqtisadiyyata istiqamət bazar iqtisadiyyatı qanunlarına tabe olan yarmarkaların keçirilməsi üçün qeyri-təbii oldu.

Həmin zamanlardan uzun illər keçmişdir. Dövrümüzün üzləşdiyi iqtisadiyyatın yeni keçid dövründə Nijni Novqorod yarmarkalarının dirçəldiyi bir zamanda, Bakı yarmarkalarının da bərpa olunması vacib və gərəklidir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

- Vəkilov C.M. Azərbaycan Respublikası və İran: 40-cı illər. Bakı, Elm nəşriyyatı, 1991. Bakinskaə ərmarka 1922 q. Otçet komiteta. Baku, 1922;*
- Bakinskaə ərmarka 1923 q. Otçet komiteta. Baku, 1923;
- Bakinskaə ərmarka 1927 q. Otçet komiteta. Baku, 1927;
- Birca i rınok v A.S.S.R. za 1924-25 qq. i I kvartal 1925-26 qq; Baku, 1926;
- Dokumenti vneşney politiki SSSR t.6 .-Moskva, 1962;
- Abdullayev Ə.Z. ZSFSR v razvitii sovetsko-iranskix otnoşeniy (1922-1928qq.). Aftoref. Kand.dis. Baku, 1986;
- Qambari M.Q. Vneşnəə torqovlə SSSR so staranmi Blicneqo Srednoqo Vostoka (Afqanistan, İran, Turüiə) do vtoroy mirovoy voynı. Avtoref. kand.dis. Moskva, 1963;
- Danüiq B. 7-ə Bakinskaə ərmarka i torqovlə s Persiey.- Sovetskaə torqovlə, Moskva, 1929 N 22;
- Zavriev D.S. Torqovo-politiçeskiy kurs Persii, Tiflis, 1931;
- «Bakinskiy raboçiy» qəzeti (rus dilində), 1922-1929;
- «Kommunist» qəzeti (Azərbaycan dilində), 1922-1929;

XARİCİ NƏŞRLƏR

Autonomy as a Source of Conflict

Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective

Svante E. Cornell

“World politics”, vol 54, N 2, 2002

Since the 1950s, ethnopolitical conflict has grown as a source of concern in the international arena. It culminated after the cold war with the eruption of conflict in the former Soviet Union and Yugoslavia. A number of conflicts also broke out between ethnically defined social groups in Africa and south Asia, in the postcommunist states of Eastern Europe and Eurasia, as well as in Western Europe.¹ The reigning assumption that ethnic conflict was a vestige of the primitive past was revised and eventually abandoned, particularly in view of the spread of ethnic conflict to less developed regions. This led to increased media coverage and public awareness of ethnic issues; more importantly, academic research on ethnic conflict and its resolution mushroomed.²

Ethnic mobilization among minority populations in multiethnic states has often led to demands for self-rule (territorial autonomy) or for outright secession.³ Especially in defined geographical areas where minorities are compactly settled, the creation of a separate state is a feasible goal and territorial control becomes a chief issue of conflict. In situations in which ethnic groups live in overlapping settlement patterns, such demands are less feasible and are made more infrequently, making control over or influence in the central government the most contentious issue.⁴ Indeed, Fearon and Laitin find "regional concentration of minority group (a) powerful and robust factor. . . *far* more likely to see large-scale ethnic violence than urban or widely dispersed minorities."⁵ Many theorists have found that solutions involving regional autonomy are effective in dealing with ethnic conflict. Ted Gurr, for example, has argued that "negotiated regional autonomy has proved to be an effective antidote for ethnopolitical wars of secession in Western and Third World States."⁶ Likewise, Kjell-Åke Nordquist has observed that creating an autonomy-" a self-governing intra-state region - as a conflict-solving mechanism in an internal armed conflict is both a theoretical and, very often, a practical option for the parties in such conflicts."⁷ Regional autonomy implies the introduction of ethnoterritoriality--territorial control linked to ethnicity. It occurs either when a region is explicitly created as a homeland for an ethnic group or when a minority group constitutes a large majority of the population of an autonomous state structure and perceives it as its own.

Central governments are nevertheless almost universally reluctant to accede to demands for autonomy for several reasons. First and foremost, they fear that granting territorial autonomy to a minority group would be merely the first step toward the eventual secession of the region. Second, granting autonomy to one region may be perceived as discrimination against other inhabitants or groups.⁸ Third, autonomy increases the risk of intervention by a foreign state affiliated with the specific minority population.⁹ In spite of such reservations, however, an increasing number of ethno-political conflicts over territory have been settled by compromises involving regional autonomy, such as the provision of autonomy to the Basques of Spain in 1980, the Miskitos of Nicaragua in 1990, the Nagas in India in 1972, and the Afars in Ethiopia in 1977. The popularity of autonomy as a solution undoubtedly stems from its being one of the few conceivable compromise solutions in conflicts over the administrative control of a specific territory. Indeed, as will be discussed further, autonomy represents a compromise on the issue of state sovereignty itself.

Advocates of ethnofederalism argue that autonomy solutions are effective conflict-resolving mechanisms and that further federalization of multiethnic states along ethnic lines will help prevent ethnic conflict. In some of the literature, ethnofederalism has been characterized as what David Meyer terms a "cure-all prescription" for ethnic tensions.¹⁰ There is, however, considerable reason to argue that the institution of territorial autonomy may be conducive not to interethnic peace and cooperation but rather may foster ethnic mobilization, increased secessionism, and even armed conflict. Whereas the merits of federalism were widely lauded in the literature from the 1960s to 1990, developments since then have generated doubt that ethnofederal solutions can effectively prevent ethnic conflict. Several researchers have noted--usually in passing--how federal structures may be counterproductive under certain circumstances.¹¹ Yet no systematic inquiry has been made into how and why federal structures, designed to mitigate centrifugal forces, instead may end up strengthening them. This article outlines a rudimentary theoretical framework that may explain why ethnofederal constructs, specifically territorial autonomy, may cause rather than prevent conflict. After presenting the logical case against territorial autonomy, the specific case of the South Caucasus and in particular the post-1991 developments in the Republic of Georgia will be analyzed. Georgia contains five compactly settled minorities, three of which were autonomous at independence; it presents an opportunity to compare developments among minorities with different status. Moreover, given Georgia's small size, the similarities in political development at the central level and its effect on minorities, and an analogous international context, the five cases are comparable.

Theoretical Aspects on Autonomy

A number of authors have attributed the collapse of three communist federations--Yugoslavia, Czechoslovakia, and the Soviet Union--to their ethnofederal character.¹² In each case, the weakening of the central state structure and its eventual dissolution were intimately related to the centrifugal policies pursued by

powerful national elites in the ethnically defined component republics. In Yugoslavia, Slovenian and Croatian demands for a national restructuring along confederal lines was the starting point of its demise; in the former Soviet Union, centrifugal tendencies in the Baltic republics, the Caucasus, and Russia itself contributed significantly to its dissolution. However, literature on federalism and ethno-political conflict has not explored this problem at a lower level of analysis--that of autonomous regions. Indeed, Yugoslavia and the Soviet Union were federal states whose component republics technically were on equal footing and had only the nonterritorial, nonethnic federal center above them. The federal center was legitimized by the civic, ideological identity of the state. (Although it has been argued that the Soviet Union was dominated by ethnic Russians and Yugoslavia by ethnic Serbs, the extent of this assertion has been credibly challenged. After all, Stalin was a Georgian, Nikita Khrushchev a Ukrainian, and Marshal Tito a Croat.) The case of autonomous regions is different. As one or several specific minority regions have been granted autonomy, segregating them from the rest of the country, the legitimacy of the central government increasingly rests on an ethnic and territorial basis--the nonautonomous areas, practically meaning the majority ethnic group in the country.

Autonomy in a political and legal context refers to the power of social institutions to "regulate their own affairs by enacting legal rules." In international law, autonomy is taken to mean that "parts of the state's territory are authorized to govern themselves in certain matters by enacting laws and statutes, but without constituting a state of their own."¹³ This refers to territorial autonomy, which gives an ethnic group self-rule--political authority over a certain territory--in order to govern its internal affairs to a determined extent. *Cultural* autonomy, by contrast, is a scheme whereby members of particular ethnic communities are endowed with specific rights and duties in relation to the government. This is also used in certain countries for religious communities--in Israel for Muslims and Christians and in India for Muslims. Members of particular groups may also be given special rights to preserve their culture and language, often through the institution of native language schools for minorities. Cultural autonomy *is not* territorially based; it may still, nevertheless, be either individually or group based and either voluntary or compulsory.¹⁴ Both forms of autonomy must be grounded in the legal system of the particular country and as such form a part of that state's system of government.¹⁵ In a broader sense, autonomy can be defined as "the granting of internal self-government to a region or group of persons, thus recognizing a partial independence from the influence of the national or central government," which can be determined "by the degree of actual as well as formal independence enjoyed by the autonomous entity in its political decision-making process."¹⁶ Territorial autonomy is usually considered synonymous with "self-government" as stated in the UN Charter--free of references to sovereignty or independence--thereby avoiding automatic conflict with the territorial integrity of states.¹⁷ Cultural autonomy does not carry the far-reaching consequences implicit in territorial autonomy: territory and ethnicity are not linked, there is no creation of statelike institutions. Therefore, unless otherwise specified, this article will use the term autonomy to refer to territorial autonomy.

Autonomy Regimes in the Literature: Advantages and Disadvantages

The advantages of autonomy regimes are relatively well known. Given the multitude of ethnic groups in the world, advocates of autonomy argue that group rights need to be recognized below the state level in order to avoid the proliferation of hundreds of additional states. The traditional structure of the international system is already threatened by the relative reduction of the role of states in international affairs by the increasing importance of substate entities such as ethnic, national, or religious groups, as well as by suprastate entities such as regional and international organizations. Autonomy is basically the only possible compromise to balance the conflicting territorial interests of the group and the state; moreover, the flexibility inherent in the concept of autonomy, as it may be tailored to each particular situation, enhances the ability to reduce ethnic tensions. Autonomy, therefore, may work both to prevent and to resolve ethnic conflict.

Autonomy regimes, however, by protecting diversity, necessarily rely on the assumption that differences and their institutionalization enrich the world more than they endanger it. According to Steiner: "Autonomy regimes of ethnic minorities defend cultural survival rights in counteracting [the trend toward homogenization that has accompanied Western development]." ¹⁸ Indeed, the international system seems to be moving toward a system of norms that protects difference by pressuring states into creating autonomy regimes for minorities. But such norms raise obvious and serious issues: "The ideal in the human rights movement of preserving difference cannot so readily be bent to support the creation of autonomy regimes." ¹⁹ Whereas such regimes are based on the norm of equal protection, autonomy schemes imply forms of institutionalized separateness that violate the very norm of equal protection in that they "explicitly discriminate among groups on grounds of religion, language, race, or national origin . [and thereby] drive home the lesson that socioeconomic life and career turn on ethnic bonds." Furthermore, autonomy regimes not only preserve but also lock into place historical differences between groups; it is difficult to disagree with the claim that "a state composed of segregated autonomy regimes would resemble more a museum of social and cultural antiquities than any human rights ideal."²⁰

Other authors have argued that autonomy, by involving the differential treatment of a certain group, may result in protests by other groups and thus lead to conflict rather than preventing it.²¹ A unitary state, by contrast, through integration--but with mechanisms for the full respect of individual human rights as opposed to collective rights--provides equal opportunities and identical rules for all citizens of the state, irrespective of color, ethnicity, or religion. The unitary state thereby counteracts the polarization around such issues that would arise from solutions such as autonomy or federalism. Autonomy may in fact isolate the minority and prevent its members from political or economic participation in the larger sphere of the state. Accordingly, it makes dialogue between groups within the society difficult, alienates component groups from one another, and leads to segregation.²² Lyck's analysis of the Faroe Islands' autonomy in Denmark illustrates one of the

negative effects of autonomy--that it led the state to feel less responsible for the development of the region.²³ The general sentiment of the literature is that the advantages of autonomy nevertheless supersede its possible drawbacks. This can only occur, however, if the autonomy is designed, created, and maintained with necessary safeguards providing mechanisms to ensure the regulation of possible future conflicts and for eventual alterations of the autonomy's status. Autonomy is not automatically a recipe for success; to the contrary, it is a solution that brings a number of dangers and risks.

Autonomy and Sovereignty

Autonomous regions, by their very nature, are conducive to secessionism. The relationship between the central government of a state and an autonomous region resembles neither the horizontal relationship between sovereign states nor the vertical relationship between a state and its citizenry, regardless of whether they be organized politically along ethnic, religious, or ideological lines. When a central government grants autonomy to a given region, it acknowledges the devolution of a certain portion of its own sovereignty to the representatives of that region's population; the central government concedes that it no longer has unlimited jurisdiction over the territory--herein lies the essence of autonomy. At the same time, however, the central government emphasizes the subordination of the autonomous region to itself in that the existence of the latter in no way compromises its own territorial integrity. Hence, the relationship between the two units can be described as diagonal; an autonomous region can be conceived of as a state within a state, even if neither party officially acknowledges it.

Autonomous regions are typically constructed in the manner of states--with executive, legislative, and judicial bodies, as well as statelike symbols such as flags and coats-of-arms. In fact, autonomies may share most attributes of a state but never by definition the primary attribute--complete sovereignty. An autonomous region, while often *claiming* sovereignty, is by definition a part of a sovereign state; the sovereignty of the autonomy is always partial, confined to certain determined spheres such as culture and economy. Yet, the institution of an autonomous region nonetheless implies that the state itself is no longer completely sovereign; it has agreed to share its sovereignty with the autonomous region--albeit on an unequal basis. One extreme example, the Republic of Bashkortostan, is defined as "a sovereign state within the Russian Federation." The definition may seem a contradiction in terms, but it exemplifies the variety of tailored solutions available for navigating contending claims over sovereignty.²⁴

That there is no blueprint for the conduct of relations between an autonomous region and the central government contributes to the usefulness of autonomy as a mechanism of conflict resolution or prevention--it is flexible and adaptable to the specific grievances of a specific minority. Within the "society" of independent and sovereign states, relations between all members are based on certain generally accepted principles, such as

the equality of states, noninterference, and the inviolability of borders. The increasing universality of principles of human rights, and of democratic government are examples of growing but not yet fully accepted rules governing state-citizen relations. The relationship between a central government and its autonomous region(s) shares elements of both of these relationships.

Autonomy and Secessionism

The institution of autonomous regions is conducive to secessionism because institutionalizing and promoting the separate identity of a titular group increases that group's cohesion and *willingness* to act, and establishing political institutions increases the *capacity* of that group to act.²⁵ Autonomy affects each of the following areas: borders, group identity, state institutions, leadership, mass media, and external support.

Borders

An integral characteristic of autonomous regions is that they have recognized and clearly delimited borders--which in the Soviet case appeared on most maps of the union. The importance of borders is emphasized by Benedict Anderson in his classic work *Imagined Communities* and Thongchai Winichakul in his recent work *Siam Mapped*. Winichakul refers to Southeast Asia as "a map anticipated spatial reality, not vice versa. In other words, a map was a model for, rather than a model of, what it purported to represent . . . it had become a real instrument to concretize projections on the earth's surface. A map was now necessary for the new administration to back up their claims. . . ." ²⁶ Anderson points to the special importance of what he terms the "map-as-logo," a map on which place names, rivers, mountains, and neighbors all disappear and only the borders of the territory in question remain; the map is hence "pure sign, no longer compass to the world." As he demonstrates, the map in this format can then be used for "transfer to posters, official seals, letterheads, magazine and textbook covers . . . instantly recognizable, everywhere visible, the logo-map penetrated deep into the popular imagination, forming a powerful emblem for the anticolonial nationalisms being born."²⁷ The same process occurred in the former Soviet Union with respect to its component entities. The maps--with the borders and shapes of the individual republics, autonomous republics, and autonomous regions--were long in existence by the 1980s and had been so for as long as most inhabitants could remember. As in Anderson's example, these maps and borders antedated spatial realities since the internal borders of the Soviet Union carried little historical and practical importance. For autonomous minorities, however, the republic or region's shape, map, or borders had significant symbolic importance, being a given for most of its inhabitants. With the breakup of the Soviet Union, this symbol became an important rallying point and an important tool in the hands of political entrepreneurs. On a more practical note, the task of delimiting the

borders of the imagined new state was already completed, an obvious advantage over the situation of nonautonomous minorities.

Group Identity

Several researchers have recognized the importance of autonomous entities in sustaining, promoting, and enhancing group identity and cohesion. Gurr, for example, notes that "the capacity for collective action is relatively high [in the case of] groups that control an autonomous regional government."²⁸ The primary instrument for the promotion of ethnic identity is the education system. According to Dmitry Gorenburg:

Instilling a strong sense of ethnic community in individuals requires them to be exposed early and frequently to information about their ethnic identity. In the context of Soviet nationalities policy, this exposure came primarily through the education system. By establishing separate systems of native language education for most of the minority ethnic groups that had their own ethno-territorial administrative units, the Soviet government in effect created an institution dedicated to instilling a common and separate identity among the students . . . the identity was further reinforced in the classroom, where titular students were taught the culture and history of their ancestors, who were portrayed as having a direct genetic link with the members of the modern ethnic group.²⁹

State Institutions

Autonomous regions typically possess statelike institutions that can be crucial factors in promoting ethnic mobilization. Unlike nonautonomous minorities, minorities in autonomous regions typically have governments and parliaments that act as legitimate representatives of their ethnic constituencies and constitute legitimate decision-making bodies. Parliaments can pass language laws, refuse to accept legislation from the central government, and issue declarations of sovereignty and independence. A minority with autonomous status hence has institutions for challenging state authorities in general and its specific policies and actions in particular. A minority lacking such institutions, by contrast, would find mounting such a challenge more difficult. Popular movements, petitions, and demonstrations may in certain contexts be effective ways to influence state policy; however, even organizing such shows of dismay are considerably easier if autonomous structures already exist. Beyond increasing the sense of legitimacy of the actions taken by the minority, decision-making structures are crucial in any attempt to raise ethnopolitical demands from the level of quiet dissatisfaction to that of direct action. As Meyer notes, autonomy "institutes a stratification of authority, subordinating administrative personnel into a defined hierarchy"; moreover, it "establishes standard operating

procedures and positive sanctions for the execution of its bureaucratic roles, and negative sanctions for poor performance, however that is defined by the Autonomous Structure leadership."³⁰ In other words, the existence of a nationalist leadership in the autonomous structure often compels the entire bureaucracy to follow suit and adopt a more nationalist profile.

Leadership

The very fact that autonomous regions have governments also means that they have *leaders*--essential to any process of mobilization. The position of the leadership of an autonomous region, having a relatively strong base on which to stand, is therefore institutionalized in a manner that the leadership of a regular popular national movement cannot be. As Meyer suggests, autonomy gives "a stamp of legitimacy to its executives and to the rule of the titular ethnic group," and "facilitates improved cohesion of various ethno-politically mobilizing nationalists by providing a single institution around which they can unite."³¹ Institutionalization also formalizes rules for succession, helping ensure that a "national struggle" could withstand a change in leadership. The existence of autonomous structures, especially in regions where the titular ethnic group is the demographic majority, also increases the likelihood of politicians promoting ethnic mobilization to further their own ambitions. Since the institution of autonomy is the source of power for leading regional elites, the leadership has a vested interest in increasing their region's level of self-government; elite power is positively correlated with the level of autonomy. Consequently, the elite has a vested interest in maintaining high nationalist sentiment among the population, thereby ensuring pressure from below to sustain or enhance the level of autonomy.

Mass Media

Governmental authorities in autonomous regions also often control the mass media--including television, radio stations, and newspapers. Accordingly, these authorities not only can influence the attitudes of the population in the long term through the education system, but often can influence the population directly through news coverage and depiction of events in media--plainly speaking, propaganda--and speed up the process of ethnic mobilization.

External Support

The international political (and perhaps legal) standing of an autonomous minority is superior to that of a nonautonomous minority because, as previously mentioned, autonomous minorities possess institutions and

the granting of autonomy entails the recognition by the state of the devolution of its sovereignty. Therefore, external support is more likely to be forthcoming for an autonomous minority since there is an institution in place to which funds and other types of support can be channeled.

As enumerated, there are a multitude of factors by which autonomy could hinder attempts to create interethnic harmony and peace. Even though the practical implications of this proposition, if proven correct, are large, they would not necessarily imply that autonomy is an unworkable construct to be avoided at all cost. In particular, it is necessary to draw the important distinction between postconflict situations and those in which armed conflict has not occurred. Where there is armed conflict, especially if it is over territory, it may be unavoidable to take territorial claims into account. Where a minority group has de facto control of a portion of territory, it is often unrealistic to assume it will surrender claims to any of its authority over that territory. In such situations, territorial autonomy, though imperfect and potentially hazardous, may be the only available or feasible compromise. Where no armed clashes have occurred between ethnically defined groups, however, it is both desirable and practicable to avoid the ethnicization of territory through the institution of autonomy. Where there is still a possibility of supporting cross-cutting identities and discouraging the linking of territory to ethnicity, this should be done, and ethnofederal solutions should be avoided.

Autonomy and Rival Explanations

Before moving to a deeper analysis of the regional developments, it is necessary to address several critics' potential challenges--that the analysis of autonomy in the former Soviet context is misplaced, given that true autonomy did not exist; a credible argument could even be made that for most practical purposes, the Soviet Union differed little from a unitary state. However, this would miss the point--one of the mechanisms through which autonomy operates with relation to conflict is in the realms of institutional structure and symbols. Moreover, in certain realms such as education and, equally important, the creation of national cadres and elites, federal structure was functional throughout the Soviet era even though real political autonomy was absent. As Carol Skalnik Leff has argued with reference to the union republic level in the former Yugoslavia and USSR, ethnofederal institutional arrangements during the time of transition took on in practice the role they were earlier accorded on paper: "It is in that context that the bargaining environment for ethnonational disputes clearly differs from that of unitary multinational states: in the course of political opening, federal structures provide republic-level political bases for challenges to the existing political order and offer distinctive opportunities to key actors in the transition."³² This statement, although written in the context of union republics under a nonterritorial federal center, is equally valid for the case of autonomous regions.

Another objection that can be preempted would be the assertion that the minorities that were initially granted autonomy in the first place were those minorities with greater grievances and in a higher degree of conflict

with their central government. After all, autonomy is normally granted in response to ethnic demands; groups that have expressed such demands are arguably more likely to experience renewed secessionism than minorities that have not voiced such claims in the past. However, the more than thirty autonomous regions that were created in the Soviet Union in the 1920s and 1930s were not established as a result of ethnic demands. The very structure of the Soviet state was built on ethnic federalism; minority groups were mapped, evaluated, and assigned a certain status, often according to the whims of the highest decision makers, notably Stalin himself. The full explanation as to why certain minorities received autonomy and others did not may never be available; it is relatively safe to argue, however, that the decisions had little to do with actual ethnic demands.

At the end of the Soviet era in the three South Caucasian republics of Armenia, Azerbaijan, and Georgia, there were nine compactly settled minorities.³³ Four had an autonomous status: the Armenians of Nagorno-Karabakh in Azerbaijan and the South Ossetians in Georgia held autonomous regions; and the Abkhaz and Ajars in Georgia held autonomous republics with a higher level of self-determination within the Soviet state structure. The nonautonomous minorities were the Azeris of Armenia, the Azeris of Georgia, the Armenians of Georgia, and the Lezgins and Talysh of Azerbaijan.³⁴ In the upheaval of the late Soviet years and during the transition to independence of Armenia, Azerbaijan, and Georgia, three violent ethnic conflicts broke out, all between central governments and *autonomous* minorities. This outcome, upon first reflection, seems counterintuitive because in a region where both autonomous and nonautonomous minorities exist, one logically would assume that nonautonomous minorities would have more grievances and therefore would be more likely to challenge the central government than those enjoying autonomous status. Nonautonomous minorities would tend to demand a status similar to that enjoyed by those already endowed with autonomy, whereas autonomous minorities would likely tend to be more satisfied with their current status. However, the pattern of conflict in the South Caucasus of the late 1980s and early 1990s did not follow such logic. From the start of the process of political liberalization under Mikhail Gorbachev in 1986, no broad-based, well-organized, or credible separatist movement emerged among any of the five nonautonomous minorities, whereas all four autonomous minorities displayed high levels of separatism, with all but one case (Ajaria) ending in armed conflict. Is this apparent correspondence spurious or is it indicative of a causal link between autonomy and conflict? The literature on the causes of ethnic conflict suggests that a wide variety of factors play a role in explaining the occurrence of conflict or the lack thereof. To prove that autonomy was indeed decisive, it must be isolated from other factors--which range from cultural differences over discrimination and geographic, topographic, and economic conditions to external factors.

Amid this multitude of explanatory factors, it should be noted that the South Caucasus displays certain specific characteristics that facilitate the isolation of autonomy as a root cause of conflict. First, the Caucasian republics' membership in the Soviet Union brought with it similar levels of both political freedom and

discrimination. This also held true for the different minority populations in the individual republics. Although minorities such as Armenians in Azerbaijan or Abkhaz in Georgia claim to have suffered more discrimination than other groups, this allegation and its political implications must be put in proper perspective. The Soviet Union was a totalitarian state that showed little respect for the human or political rights of its citizens, thereby making it difficult to determine whether specific groups or the entire population were the targets of state abuse. Who was to blame for discrimination--the republics or the central Soviet state? Blaming republican governments would actually be somewhat illogical if major decisions were taken in Moscow; regardless, discrimination is largely a matter of perception. It is ultimately irrelevant in assessing the likelihood that conflict will ensue whether discrimination has actually taken place; what matters is whether there is the *perception* of discrimination. While there have been exceptions to this, most notably in the case of the "repressed peoples" deported under genocidal conditions during the Second World War, no population group present in the South Caucasus today was ever subjected to such treatment.³⁵ And perceptions of discrimination were entertained by elites in autonomous regions, whereas no comparable elite existed to do so for nonautonomous minorities. In terms of geography, all minorities in this study were located in border regions of their respective republics, contiguous with ethnolinguistically related peoples living across the border. All minorities are comparable in terms of size and are all vastly inferior numerically to the titular population of the state they inhabit. Moreover, given the relatively small geographic size of the South Caucasus and the existence of equally "porous" Soviet military installations in the three republics during the period of transition from communism, the availability of weapons was comparable for all minorities. Indeed, the entire region is saturated with arms, another factor that can be treated as a parameter in the study. Hence, the specifics of the Caucasian situation permits the elimination from the study of those factors on which all cases have equal scores.

Yet given the diversity of factors cited in the literature that have a bearing on the likelihood of ethnopolitical conflict, there are many factors besides autonomy that can potentially account for the variation in outcome. The factors pertinent to the study include the extent of cultural differences between the minority group and the titular population of the state; whether the national conception of the state was civic or ethnic in character (the latter being less conducive to accommodation); the intensity of past conflict and mythification thereof; the topography of the minority's region, that is, the existence of rough terrain, particularly mountains;³⁶ whether the minority demographically dominated the region it inhabits; whether minority populations had ethnic kin in neighboring countries; whether the minority-populated region was economically viable; whether a radical leadership existed among the minority population; and finally, whether there was external support for the minority. Several of these factors interplay with autonomy; indeed, for reasons described earlier, autonomy increases the likelihood of mythification of past conflicts as well as of radical leadership. All the factors listed above can be formulated as propositions that are expected to correlate positively with the level of ethnic

mobilization and hence also with the likelihood of a minority challenge to the central government--and hence a priori with the level of conflict.³⁷

One can obtain a rough indication of the role played by autonomy by comparing its correlation with conflict with its correlation with other factors. Although the number of cases and number of independent variables in this study precludes any statistically significant outcome, contrasting the presence of various factors, including autonomy, with the existence or not of conflict in the given case, provides a measure of the explanatory value of the possible causal factor in question. In statistical terms, this corresponds to the Fisher Exact Probability Test, a technique for analyzing discrete data with small samples. This is done, first, by assigning a straightforward score of "yes" or "no" to each case on the occurrence of conflict--Abkhazia, Nagorno-Karabakh, and South Ossetia are cases in which an armed conflict has occurred, whereas the other six are not. Then, in the same manner, a score of "yes" or "no" is assigned to each case for each possible causal factor. The explanatory value of each factor is then assessed by viewing its correlation with the occurrence or nonoccurrence of conflict. In case of a perfect covariation, all areas of "no conflict" would have a "no" score on the factor in question, and cases of conflict would all have a "yes" score.

Table 1 summarizes the findings of this overview of causal factors. A case is considered as supporting the proposition if a "no" score on the factor is matched by a "no" score on the occurrence of conflict, or if a "yes" score on the factor is matched by a "yes" score on the occurrence of conflict.³⁸

Of the ten possible causal factors surveyed, none displays a full correlation. The explanatory value of three factors is supported in seven of nine cases, but only one indicator--autonomy--is supported by eight of the nine cases. Only the case of Ajaria (in Georgia) does not support the proposition that autonomy is a factor leading to conflict; it represents a case of an autonomous region that had *not* experienced armed conflict with its central government. This finding does not jeopardize the argument made in this study; as mentioned earlier, autonomy is neither a necessary nor a sufficient factor for conflict to take place. Indeed, of the more than one dozen autonomous republics in the Russian Federation, only one--Chechnya--has engaged in armed conflict with Russia since the political liberalization of the USSR began in the late 1980s.

This brief survey strengthens the basis of the theoretical argument previously presented, since autonomy more than any other factor mentioned in the literature accounts for the emergence of ethnic conflict in the Caucasus. This, however, does not prove that autonomy indeed acts as a cause of ethnic conflict. Perhaps, given the insufficient number of cases for a statistically satisfactory result, the correlation could be spurious. Moreover, this survey does not add to our understanding of the mechanisms that in practice make autonomy a conflict factor; nor does it explain under which circumstances, and in interrelation to which other factors, autonomy becomes a contributing factor to ethnopolitical conflict. It is therefore important to further investigate the available empirical record.

Autonomy in Practice: Conflicts in Georgia, 1987-2000

The comparability of the nine cases in the brief survey of Armenia, Azerbaijan, and Georgia is hampered by the divergent political and economic developments in these three countries. General governmental policies, turmoil at the central level, and the foreign relations of any individual state may have affected its policies toward minorities. While a detailed study of all nine cases is beyond the scope of this article, it is both expedient and useful to focus on Georgia, which displays the full range of variations found in this study. Georgia still includes five compactly settled minorities; the Ajars, South Ossetians, and Abkhazians have held autonomous areas since the 1920s, whereas the Armenians and Azeris have never had any autonomy. The following analysis will cover events from 1987--when the first movements toward dissociation with the Soviet Union emerged in Georgia--to 2000. During this period, armed conflict occurred in Abkhazia and South Ossetia. Ajaria has maintained a high level of autonomy, involving a sometimes high level of *political* but not *armed* conflict with the government of Georgia. The Armenian minority in the Javakheti region has occasionally expressed dissatisfaction with its situation, but has not seen any major ethnic mobilization. Finally, the Azeri minority has been almost completely quiet during this period.

The most violent armed conflict in Georgia took place in Abkhazia, where the separatist leadership managed to secure control over the entire territory, even though the ethnic Abkhaz formed less than 2 percent of Georgia's population and only 17 percent of the population of their own autonomous region. A similar phenomenon, although to a lesser degree, occurred in the South Ossetian Autonomous Region, where the Ossetians constituted two-thirds of the population but only numbered sixty-seven thousand; yet their separatist leadership still managed to gain control of half the territory. How could such developments have taken place in these two regions especially as the Georgian government was adamantly opposed to secession and fought it aggressively?

By contrast, even though political observers for a decade warned of armed conflict involving the Javakheti Armenians, no such conflict occurred, in spite of existing tensions. In fact, among the six cases in which no conflict took place, Javakheti's scores indicated the highest propensity for conflict (seven indicative factors, compared with five indicators for Ajaria, four indicators in three other cases, and three factors in the case of the Talysh of Azerbaijan). Javakheti's scores differed from those of Abkhazia or South Ossetia *only* by its lack of autonomy. Why did a credible and strong separatist movement not emerge in Javakheti, as indicators would show?

Finally, Ajaria represents the only case of an autonomous region in the South Caucasus not engaging in violent conflict with its central government. Though few other indicators pointed to a high risk of conflict

there, Ajaria had experienced many of the same circumstances that led to conflict in Abkhazia and South Ossetia. How then did the Ajars avoid armed conflict?

These four cases, as well as the Azeris, will be examined in further detail.

Abkhazia: The Impossible Happening

The conflict in Abkhazia occurred against all odds.³⁹ In 1989, the ethnic Abkhaz formed only 17 percent of the ASSR population of half a million, while Georgians accounted for 45 percent, Armenians 14 percent, and Russians 12 percent. Interethnic tensions had erupted briefly in 1978 and 1988 but remained limited. In June 1989, however, ethnic clashes in the capital Sukhumi left a dozen dead and hundreds wounded.⁴⁰ Despite these incidents, Abkhazia was relatively calm during the rule of the nationalist politician Zviad Gamsakhurdia in 1990-92, whereas all other minorities in Georgia--including the Ossetians, Armenians, Ajars, and Azeris--had uneasy relations with the center. It was *after* Gamsakhurdia's fall from power in early 1992 that tensions began heating up between Tbilisi and Sukhumi.

Historian Vladislav Ardzinba was elected chair of the Abkhaz Supreme Soviet in December 1990. Soon after, a new electoral law was adopted, providing for a sixty-five-seat parliament. Twenty-eight seats were reserved for the Abkhaz, twenty-six for Georgians, and the remainder were distributed among the Armenians, Russians, and Greeks. Hence, despite only constituting 17 percent of the population, the Abkhaz controlled 43 percent of the parliamentary seats. A parliament was elected along these lines in fall 1991 amid unrest in Tbilisi that eventually brought down the Gamsakhurdia regime, but it soon split into two factions--an Abkhaz-led group composed mostly of non-Georgian deputies and the Georgian group. The main dispute between the factions occurred over the need for two-thirds majority on "important" issues that had been defined only vaguely in the electoral code. It was resisted by the Abkhaz-led group but insisted upon by the Georgians, who saw the measure as a guarantor of their position.

Prior to the election of the parliament, tensions arose over a Moscow-sponsored referendum on a new treaty to restructure the Soviet Union. Whereas the Georgian government, seeking to secede, refused to hold the referendum, it was held in Abkhazia and South Ossetia, where the Georgian population loyal to Tbilisi boycotted the vote. Developments of a regional nature also took place in Abkhazia, when in November Sukhumi hosted a congress of Mountain Peoples of the Caucasus (where Ossetians and North Caucasian peoples including the Chechens were represented) that adopted a document establishing a "Confederative Union of Mountain Peoples of the Caucasus". Throughout 1991, Abkhazia continued to distance itself increasingly from Georgia by building up a political system enshrining the dominance of the Abkhaz ethnic group and by forging ethnic coalitions both in Abkhazia (with Armenians and Russians) and regionally (with north Caucasian peoples). These centrifugal developments drew attention in Tbilisi, and in early summer

1992, a high-level Georgian delegation traveled to Sukhumi to discuss the division of powers between Tbilisi and Sukhumi, but the talks led nowhere.⁴¹ As tensions rose between the two sides, the Abkhaz leader, Vladislav Ardzinba, soon declared Abkhazia "strong enough to fight Georgia," a somewhat surprising statement given the Abkhaz's demographic position and lack of military equipment or training.⁴² Nonetheless, that same summer, Abkhazia reinstated its 1925 constitution defining it as an independent state.⁴³

This ethnopolitical activity at the helm of the Abkhaz ASSR would have been impossible without ethnic Abkhaz domination of political life in the autonomous republic. As the titular nationality, the Abkhaz benefited from affirmative action policies that ensured full control over republican institutions despite their vast numerical inferiority. In addition to the quota of seats in the republican parliament reserved for ethnic Abkhaz, in practice, more than two-thirds of government ministers and local communist party department heads were also ethnic Abkhaz.⁴⁴ Hence by forming alliances with segments of the Russian and Armenian populations, guaranteeing control over the parliament, the Abkhaz could dominate the political development of the republic and guide policy toward the central government in Tbilisi against the wishes of the Georgian plurality. The existence of autonomous structures was a *sine qua non* for the Abkhaz to control the political institutions and thereby the territory of Abkhazia, compensating for their weak demographic status.

Despite controlling these republican structures, the challenge of establishing an independent Abkhazia was daunting. Achieving a peaceful secession appeared unlikely, particularly given the violent Georgian response to Ossetian separatism. Moreover, the Abkhaz not only had to contend with the resources mobilized by the entire Georgian state, but also had to deal with the many ethnic Georgians loyal to Tbilisi living in Abkhazia. Given that the prospect of achieving independence by arms must have seemed far-fetched, the confidence displayed by Abkhaz authorities during summer 1992 looks perplexing.

The events that followed, however, shed some light on the calculations that may have underlain their confidence. Poorly controlled and disciplined Georgian paramilitary forces attacked Abkhazia in mid-August, occupying Sukhumi and driving back the Abkhaz formations to the Russian border. Yet the Abkhaz counterattacked in early October, suddenly equipped with heavy armaments, help from North Caucasian volunteers, and Russian air support. Sukhumi was eventually recaptured by Abkhaz forces in September 1993, and virtually all Georgians living in Abkhazia were evicted. An unstable cease-fire has essentially held since late 1993, interrupted in early 1994 and during May 1998.⁴⁵ The sudden increase in ethnopolitical assertiveness in Abkhazia in 1992 may have been partly conditioned by existing knowledge that outside support would be forthcoming in the event of conflict. The close relations between Abkhaz leaders and Russian military forces in the North Caucasus are fairly well known,⁴⁶ so it is likely that the heavy military equipment supplied to the Abkhaz was in keeping with existing agreements.

A number of factors clearly contributed to the ethnic mobilization and conflict in Abkhazia. Existing grievances with Georgia--particularly over the state's policies toward minorities in the 1990-92 periods--

played a significant role in creating a tense situation that could foster ethnic mobilization among *all* minorities in the country. Moreover, the availability of external support for the secessionist cause was especially important in guiding the Abkhaz toward confrontation. But the crucial factor was the existence of autonomous structures that enabled the ethnic Abkhaz to form a political elite that took control over the territory and administration of Abkhazia. Without autonomy, the Abkhaz elite would not have had the necessary institutions--such as the Supreme Soviet of the Abkhaz Autonomous Republic--with which to legitimately decide on secession from Georgia. Such institutions also enhanced the Abkhaz elites' ability to win external support. Through the linkages and channels inherited from Soviet Communist Party structures, Abkhaz elites had access to contacts in the former Soviet military forces that were crucial in securing support for the struggle. There can be little doubt that the existence of autonomy was a *sine qua non* for the Abkhaz secession from Georgia.

South Ossetia: The Power of a Parliament

The chance of South Ossetia seceding from Georgia was initially not much greater than Abkhazia's. While ethnic Ossetians, unlike the Abkhaz, did form a majority (of just over two-thirds) of their autonomous region's population in 1989, their numbers were diminutive--roughly sixty-seven thousand out of a population of only ninety-eight thousand. However, almost a hundred thousand Ossetians lived scattered in other regions of Georgia. Like the Abkhaz, South Ossetians were a comparatively small minority within Georgia, but they also had ethnic brethren in the North Caucasus--the Autonomous Republic of North Ossetia in Russia. A November 1988 law strengthening the position of the Georgian language in South Ossetia led to disturbances the following year.⁴⁷ This was the first step in what has been termed a "war of laws," which began in earnest in the fall of 1989.⁴⁸ With perestroika, an Ossetian popular front called Ademon Nykhas emerged, and in spring 1989 it addressed an open letter to the Abkhaz people, supporting their secessionist claims. Isolated instances of violence started occurring in South Ossetia, and guerrilla attacks by both Ossetian and Georgian armed bands were reported throughout the summer. In August, Tbilisi took measures to make Georgian the sole official language for use in public life.⁴⁹ Such a provision would have affected South Ossetia--where only 14 percent of Ossetians knew Georgian--to a higher degree than Ajaria or Abkhazia, given South Ossetia's lower status in the hierarchy of autonomy. This fueled an emerging movement for unification with North Ossetia, and accordingly Ademon Nykhas sent a petition to Moscow in support of that effort.

By late September, tensions had grown to the point where additional Interior Ministry troops had to be brought in to secure order. Interethnic clashes began to erupt despite attempts to calm the situation, and in early November the South Ossetian Supreme Soviet demanded that South Ossetia be upgraded to the status of an autonomous republic. Within a week, Georgia affirmed its right to secede from the Soviet Union,

exacerbating the tensions in South Ossetia; resulting interethnic clashes throughout the fall left several dead.⁵⁰ Meanwhile, a refurbishing took place within the South Ossetian elite, moving the Supreme Soviet closer to the position of Ademon Nykhas. The Gamsakhurdia government responded in late November by organizing a "March on Tskhinvali"⁵¹ that was attended by over ten thousand people. The march was billed as "a peaceful march for reconciliation," but Ossetians perceived it as a show of force and blocked the marchers, leading to an armed clash contained only by armored forces of the Soviet Interior Ministry (clashes, nonetheless, continued until January 1990). Georgian legislation in August 1990 banned regional parties from the upcoming elections, and the South Ossetian Supreme Soviet immediately riposted by unilaterally upgrading its status to that of an "Independent Soviet Democratic Republic." After elections to the Supreme Soviet of the "new" South Ossetia were held in early December 1990, the Georgian Supreme Soviet abolished the South Ossetian Autonomous Oblast.⁵² Only the presence of Soviet troops was now preventing armed conflict.

The change of government in Tbilisi after the ouster of Gamsakhurdia and the accession to power of Eduard Shevardnadze temporarily eased tensions, but the collapse of the Soviet Union--resulting in the removal of Soviet peacekeeping troops--led to conflict by April 1992 as artillery duels accelerated and North Caucasian volunteers amassed in North Ossetia, much as they would later to support Abkhazia. The Russian government also openly sided with the Ossetians and by late spring 1992 there was a substantial risk of the conflict turning into a Georgian-Russian war.⁵³ This threat nevertheless forced Georgia's new government to submit in late June 1992 to a Russian-led peacekeeping force that effectively removed Georgia from approximately half of South Ossetia's territory.

The Georgian-Ossetian conflict initially involved only the sixty-five thousand Ossetians within the borders of the South Ossetian Autonomous Region. The conflict escalated as a result of a "war of laws," in which a formerly rubber-stamp Soviet parliament in South Ossetia was transformed into a vehicle for Ossetian political aspirations that within a month decided to make Ossetian the state language of South Ossetia and later unilaterally declared independence. The role of the autonomous region's institutions in the development of the conflict was critical. In September 1989, before Gamsakhurdia's march on Tskhinvali, Ademon Nykhas had already petitioned for the unification of North and South Ossetia within the Russian Federation, adopting an extreme stand following the enunciation of the Georgian language laws. The South Ossetian Supreme Soviet, by contrast, was content with announcing Ossetian as the region's official language and asking Moscow to raise its status to that of an autonomous republic like Abkhazia. As the situation deteriorated during the winter, the stream of decisions from the South Ossetian Supreme Soviet slowed dramatically. Ademon Nykhas apparently gained control over the institution during these months, and by September the body abandoned compromise and declared total independence from Georgia. Clearly, the preexistence of a legislative body for use by the South Ossetian leadership was a key element in the escalation of conflict. As will be discussed, the Armenians of Javakheti possessed no such organ, and their nationalist organization was

unable to assume a mobilizing role. In South Ossetia, autonomy provided the Ossetian leadership with a decision-making mechanism for responding to Tbilisi, thereby heightening tensions. As in Abkhazia, external support certainly played a role in the development of the conflict. By the time external actors became seriously involved in late 1991, however, the conflict had already escalated out of control. While the existence of North Ossetia surely spurred the southerners to commit to action, it was autonomy that provided the permissive conditions for the development of the conflict in South Ossetia. The case of Javakheti, sharing many similarities with the Ossetian case save its lack of autonomy and absence of conflict, serves as a further illustration of this fact.

Javakheti: Escape from War?

The main concentration of Armenians in Georgia is found in the province of Samtskhe-Javakheti, bordering Armenia. Ethnic Armenians form a compact majority there, in the Akhalkalaki and Ninotsminda districts,⁵⁴ numbering about 150,000. In many ways, the Javakheti Armenians exhibit numerous similarities with both the South Ossetians and the Armenians of Nagorno-Karabakh in Azerbaijan. With their compactly settled Armenian minorities near the present Armenian border, both Javakheti and Nagorno-Karabakh had been bones of contention between the short-lived Armenian Democratic Republic and its neighbors, the Georgian and Azerbaijani Democratic Republics, between 1918 and 1920.⁵⁵ In fact, wars were fought over both regions, although the Armenian-Azerbaijani war of the time was significantly more severe. Relations between these Armenian minorities and their host nations have been uneasy. Because their Armenian identity remains very strong, Armenians in both Azerbaijan and Georgia feel excluded from even the most civic interpretation of these two nations' national conceptions. Unlike Ajars in Georgia or Lezgins in Azerbaijan, Armenians are not considered part of the majority nation and do not consider themselves as such. Both groups also reside in mountainous terrain--Javakheti's capital, Akhalkalaki, is located at approximately 3600 feet above sea level. Of course, differences exist as well. Cultural differences are less marked; Armenians and Georgians are both Christian peoples (although of different rites), whereas Azeris are Muslims. Most pronouncedly, the historical relationship between Armenians and Georgians has occasionally been characterized by weariness and suspicion but seldom by overt conflict--the brief war in 1918-1919 being the exception. By contrast, Armenians widely equate the Azeris with Turks,⁵⁶ a group widely perceived by Armenians as perpetrators of genocide against them. Armenians and Azeris fought wars in 1905-06 and 1918-20. As a result of these surviving historical antagonisms and myths, Armenian-Azeri relations are incomparably more complicated than are Georgian-Armenian relations.

The Javakheti regional center of Akhalkalaki is the site of a Russian military base where local Armenians comprise over two-thirds of the soldiers and noncommanding officers and a third of the officers--suggesting

that Javakheti Armenians enjoy the support of a foreign patron and have ample access to arms and military training. Indeed, Javakheti has been a thorn in the side of the Georgian government since independence. Armenian ethnic entrepreneurs have nonetheless remained relatively powerless in their relationship with the Georgian government, largely unable to make their voices heard in Tbilisi or to extract any concessions of significance. In spite of these frustrations, they have not managed to stir up a large-scale popular movement. Much like other minorities, specifically the South Ossetians, Javakheti Armenians were alarmed by the nationalist movement in Georgia led by Gamsakhurdia in 1989-91, and there emerged at roughly the time of the formation of Ademon Nykhas a political organization named Javakhk, which campaigned for the creation of an Armenian autonomous region at par with other autonomies in Georgia. The issues at stake for Javakheti Armenians during Gamsakhurdia's rule were similar to those in South Ossetia--with language issues, in particular, at the top of the agenda. Minorities in Georgia generally spoke both their mother tongue and Russian, the language of interethnic communication in the Soviet Union; however, few spoke Georgian. The 1988 law strengthening the position of the Georgian language was hence perceived as a threat to the minorities. Meanwhile, the Armenian population of Javakheti had enjoyed substantial cultural autonomy even in the absence of political or territorial self-rule. Most schools in the area were Armenian, and the Armenians were equally disturbed by the development of Georgian legislation in the period. Javakhk has not managed to sustain a permanent level of active popular support and has been plagued by internal disputes, so no clear chain of command exists in the organization. Its position is at times contradictory; certain statements from the organization seem conciliatory toward Tbilisi whereas others are more militant in their demands for Armenian self-determination.⁵⁷

Another contentious issue has been that of centrally appointed prefects, which the Gamsakhurdia regime introduced. Through large-scale demonstrations, Javakheti Armenians physically prevented three different appointed prefects of ethnic Georgian origin from assuming office.⁵⁸ The ensuing lack of legitimate governing authorities was solved through the creation of a provisional council of representatives for the Akhalkalaki region, with twenty-four elected representatives. In other words, Javakheti Armenians took a first unilateral step toward the creation of institutions of self-rule. The popular legitimacy of these institutions, which might have been served as an embryonic autonomist or secessionist movement, nevertheless remains doubtful as they basically self-dissolved even before the ascent of Eduard Shevardnadze to the head of the Georgian state. Basically, the Armenian activists were unable to create legitimate institutions for their struggle, and no preexisting institutions were present. In 1995, Georgian authorities successfully merged the Javakheti region with the region to its west, Meskheta (which has a clear Georgian majority), to create the province of Samtskhe-Javakheti. This move was interpreted by Javakhk as an attempt to artificially dilute the Armenian demographic position in the administrative units of southern Georgia. Although the move did not lead to large-scale protests, it did increase Armenian resentment and suspicion of Tbilisi.

The absence of conflict in Javakheti must be associated with the lack of a strong and legitimate nationalist leadership, especially in comparison with South Ossetia, which had a comparable conflict potential. Ademon Nykhas did not have a higher degree of initial popular legitimacy than Javakhk; the key difference in the development of the two organizations was that the autonomy enjoyed by South Ossetia facilitated the cohesion and strengthening of the nationalist/separatist movement around the governmental institutions of the region. In Javakheti, the Javakhk movement needed to build up its position on its own, including the creation of provisional administrative structures; in South Ossetia, such institutions already existed, with a rigid hierarchy and an accepted decision-making process. The legitimacy of national leaders was determined not only by their personality and achievements but also by the posts they held. Moreover, when unfavorable laws were introduced by the Georgian parliament, the Javakheti Armenians had little to respond with except petitions or popular demonstrations. Ossetians, by contrast, possessed a legislative body, the Supreme Soviet of the autonomous province, which provided them with an institutional channel for the struggle against Georgian actions. Likewise, the internal dissension within Javakhk and what amounts to an incapacity to take, let alone enforce, decisions reflected the lack of a clear hierarchy of decision making. Autonomous structures, as the case of South Ossetia proves, possess a chain of command that facilitates the decision-making process and the enforcement of decisions taken at a higher level.

Other factors have played an important role in Javakheti's relatively peaceful development. First, the Georgian government already having been defeated by two other secessionist movements, has been cautious not to provoke the Javakheti Armenians. Furthermore, the Armenian government, mindful of the importance of its relations with Georgia, has been careful to defuse potential problems in the region, intervening several times to dissuade Javakhk from holding referenda on autonomy or secession. The external support provided by the Russian military base, therefore, is mitigated by the calming effect of the Armenian government. In the final analysis, however, the lack of autonomy in Javakheti must still be noted as a significant reason for the weakness of ethnic mobilization and the absence of armed conflict there.

Azeris: The Silent Mass

Little political activity, let alone unrest or separatism, has been observed among Azeris in Georgia, who are concentrated in the southern and southeastern regions of Georgia. However, the Azeris were a target of Georgian nationalist groups fearful of the rapidly increasing birth rates of Azeris and other Muslim peoples in Georgia. In 1989, Georgian informal groups forced several hundred Azeri families in the Bolnisi region to migrate to Azerbaijan. Another incident worth mentioning is a 1990 case of information failure between Georgian nationalists and Azeris, in which a false rumor spread that the Azeris were about to secede and join Azerbaijan. Upon receiving this news, a group of Georgian nationalists gathered followers and marched on

Azeri areas. Georgian authorities were able to defuse the situation before any blood was shed, after having coordinated their position with the Azerbaijani Popular Front and ascertaining that no steps toward secession were being taken. In the postindependence era, the close and improving relations between Azerbaijan and Georgia have ensured stability in the region.⁵⁹ The Azeris live relatively scattered across southern and southeastern Georgia, while forming majorities of over 70 percent in the Marneuli, Bolnisi, and Dmanisi districts. The remainder of the population is composed of Georgians, Armenians, and Kurds. There is no clearly demarcated Azeri area in Georgia, and given their lack of autonomy, it would be difficult for Azeris to outline which areas they would consider "theirs". The good relations between Georgia and Azerbaijan have also eliminated any tangible external support for nationalism among Azeris in Georgia; nor has a nationalist leadership been able to emerge. It should be mentioned, however, that the Azeris in Georgia live mainly in rural areas, and though their economic conditions are fairly good, they are rather isolated from Georgian social and political life. Very few among them speak Georgian, a proportionally very low number have access to higher education, and the Georgian government has done little to integrate them. A certain amount of resentment and feeling of alienation has been reported, but it has failed to find an effective channel for expression; a national leadership did not exist "by default," as it did in autonomous areas. In sum, the low level of ethnopolitical activity, the role of the government of Azerbaijan, and the lack of autonomy have made Azeri areas among the calmest in Georgia's turbulent post-perestroika history.

Ajaria--Regionalism Enforced

The case of Ajaria, as mentioned earlier, represents the only case of a South Caucasian autonomous region not involved in armed conflict with its central government.⁶⁰ This is not surprising, given that few indicators ever pointed to a high risk of ethnic conflict between Ajaria and Georgia. Most importantly, Ajars are in fact ethnic Georgians, differing from the majority population on account of their Muslim religion. The majority of its inhabitants adopted Islam and much of Islamic culture (during the centuries of Ottoman rule that ended in 1878) while retaining strong cultural similarities with Christian Georgians. This may make it questionable as to whether classifying them as a minority is appropriate. Christianity certainly constitutes an important part of the Georgian national identity, yet after seventy years of Soviet atheism Ajarian Islam has a comparatively weak hold on the population. Ajars therefore remain accepted in the predominant definition of the Georgian nation, which can be said of no other minority in Georgia.

Nevertheless, since the early 1990s Ajaria has been dominated by a **[End Page 273]** local potentate with significant political ambitions. Aslan Abashidze, descending from an influential family of the local nobility, acceded to the leadership of Ajaria in 1991 and has since imposed an increasingly authoritarian rule. During the wars in South Ossetia and Abkhazia as well as in intra-Georgian feuds, Abashidze skillfully achieved wide

self-rule by maintaining neutrality. Moreover, Abashidze managed to turn Ajaria into an important economic region through the development of trade links with Turkey, using the asset of the port of Batumi, the regional capital on the Black Sea coast. In turn, the Georgian government, desiring no further trouble with its provinces, left Ajaria on its own in most matters. Although Abashidze endorsed Eduard Shevardnadze's bid for the Georgian presidency, Tbilisi's subsequent attempts to rein in Ajaria within the hierarchy of the Georgian state has led to the deterioration of relations between Batumi and Tbilisi; for example, Ajaria refuses to harmonize its laws with national guidelines. Although the Ajarian case displays clear elements of regionalism, these do not have a significant ethnic character. Indeed, Abashidze has established himself as a politician on the national Georgian level, in fact emerging as the most serious challenger to Shevardnadze and his Citizen's Union of Georgia Party even though his political life is based heavily in Ajaria. Charles H. Fairbanks summarizes the Ajarian situation well:

The local boss, Aslan Abashidze, has never raised any question of secession from Georgia. He wants simply to do what he wants and to enjoy the profits of vacation hotels, tropical products, and smuggling across the border with Turkey. There seems to be nothing public in Abashidze's motives; he is operating essentially like a small businessman. The Russian garrison on the border, whose main occupation seems to be smuggling, gives Abashidze the protection to defy the central Georgian government; the Moscow government approves this arrangement because it limits Georgian independence from Russia.⁶¹

In the final analysis, the independent-minded rule of Abashidze in Ajaria would have been impossible without the institution of autonomy. The weakness of the separate Ajarian identity does not provide a base for a vigorous nationalist movement or for excessively strong regionalism; in this context the population of the province of Mingrelia arguably has stronger regionalist attitudes.⁶² The institutions of Ajarian autonomy brought Abashidze to his position of power and enabled Ajaria to remain largely isolated economically and politically from the rest of Georgia; likewise, the political institutions and financial resources of the autonomous republic have provided a base for Abashidze's bid for a national political role in Georgia. Given the historical and ethnic framework, there were no conditions under which autonomy would lead to ethnic conflict in Ajaria. However, autonomy did provide a ground for the emergence of a local potentate who succeeded in keeping his region free of the problems experienced by other Georgian regions while establishing a rigid autocratic rule.

Conclusions

The provision of institutionalized, territorial autonomy for an ethnic minority may cause the opposite of its intended effect--it may augment rather than reduce the potential for conflict between a minority and a central

government. As stated earlier, autonomy is neither a sufficient nor a necessary cause of conflict. Yet, it has a strong causal relationship with both a minority's willingness and especially its capacity to revolt. It is reasonably clear that within the Caucasian context, autonomy has been a source of conflict and not a solution to it. This preliminary conclusion suggests that *ceteris paribus*, secessionism is likely to be significantly higher among autonomous minorities than among nonautonomous minorities. This study has been empirically limited to the former Soviet space, and it should be acknowledged that the specific history and characteristics of this area leave open the question as to whether the findings here would be replicated in similar studies of other political settings. Nevertheless, a number of factors inherent in the institution of territorial autonomy are likely to have the same consequences in other areas of the world as they have had in the former Soviet Union. The practical implications of these findings are nevertheless significant. When confronted with the results of this study, one disheartened practitioner of diplomacy raised the obvious question: if autonomy, bearer of much hope for the management and resolution of ethnopolitical conflicts, is not actually a solution but is rather inherently problematic, what *is* the way to manage ethnic tensions? The answer does not lie in any general and easily applicable model, and that may itself be one of the most important consequences of realizing the pitfalls of autonomy. Where there has been a tendency to view ethnofederal solutions in one form or another as cure-all prescriptions, this study points to the merits of devising political structures that cut across ethnic and other communal divisions, encourage civic identities, but discourage the use of ethnicity in the political sphere. That does not mean that *all* autonomy solutions are necessarily destined to collapse or to lead to war. It does mean that whenever the ethnicization of territory can be avoided, it should be avoided. This study has attempted to show that the advocacy of resolving or preventing ethnic conflict through solutions based on the devolution of power along ethnic lines is at best a questionable and at worst a disastrous enterprise. The little publicized pitfalls of ethnofederalism hence need to be kept in mind while formulating policies in and toward multiethnic societies.

Table 1

AUTONOMY AS A SOURCE OF CONFLICT

TABLE 1

AUTONOMY AND RIVAL EXPLANATIONS IN NINE CAUCASIAN CASES

<i>Causal Factor</i>	<i>Number of Cases Supporting Factor's Explanatory Value</i>
Autonomy	8
External support	7
Past conflict	7
Economic viability	7
Rough terrain	6
Radical leadership	6
Ethnic/civic national conception	6
Cultural differences	5
Ethnic kin	4
Demographic dominance	3

Notes

* The author would like to thank Anna Jonsson, Regine Spector, Erik Melander, Magnus Öberg, and S. Frederick Starr for their valuable comments and suggestions. Research for this article was made possible by a grant from the Swedish Research Council for the Humanities and Social Science.

1. Ted Robert Gurr, "Ethnic Warfare on the Wane," *Foreign Affairs* 79 (May-June 2000), 53.
2. Significant works on nationalism and ethnic conflict include Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, 2d ed. (London: Verso, 1991); Ernest Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford: Blackwell, 1988); Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell, 1986); Donald Horowitz, *Ethnic Groups in Conflict* (Berkeley: University of California Press, 1985); Ted R. Gurr, *Why Men Rebel* (Princeton: Princeton University Press, 1970); Gurr, *Peoples versus States: Minorities at Risk in the New Century* (Washington, D.C.: usip Press, 2000).
3. In other instances, however, ethnic demands are not for "exit"--autonomy or secession--but for greater participation in the government of the central state, particularly when settlement patterns overlap.
4. It must be noted, however, that ethnic conflict in such situations is possible, and when it does occur, it is likely to be significantly more severe than in cases of less intermingled settlement patterns. Conflict in intermingled states would tend not to be over a part of the state's territory and its affiliation but over the control of the state apparatus, that is, the entire territory of the state. The emergence of violent conflict in such situations would be significantly more likely to lead to large-scale ethnic cleansing and/or genocide: a geographic partition line being much more difficult to draw, the conflict is likely to take place not on a warfront between two organized military formations but in civilian-inhabited areas over a much larger tract of territory. Moreover, the knowledge that a clean territorial break is impossible or very difficult encourages the urge to displace or eliminate members of the other group and even the perception that it is necessary. A political solution would also imply that one would continue to live intermingled with members of the other group. This is in turn interpreted as a security threat to the own group and again increases the urge to expel or eliminate the other group, actions that are even conceptualized as defensive and indispensable for the own group's well-being. This situation is referred to as the "security dilemma". See, for example, Barry Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict," *Survival* 35, no. 1 (1993).
5. James D. Fearon and David D. Laitin, "Weak States, Rough Terrain, and Large-Scale Ethnic Violence since 1945" (Paper presented at the annual meetings of the American Political Science Association, Atlanta, September 2-5, 1999), 16, emphasis in original.
6. Ted Robert Gurr, "Peoples against States: Ethnopolitical Conflict and the Changing World System," *International Studies Quarterly* 38 (Fall 1994), 366.

7. Kjell-Åke Nordquist, "Autonomy as a Conflict-Solving Mechanism: An Overview," in Markku Suksi, ed., *Autonomy: Applications and Implications* (The Hague: Kluwer, 1998), 59.
8. Interestingly, in certain instances the central government, in particular in states trying to build a civic national identity, argues that granting autonomy to a minority population would be tantamount to defining that population as second-class citizens. The Turkish government, for example, sticks to its refusal for special rights to citizens of Kurdish origin, on the grounds that they are already enjoying all existing rights as first-class citizens of the Turkish republic; any special rights would imply their segregation from the rest of the population and by extension their diminishment to second-class status.
9. See Ruth Lapidoth, *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflict* (Washington, D.C.: usip Press, 1996), 203. By the same token it can be argued that the refusal to grant autonomy could be an even stronger incentive for a state affiliated with the minority to intervene.
10. David J. Meyer, "A Place of Our Own: Does the Ethnicization of Territorial Control Create Incentives for Elites to Conduct Ethno-Political Mobilization? Cases from the Caucasus in Comparative Perspective" (Paper presented at the Fifth Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities, New York, April 2000). See, for example, Daniel J. Elazar, *Federalism and the Way to Peace* (Kingston: Queens University, 1994); also Lapidoth (fn. 9).
11. See, for example, Henry Hale, "Ethnofederalism and Theories of Secession: Getting More from the Soviet Cases" (Paper presented at the annual meeting of the Association for the Study of Nationalities, New York, April 1999); Robert Dorff, "Federalism in Eastern Europe: Part of the Solution or Part of the Problem?" *Publius: The Journal of Federalism* 24 (Spring 1994).
12. See, for example, Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996); Philip G. Roeder, "Soviet Federalism and Ethnic Mobilization," *World Politics* 43 (January 1991). For a recent treatment of the subject, see Carol Skalnik Leff, "Democratization and Disintegration in Multinational States: The Breakup of the Communist Federations," *World Politics* 51 (January 1999).
13. Hans-Joachim Heintze, "On the Legal Understanding of Autonomy," in Suksi (fn. 7), 7.
14. Henry J. Steiner, "Ideals and Counter-Ideals in the Struggle over Autonomy Regimes for Minorities," *Notre Dame Law Review* 66 (1991), 1542.
15. *Ibid.*, 1542.
16. Heintze (fn. 13), 7.
17. UN Information Organization, *Documents of the UN Conference on International Organization*, vol. 6 (New York, 1945), 296, cited in Heintze (fn. 13), 9.
18. Steiner (fn. 14), 1550.
19. *Ibid.*

20. Ibid., 1552.

21. See Douglas Sanders, "Collective Rights," *Human Rights Quarterly* 13 (August 1991).

22. See M. Brems, *Die Politische Integration Etnischer Minderheiten* (The political integration of ethnic minorities) (Frankfurt am Main: Lang, 1995), 142.

23. L. Lyck, "Lessons to be Learned on Autonomy from the Faeroese Situation since 1992," *Nordic Journal of International Law* 64 (Fall 1995), 481-87.

24. Ildus G. Ilishev, "Russian Federalism: Political, Legal and Ethnolinguistic Aspects--A View from the Republic of Bashkortostan," *Nationalities Papers* 26 (Fall 1998), 724-759. Reproduced as an appendix to the article is the Treaty on the Mutual Derogation of Powers between the State Organs of the Russian Federation and the State Organs of the Republic of Bashkortostan, in *Stanovlenie Dogovornykh Otnosheniy Respubliku Bashkortostan i Rossiyskoy Federatsii, 1990-1996 gg., Sbornik Dokumentov* (Ufa, 1997).

25. Group cohesion, willingness to act, and capacity to act have been identified as the major categories of factors leading to conflict in the literature on ethnopolitical conflict. See, for example, Gurr (fn. 2, 2000).

26. Thongchai Winichakul, *Siam Mapped: A History of the Geo-Body of Siam* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994).

27. Anderson (fn. 2), 175.

28. Gurr (fn. 2, 2000).

29. Dmitry Gorenburg, "Nationalism for the Masses: Popular Support for Nationalism in Russia's Ethnic Republics," *Europe-Asia Studies* 53 (January 2001), 74.

30. Meyer (fn. 10), 2.

31. Ibid.

32. Leff (fn. 12), 210.

33. Here minority is defined as an ethnically defined population group under the jurisdiction of a territorial unit with a distinct titular nationality. Hence, in the South Caucasus, the Nakhjivan Autonomous Republic is left outside the scope of the study since the population of Nakhjivan was and remains homogeneously Azerbaijani-populated (93 percent) and under the jurisdiction of Azerbaijan.

34. For a detailed overview of the conflicts in the Caucasus, see Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus* (Richmond, UK: Curzon Press, 2001)

35. The Meskhetian Turks of Southern Georgia were deported in 1943 but have not yet been allowed to return to their native lands.

36. Fearon and Laitin find that "mountain groups were six times more likely to see large-scale fighting with the state following the Soviet collapse." As they note, moreover, rough terrain is a useful tool to explain how minorities with small numbers can "sustain significant guerrilla conflicts with the state." Fearon and Laitin (fn. 5), 18-20.

37. Ethnic mobilization does not automatically carry with it ethnic conflict; conflict only occurs if the central government decides to answer the minority's challenge by force. Secession, of course, can take place peacefully, if the government simply lets go of the province in question; however, cases of peaceful secession are diminutively few. Another option is the cooptation of the minority elite either through integration in the central government or simply through bribery. In the final analysis, it is nevertheless the norm and not the exception that a minority challenge on the subject of territory is answered by force on the part of the central government.

38. The full supporting information and the coding of factors and cases relevant to this study, including tables for each factor, are available at <http://www.cornellcaspien.com/autonomy.html>.

39. For a detailed overview of the conflict, see Cornell (fn. 34), 142-96.

40. See, for example, *Current Digest of the Soviet Press* 41, no. 29 (1989), 14-16.

41. *BBC Monitoring Service*, June 18, 1992, quoting Russian television "Rossiya," June 16, 1992.

42. "Georgia: Abkhazia 'Strong Enough to Fight Georgia,'" *BBC Monitoring Service*, July 30, 1992.

43. *BBC Monitoring Service*, July 25, 1992. The 1925 constitution did stipulate that Abkhazia was tied to Georgia by a special union treaty, but de facto it amounted to a secession from Georgia and was certainly perceived as such in Tbilisi.

44. See Darrell Slider, "Democratization in Georgia," in Karen Dawisha and Bruce Parrott, eds., *Conflict, Cleavage and Change in Central Asia and the Caucasus* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 170.

45. See Cornell (fn. 34), chap. 4.

46. *Ibid.*, 142-96.

47. See Elizabeth Fuller, "Draft 'State Program' on Georgian Language Published," *Radio Liberty Research Report* no. 559/88, December 12, 1988.

48. See Catherine Dale, "Abkhazia and South Ossetia: Dynamics of the Conflicts," in Pavel Baev and Ole Berthelsen, eds., *Conflicts in the Caucasus*, Report no. 3 (Oslo: International Peace Research Institute, 1996), 13-26.

49. See Elizabeth Fuller, "South Ossetia: Analysis of a Permanent Crisis," *Report on the USSR*, February 15, 1991, 21.

50. *Ibid.*

51. See Julian Birch, "The Georgian/South Ossetian Territorial and Boundary Dispute," in J. Wright et al., eds., *Transcaucasian Boundaries* (London: soas, 1995), 182. Tskhinvali is the capital of the South Ossetian Autonomous Region.

52. See Elizabeth Fuller, "Georgian Parliament Votes to Abolish Ossetian Autonomy," *Report on the USSR*, December 21, 1990, 8; Rachel Denber, *Bloodshed in the Caucasus: Violations of Humanitarian Law and Human Rights in the Georgia-South Ossetia Conflict* (New York: Helsinki Watch, 1992), 8.
53. See Alexei Zverev, "Ethnic Conflicts in the Caucasus, 1988-94," in Bruno Coppetiers, ed., *Contested Borders in the Caucasus* (Brussels: vub Press, 1996), 46.
54. For overviews of the issue, see Voitsekh Guretski, "The Question of Javakheti," *Caucasian Regional Studies* 3, no. 1 (1998) (poli.vub.ac.be/publi/crs/eng/0301-05.htm, accessed October 2001); Ugur Akinci, "Javakhetia: The Bottle-Neck of the Baku-Ceyhan Pipeline," *Silk Road: A Journal of West Asian Studies* 1 (December 1997); Igor Rotar, "Tbilisi Has Only Partial Control over Georgia's Armenian Regions," *Jamestown Prism* 4 (May 15, 1998); Levon Sevunts, "Squeeze Play in the Caucasus: Russia Could Tighten Its Grip as Georgia, Armenia Break Out of Bear Hug," *The Gazette (Montreal)*, November 29, 1999.
55. See Firuz Kazemzadeh, *The Struggle for Transcaucasia, 1917-1921* (Oxford: George Ronald, 1951).
56. The Azerbaijanis are a Turkic people speaking a language closely related to Anatolian Turkish, but for the overwhelming part of their history they have been politically separated from Turkey and have had closer relationships to Iran.
57. Annotated Headlines of the Georgian Press, September 21-22, 1998.
58. Guretski (fn. 54).
59. Author interviews in Tbilisi and Marneuli, 1998.
60. See Judith Hin, "Ajaria. Authoritarian Governance, Favorable Economic Location, and Minor Ethnic Tensions: The Interests of the Local Potentate in Keeping Violent Conflict at Bay" (Paper presented at the Fifth Annual Convention of the Association for the Study of Nationalities, New York, April 2000). The paper was based on unpublished data from the Brown University research project, "Can Deadly Conflicts Be Prevented," funded by the Carnegie Corporation.
61. Charles H. Fairbanks, Jr., "Party, Ideology and the Public World in the Former Soviet Space," in Arthur M. Meltzer, Jerry Einberger, and M. Richard Zinman, eds., *Politics at the End of the Century* (Lanham, Md.: Rowman and Littlefield, 2001), 252.
62. Cornell (fn. 34), 184-85.

A letter of Samuel Weems to Carol Payne Flavell, Acting Director of U.S. Agency for International Development

www.stjohnpress.com/articles.htm

October 20, 2002

Ms. Carol Payne Flavell, Acting Director
U.S. Agency for International Development
1300 Pennsylvania Avenue, NW
Washington, DC 20523

Dear Ms. Flavell:

I have just read your agency's press release dated October 16, 2002 wherein you state that USAID SIGNS CONTRACT TO REDUCE HUMAN SUFFERING FROM NAGORNO-KARABAKH CONFLICT.

I noticed in your press release that you are spending my tax money (\$15 million dollars) to repair "an estimated 60 schools that were damaged or destroyed during the conflict and still lack basic furnishings and supplies. Systems to supply potable water to many towns and villages, including Stepanakert, are inadequate, even though there is ample water in Nagorno-Karabakh. Where water supply systems exist, they have deteriorated through a combination of war damage and maintenance. USAID programs to date have addressed this need in only 30 of the 65 villages that reportedly lack adequate supply of potable water. Earlier estimates by NK authorities were of 3450 shelters damaged in the conflict. The completed USAID shelter program repaired 1080, or approximately 30% of this need, leaving approximately 2300 homes needing repair."

I also noted that you are now taking great pride in awarding this \$15 million dollars of my tax money in saying that this is "the first direct USAID/Armenia award to an Armenian-American organization."

I am a Scottish American and I do not have a drop of Armenian, Azerbaijani nor Turkish blood in my veins. I have spent the last four years researching and writing a book titled ARMENIA-SECRETS OF A "CHRISTIAN" TERRORIST STATE. As an American taxpayer I protest this absolute improper spending of my tax money. The proof is absolute and clear. Armenia is a terrorist state! The number one import of Armenia is foreign aid such as you is giving them with my \$15 million dollars tax money. The clear proof is that the number one export of Armenia is terrorism.

You spend my "Christian" tax payer money to restore 1080 Armenian homes in what you call the "conflict" in Nagorno-Karabakh. You complain about how 60 Armenian schools were damaged or destroyed. You

complain about how the water supply has been neglected. The actual truth is that the Armenians should spend some of their money for improvements rather than waste it to maintain their 50,000 combat troops holding this occupied Azerbaijani land that they stole by armed force. They could also maintain those water supplies themselves without my tax money, Ms. Flavell. If the terrorist Armenians had not invaded in a dastardly sneak attack supported by one billion dollars of Russian military help, they, the Armenians, would not have to ask for American "Christian" foreign aid such as you are giving away to a proven terrorist state.

Ms. Flavell, by your agency's giving \$15 million US tax dollars to these Armenians, you are doing exactly the same thing European Christians did in supporting the "terrorist" Christian Crusades. Consider what you are doing. Your action is nothing more than the total support for an Armenian regime that is guilty of ethnic cleansing. You should be aware that there is only a 5% minority population left in Armenia. As of last count there were only 37 Jews left in Nagorno-Karabakh. A Jewish presence in this region of the world existed for more than 2,000 years until the Armenians cleansed this territory and drove out those who were left alive. The same thing happened to the rest of the poor Azerbaijani citizens.

In passing, let me inform you that at one time during the turn of the 20th century there lived in the present day capital of Armenia close to a million Muslim Turks, Sircassians, Kurds, and Chechens. They constituted 55% of the populace of Yerevan. There is not one Muslim left in Yerevan today. The Armenians butchered them all in a savage way. During the Second World War the same Armenians fought against the Allied Forces by eagerly collaborating with Adolpii Hitler and his cohorts.

Clearly the Armenians learned well from their Nazi partners in crime during this period of human tragedy of World War II. I am finishing the transcript of a second book whose title will be HITLER'S ARMENIAN NAZIS. More than 100,000 Armenians fought for the Nazis and many of them served the Nazis by capturing Jews who were in hiding and then transporting them to the death camps themselves. The Armenians even asked Hitler to declare the Armenian race as an Aryan pure race just as the Nazis who claimed to be Aryan pure stock. Hitler granted the Armenian request in 1943.

The Armenians still are not satisfied, Ms. Flavell. They are again reverting to their old tricks and their ruse and sham are taking you, as a good-hearted but innocent person, in. What is sad is that you are duped by their clever tactics and you are helping them cleanse someone else's¹ lands of Jews and Azerbaijani citizens. It would be a shame to see this happening under your very eyes. To dispense American tax monies for such an evil purpose under false pretence of helping a poor friendly country is a travesty of truth and it weakens the moral fiber of the American citizens. Sooner or later they will discover this and some people will be held responsible for donating everyone's hard-earned tax dollars in the name of "humanitarian aid" for the sole purpose of propping up an alien corrupt and terrorist government — a government which has never stretched out its hand in friendship as a two way street to the United States. The only time their hands are stretched out is when they beg the U.S. for your approval of foreign aid like common panhandlers and shameless

mendicants. How can you spend American "Christian" tax dollars to rebuild 3450 Armenian homes when those very so-called "Christian" Armenians drove more than one million "Muslim" and Jewish Azerbaijani citizens out of more than 153,000 of their homes in their very own lands? I notice that your agency is not spending one single penny to help rebuild a single Muslim or Jewish home. As an American taxpayer I must ask why you discriminate against Jews and Muslims when they are the "legal" owners of the lands in question? The proof I offer is the Resolutions passed by the United Nations demanding that the Armenians vacate these lands they stole by armed force from Muslims and Jews.

How can you spend American "Christian" tax dollars to rebuild 60 Armenian schools and to provide supplies when the Armenians you are helping destroyed 616 "Muslim" schools on these same lands? The poor unfortunate Azerbaijani children today barely exist in leaky tents wallowing in muddy ground, in extreme hunger and disease. Their lives have been ruined and the Armenians have stolen their futures. Yet you ignore these Muslims to help only Armenians. Why do you act in such an unfair way?

The "all-powerful" Armenian lobby in the U.S. Congress has secured passage of Section 907 of the Freedom Support Act that prohibits the United States from helping "Muslim" Azerbaijani citizens. While even our President criticizes this unjust law, you, on the other hand now help these 'moocher Armenians' just because they claim an affinity with U.S. Christians. Is it any wonder that the Muslim world hates us Americans when they see you, your agency, and others supporting these Armenian "Christian" terrorists?

Herbert Hoover, one of our past presidents, in his earlier days was working for the U.S. government at the end of World War I as the first American to be in the Caucasus and he attempted to help the Armenians. He failed because the Armenians demanded that they receive the money in cash to care for their own people. This future president of the United States said just after World War I that if the public knew the extend of the massive fraud committed by the Armenian leaders, that it would be the biggest charitable scandal in American history. Not much has changed since that time in Armenia, Ms. Flavell. Are you being the instrumental for another such scandal by giving away our hard-earned tax revenues, presenting those millions of dollars on a silver platter directly to those unsatisfied Armenian organizations?

I would direct your attention to the latest United States Department of State Report on Human Rights Practices in Armenia. It can be found on your Internet at the following link <http://www.state.gov/g/drl/rlsi/hfrpt/2001/eur/8221.htm> as proof certain of what I am saying to you.

On May 9th of this year the United States Department of State placed sanctions on Armenian business firms for their illegal sale of information and materials to Iran for use in the building of weapons of mass destruction. Iran is one of the three axes of evil as stated by President Bush. Now you give \$15 million dollars of my tax money to this gang of terrorists to help them rebuild land that they stole by armed force. What in the world are you thinking?

When you go to this web site, you will discover that the official report of the United States Department of State shows that corruption is still widespread in Armenia just as it was at the end of World War I. It is doubtful that all the millions of dollars you are giving to Armenia will never be accounted for, neither will that money go to their intended places. They will usurp those many millions of dollars of my tax money. I'll be the loser in the process along side millions of other gullible U.S. citizens. The Armenians have improperly spent US tax monies during the last 90 years. Nothing has changed. The Armenians continue to be corrupt as stated by the US State Department Report. If you read that report you will have a change of heart I am sure, Ms. Flavell.

Think about this truth: How can anyone justify the granting of those \$15 million US tax dollars to Armenians in view of the fact that they borrowed \$ 100 million dollars from the Russians? And they are busy repaying that loan and at the same time they are ignoring the \$50 million borrowed from Uncle Sam. They simply refuse to repay us our money. Isn't this an excellent example of a double standard? Should we then continue doing business with these deadbeats, this gang of thugs, and thieves?

My question to you is based on the clear evidence is why shouldn't the United States let the Russians keep up their puppet state? Don't you realize that Russia, at the invitation of the Armenians, now have three Russian military bases in Armenia manned by more than 30,000 Russian soldiers? Do you know that there are also two Russian MIG fighter jet squadrons located today in Armenia? Do you realize that there are countless numbers of Russian surface to air missiles stationed in Armenia all pointed toward America's NATO ally Turkey? Do you know that even in its great poverty the Armenians pay the Russians to provide border guards for their border with Turkey? And just why do the Armenians pay the Russians for this service—to create hostility within this region of the world. You probably heard of Robert Kocharian, the President of Armenia. Well, he loves to frequent the nightclubs in Yerevan and party in public. Last year one day at midnight the same Armenian President, Robert Kocharian was in a nightclub where one of his political adversaries had the temerity of making a remark which did not go too well with him. So he signaled a bodyguard of his and the bodyguard beat the political opponent to death. Read the most recent State Department report and learn these facts for yourself.

There are other similar examples which will startle you yet you are giving these people \$15 million of my tax dollars to rebuild only the "Christian" homes, schools and water supplies in Nagorno-Karabakh which the Armenians themselves destroyed with their own artillery shells and aerial bombardments.

You also should examine the Armenian record of women's rights before you give away my tax dollars. I would suggest that you read carefully the December 2000 report issued by the Minnesota Advocates for Human Rights. This organization spent many months in Armenia and they conclude that women in this terrorist state were better off under Russian rule than they are today under the male dominated dictators of Armenia. The US State Department Report on human rights makes the finding that men are allowed to beat

their wives in Armenia and there is no law in the corrupt Armenian court system to protect them. When you give the male dominated society of this tiny landlocked place 15 million American tax dollars you approve of such violence against women of that part of the world. Your gift of \$15 million taxpayer dollars encourages this male dominate society to continue to beat and mistreat their women. Shame on you, Ms. Flavell. Read the Minnesota Advocates for Human Rights report on their web site www.mnadvocates.org.

Ms. Flavell – I am certain that you are aware of the fact that the United Nations voted not once but on five different occasions demanding that Armenia withdraw from its unlawful occupation of Nagorno-Karabakh because they have illegally invaded 20% of Azerbaijani lands. These United Nations resolutions can be verified in their yearly reports. Therefore, I am amazed that you should allocate \$15 million dollars of my tax money to help only "Christians" who have committed such acts of terrorism against Muslims and Jews. The United States "claims" to be fighting against such terrorist acts that your agency is encouraging and supporting. Consider what the United Nations says about the Armenians Ms. Flavell.

UN Security Council Resolution # 822 demands the "immediate withdrawal of all Armenian occupying forces Nagorno-Karabakh." One particular area is Kelbadjar, which was stolen by military force from Azerbaijan. The Armenians continue to keep it as if it was their own, without paying even a red penny for compensation to Azerbaijan. Now, you reward the Armenians for their terrorist taking of these lands by armed force. Why?

UN Security Council Resolution # 853 demands "immediate, complete and unconditional withdrawal of the occupying forces involved from the district of Agdam and other recently occupied areas of the Azerbaijan Republic.

UN Security Council Resolution # 874 urges the Armenians "to refrain from any hostile acts and from any interference and intervention which would lead to the widening of the conflict and undermine peace and security in the region."

UN Security Council Resolution # 884 condemns "the occupation of the Zangelan district and the city of Goradiz, attacks on civilians and bombardments of the territory of the Azerbaijan Republic" and demanding "unilateral withdrawal of the occupying forces from the Zangelan district and the city of Goradiz.""

The United Nations General Assembly passed Resolution (A/Res/48/114) on December 20, 1993 calling for emergency international assistance to refugees and displaced persons in Azerbaijan.

And what does the Armenian government do under these circumstances? -They simply ignore these United Nations Resolutions as listed above. Not only that they also use their best efforts to prevent aid from reaching the one million Azerbaijani refugees caused by a war instigated by, these lovely people. Do you think that what they do can be considered the acts of Christians as the Armenians claim to be Ms. Flavell! The USAID ignores the United Nations' multiple resolutions and continues giving \$15 Million dollars of my tax money to this terrorist state to support their terrorist actions! This is not the kind of American justice I was taught

growing up in my Baptist church here in the United States of America. Where did you learn your sense of fairness and justice?

Don't you realize that the terrorist state of Armenia is the only state in the entire world that recognizes the illegal state of Nagorno-Karabakh? These United Nations Resolutions is exactly why no nation or state in the world will recognize this gang of thieves and thugs and yet the United States of America gives mega millions of American tax dollars to such a place. I must ask this basic question—why do you do what the rest of the world does not?

Ms. Flavell, I hate to beat the proverbial "dead horse" on the head. But as you know, our President Bush is demanding that the United Nations enforce its Resolutions against Iraq. How then can the United States (USAID) ignore these five Resolutions passed by the UN as to Armenian terrorist actions against Azerbaijan? If you give my tax money to Armenians you do nothing but to encourage Armenia to never settle this "conflict" as you call it. Your "gift" of my tax money to Armenians is nothing more than giving aid and comfort to the Armenian "terrorist" self called Republic, and to give them \$15 million dollars of tax payers money is wrong under these circumstances.

Consider this fact Ms. Flavell. The United States is a co-chair with Russia of what is called the Minsk group. This is an organization of countries who claim to be fair and who "claim" to be working to help Azerbaijan and Armenia work out a peace settlement for Nagorno-Karabakh. How can the United States be fair when you are giving \$15 million dollars (this time to an Armenian American) organization to rebuild only Armenian losses in this region? Certainly the Azerbaijan people have every reason to think that neither the United States nor Russia (the other co-chair of the Minsk group) is fair and honest in trying to help them.

Ms. Flavell, you should travel to Azerbaijan and visit the refugee camps where some one million Azerbaijan citizens barely exist. These poor people were driven out of their homes without receiving compensation of any kind—why pray tell, are you helping these invaders, these illegal occupiers? How in the world can you today help Armenians rebuild their homes and cities that they themselves caused to be destroyed by their terrorist actions and refuse to help the Jews and Muslims whose homes were stolen by armed force by this gaggle of Armenians?

Ms. Flavell, you really should see for yourself the terrorism the Armenians waged in the "conflict" as you call it. How do you explain the wide spread Armenian practice of cutting off ears of old men, old women and children? The Armenian terrorists did this in Azerbaijan on a wide scale basis.

Ms. Flavell, you really should see for yourself the terrorism the Armenians waged in the "conflict" where they cut hundreds of pieces of flesh from the bodies of Azerbaijan captives. The Armenians were proud of their conduct and brag about of doing such horrible acts.

Ms. Flavell, you really should see for yourself the terrorism the Armenians waged in what you call a "conflict" where when Armenians captured teen-age boys and young men and cut their penises off and stuck them in the mouths of these unfortunate civilian captives. They bragged about their inhuman savagery in Azerbaijan. This was also done on a widespread basis. A civilized people could never do such totally evil acts. All you need to do is to make an inquiry to the State Archives of the Azerbaijani government to see the very photos and documents of what I have just written above.

Mr. Flavell, I have been to Azerbaijan and I have seen such evidence and I suggest you should do the same before you embark in giving away any American tax money to such terrorists. The list of their atrocities and war crimes is as long as your arms, and my United States government has no business supporting a gang of thugs who murdered more than 35,000 poor Azerbaijani citizens in this "conflict" as you call it. This "conflict" in reality was and is continuing to be a mass murder of innocent people.

The United States must support the United Nations resolutions to help bring an end to this festering human tragedy that you call a "conflict" started by Armenia. Before we give away more billions of American tax dollars to these terrorist groups, we must stop to think about the future consequences of our gullible actions. How can the United States expect the rest of the world to support us in Iraq, or let's say in North Korea? Is it any wonder why the Muslim world hates us -one good reason is American support of this unending "Christian" Armenian terrorism carried on against Muslims? Ms. Flavell, I hope that you did not forget the national tragedy of September 11, 2001. The United States of America is waging a War on Terrorism since that date. The American people must not support any country-any state-or any people, which carry out terrorist activities. To paraphrase George W. Bush, Armenians are either with us or they are against us. So far, they have been acting as if they were our adversaries not our allies, which the bootlicking U.S. legislators who receive millions of campaign money from claim that they are. Armenians do not merit any amount of American taxpayer funds regardless of how much they pay our elected congressmen and senators. Armenia is in violation of United Nations Resolutions, and continues to do so with impunity, even as we speak.

Ms. Flavell. I will be pleased to give you a copy of my book, which I know will be helpful in your rescinding the idea of helping this alien-like government and people. In my book I made use of almost all Armenian sources to prove my point that the contemporary government and people of Armenia are sitting on a nest of terrorists. I prove that Armenians are guilty of doing, to poor Azerbaijan and its millions of Muslim and Jewish refugees, what can only be called a true genocide and a major crime against humanity. The Armenians have butchered 2.5 million of Muslims during the turn of the 20th century, and now they claim they were the victims of the same genocide. They themselves do not own up to any killing. They even refuse to accept that they inflicted even a nosebleed to the Muslim Turks. This has always been their style. - To lie – steal – murder and claim someone else did all the wrongful acts they themselves committed while begging handouts

throughout the Christian world. As an informed American taxpayer I had to write this letter to protest what you and your agency has done because it violates the concept of fairness and justice that generations of past were taught here in the United States of America. Ms. Flavell, you have been fleeced and deceived by a terrorist government of less than 2 million people. I hope you check out for yourself what I have written to you and that you will take the proper corrective steps to correct your miscarriage of fairness and justice.

Yours truly,

Samuel A. Weems

ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN MÜNAQİŞƏSİ BEYNƏLXALQ TƏŞKİLATLARDA

Jurnalımızın bu nömrəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsilə bağlı ATƏM/ATƏT-in Nazirlər Şurası və Zirvə görüşləri tərəfindən qəbul edilmiş qərarları ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilində nəzərinizə təqdim edirik.

ATƏM

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq müşavirəsi

ATƏM Şurasının birinci əlavə görüşü

Helsinki

24 mart 1992-ci il

Yekun

II.

3. Nazirlər Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında silahlı münaqişənin genişlənməsinin davam etməsi və bunun nəticəsində əhali arasında əzab çəkənlərin və insan tələfatlarının sayının artması ilə əlaqədar dərin narahatlıqlarını ifadə etdilər. Onlar münaqişənin davam etməsinin və daha da genişlənməsinin regional və beynəlxalq təhlükəsizliyə göstərə biləcəyi təsiri nəzərdə tutaraq, münaqişənin aradan qaldırılması yolları və vasitələrini geniş şəkildə müzakirə etdilər. Onlar bütün tərəfləri təmkinli olmağa çağırıldılar.

4. Nazirlər yenidən ən qəti şəkildə cavabdeh yerli komandirləri onların aktiv iştirakı ilə həyata keçiriləsi təcili və effektiv atəşkəsə çağırıldılar. Onlar, siyasi və iqtisadi təzyiq tədbirlərinin dayandırılması da daxil olmaqla, etibarlı mühit və konstruktiv dialoq şəraitinin bərpa edilməsi çağırışı ilə müraciət etdilər.

5. Nazirlər ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən fəaliyyəti nəzərdən keçirdilər və Yüksək vəzifəli şəxslər komitəsinin qəbul etdiyi qərarları bütövlükdə bəyəndilər. Onlar bununla əlaqədar gördüyü tədbirlərə görə

ATƏM-in Fəaliyyətdə olan Sədrinə minnətdarlıqlarını bildirdilər və lazım olduğu hər hansı təqdirdə ona bütün mümkün olan yardımı göstərməyə hazır olduqlarını qeyd etdilər.

6. Nazirlər Avropa Birliyi və onun üzv-dövlətləri, Müstəqil Dövlətlər Birliyinin üzv-dövlətləri, Şimali Atlantika Əməkdaşlıq Şurasının üzvləri və, xüsusilə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Katibi tərəfindən həyata keçirilən bir-birini tamamlayan səyləri alqışladılar.

Onlar bununla əlaqədar ATƏM-in Fəaliyyətdə olan Sədrindən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı ilə sıx əlaqə saxlamağı və mütəmadi məlumat mübadiləsi təşkil etməyi xahiş etdilər.

Nazirlər razılığa gəldilər ki, ATƏM bu münaqişə ilə bağlı sülh prosesinin inkişafı işində əsas rol oynamalıdır. Onlar razılaşırdılar ki, Dağlıq Qarabağda və onun ətrafında mövcud olan vəziyyət ATƏM tərəfindən növbəti tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edir.

7. Nazirlər ATƏM-in Nazirlər Şurasının Fəaliyyətdə olan Sədri cənab İrji Dinstbirə, xüsusilə effektiv atəşkəsin əldə olunması və qorunub saxlanması, həmçinin məsələnin sülh yolu ilə hərtərəfli nizamlanması üçün çərçivənin yaradılmasına kömək məqsədilə yaxın vaxtlarda regiona səfər etməyi tapşırırdılar.

8. Nazirlər qəti əmin olduqlarını bildirdilər ki, ATƏM-in himayəsi altında Dağlıq Qarabağ üzrə konfrans böhranın ATƏM-in prinsipləri, öhdəlikləri və müddəaları əsasında sülh yolu ilə nizama salınması məqsədilə danışıqlar üçün fəaliyyət göstərən forumu təmin edəcək. Nazirlər bununla əlaqədar ATƏM-in Nazirlər Şurasının Fəaliyyətdə olan Sədrindən mümkün qədər tez bir zamanda belə konfransı keçirməyi xahiş etdilər.

9. Bundan əlavə nazirlər razılaşırdılar ki, Minskə keçiriləcək bu konfransın iştirakçıları Ermənistan, Azərbaycan, Belarus, Çexiya və Slovakiya Federativ Respublikası, Fransa, Almaniya, İtaliya, Rusiya Federasiyası, İsveç, Türkiyə və Amerika Birləşmiş Ştatları olacaq. Dağlıq Qarabağın seçilmiş və digər nümayəndələri maraqlı tərəf kimi konfransa onun Sədri tərəfindən konfransda iştirak edən dövlətlərlə məsləhətləşmələrdən sonra dəvət olunacaqlar. ATƏM-in Nazirlər Şurasının Fəaliyyətdə olan Sədri ATƏM-in himayəsi altında Dağlıq Qarabağ üzrə konfransın sədrini təyin edəcək.

10. Nazirlər ATƏM-in bütün iştirakçı dövlətlərini və bütün maraqlı tərəfləri beynəlxalq nəzarət altında olan təhlükəsiz dəhlizlər daxil olmaqla sürətli və effektiv vasitələrdən istifadə edərək, humanitar yardımla ona ehtiyacı olanların təmin edilməsi üçün bütün lazımı addımların atılmasına təkidlə çağırırdılar.

11. Nazirlər Ermənistan və Azərbaycanın ATƏM-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin bu regiona missiyasına, həmçinin ATƏM şurasının razılaştığı bütün fəaliyyətə tam kömək etmək öhdəliyini nəzərə aldılar və məsələnin davamlı, sülh yolu ilə həll olunmasına nail olmaq məqsədilə hər iki tərəfi bu öhdəliyi fəal şəkildə yerinə yetirməyə çağırırlar.

ATƏM

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq müşavirəsi

Zirvə görüşü

Budapeşt

6 dekabr 1994-cü il

II.

REGIONAL MƏSƏLƏLƏR

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı

ATƏM fəaliyyətinin fəallaşması

1. Münaqişənin davam etməsi və bunun nəticəsində baş verən insan faciəsindən təəssüfləndiklərini ifadə edərək, iştirakçı dövlətlər ATƏM-in Minsk qrupu ilə əməkdaşlıqda Rusiya Federasiyasının vasitəçilik səyləri nəticəsində 1994-cü il mayın 12-də razılaşdırılmış atəşkəsi münaqişə tərəflərinin təsdiqlədiklərini alqışladılar. Onlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə sadıq qaldıqlarını təsdiqlədilər və ATƏM-in münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasına yönəlmiş səylərinə Təhlükəsizlik Şurasının göstərdiyi siyasi dəstəyi alqışladılar. Bu məqsədlə onlar münaqişə tərəflərini birbaşa əlaqələr daxil olmaqla məsələnin mətləbinə dair daha intensiv danışıqlara çağırdılar. Bu mənada onlar ATƏM-in səyləri və köməyini ikiqat gücləndirəcəklərinə söz verdilər. Onlar ATƏM-in Minsk qrupunun vasitəçilik səylərini qəti şəkildə bəyəndilər və Rusiya Federasiyasının həlledici yardımını və Minsk qrupunun digər fərdi üzvlərinin səylərini yüksək qiymətləndirdilər. Onlar bu səyləri ATƏM çərçivəsində əlaqələndirərək bir araya gətirmək qərarına gəldilər.

2. Bu məqsədlə onlar danışıqlar üçün vahid və razılaşdırılmış baza yaratmaq, həmçinin bütün vasitəçilik və danışıqlar fəaliyyətinin tam şəkildə əlaqələndirilməsini təmin etmək məqsədilə, Fəaliyyətdə olan Sədrə,

iştirakçı dövlətlərlə məsləhətləşmələr əsasında və mümkün qədər tez hərəkət etməklə, Minsk qrupunun həmsədrələrini təyin etməyi tapşırıdılar. Həmsədrələr bütün danışıqlar səylərində ATƏM prinsiplərini və razılaşdırılmış mandatı əsas tutaraq, Minsk qrupunun görüşlərində birlikdə həmsədrlik və Fəaliyyətdə olan Sədrə birlikdə məruzə edəcəklər. Onlar işlərinin gedişi barəsində Daimi Şuraya müntəzəm olaraq məlumat verəcəklər.

3. Bu səylər çərçivəsində ilk addım kimi, onlar mövcud atəşkəsin davam etdirilməsinə kömək etmək məqsədilə Rusiya Federasiyasının və Minsk qrupunun digər fərdi üzvlərinin dəstəyilə və onlarla əməkdaşlıq şəraitində təcili tədbirlərin görülməsini, və əvvəllər vasitəçilik fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş irəliləyişə əsaslanaraq, həyata keçirilməsi bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan qaldırmağa və Minsk konfransını çağırmağa imkan verəcək silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında siyasi sazişin imzalanması məqsədilə tezliklə danışıqlar aparmağı Minsk qrupunun həmsədrələrinə tapşırıdılar. Daha sonra onlar Minsk konfransının həmsədrələrindən, xüsusilə humanitar sahədə, inamın möhkəmləndirilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətində münaqişə tərəfləri ilə birgə işi davam etdirməyi xahiş etdilər. Onlar iştirakçı dövlətlər tərəfindən həm fərdi əsasda, həm də müvafiq beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində qaçqınların acınacaqlı vəziyyətini yüngülləşdirməyə xüsusi diqqət yetirmək şərtilə regionun əhalisinə humanitar yardımın göstərilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibliyini qeyd etdilər.

4. Onlar razılaşdılar ki, münaqişə tərəflərinin fikirlərinə uyğun olaraq yuxarıda qeyd olunan sazişin əldə edilməsi həmin sazişin həyata keçirilməsinin vacib elementi kimi çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsinə imkan verə bilərdi. Onlar silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında tərəflər arasında sazişin əldə edilməsindən sonra, BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnaməsinin qəbul edilməsi şərtilə, ATƏM-i çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrlə təmin etmək üçün siyasi hazırlıqlarını bəyan etdilər. Onlar Fəaliyyətdə olan Sədrdən 1992-ci il Helsinki Sənədinin III fəslə əsasında və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinə tam uyğun olaraq təşkil ediləcək belə qüvvələrin yaradılması, tərkibi və fəaliyyəti barəsində qısa zaman ərzində plan işləyib hazırlamağı xahiş etdilər. Bu məqsədlə Fəaliyyətdə olan Sədrə Minsk konfransı həmsədrləri və Minsk qrupu, həmçinin Baş Katib tərəfindən kömək ediləcək; müvafiq məsləhətləşmələrdən sonra o, həmçinin bu qüvvələrin, başqa məsələlərlə yanaşı, ölçüsü və xarakteri, onlara rəhbərliyi və onların idarəsi, maddi-texniki təchizatı, müvafiq altbölmələrin və resursların bölünməsi, güc tətbiq etmək qaydası və qüvvə verən dövlətlərlə razılaşmalar haqqında tövsiyələrin hazırlanması üçün Vyanada yüksək səviyyəli planlaşdırma qrupu yaradacaq. O, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının texniki məsləhət və ekspertiza yardımının göstərilməsinə hazır olması haqqında etdiyi bəyanatına əsaslanaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına kömək üçün müraciət edəcək. O, həmçinin, ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin mümkün yerləşdirilməsi üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının uzunmüddətli siyasi dəstəyini əldə etməyə çalışacaq.

5. Belə hazırlıq işini və 1992-ci il Helsinki Sənədinin III fəslinin müvafiq müddəalarına əsasən və tərəflər arasında razılığın əldə olunmasından və onların Minsk konfransının həmsədrləri vasitəsilə Fəaliyyətdə olan Sədrə rəsmi xahişindən sonra Daimi Şura ATƏM-in sülhməramlı əməliyyatının keçirilməsi barəsində qərar qəbul edəcək.

ATƏT

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı

Nazirlər Şurasının 5-ci görüşü

Budapeşt

8 dekabr 1995-ci il

ATƏT-in Minsk prosesi üzrə qərarı

Nazirlər Şurası

- ATƏT-in Minsk prosesinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında yeganə forum olmasını təsdiqləyir;
- münaqişə tərəflərinin 1994-cü ilin mayın 12-də bərqərar edilən atəşkəsə riayət etməyi davam etdirmək əzmlərini alqışlayır;
- tərəfləri bütün hərbi əsirləri və münaqişə ilə bağlı saxlanılan bütün şəxsləri dərhal azad etməyə, və Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsinin şəxslərin saxlanıldığı bütün yerlərə və bütün saxlanılanlara maneəsiz baş çəkməsini təmin etməyə çağırır;
- Fəaliyyətdə olan Sədrə koordinasiya təxirəsalınmadan silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında siyasi sazişin əldə edilməsi yolunda Minsk konfransının Həmsədrlərinin söylərini dəstəkləyir. Belə sazişin yerinə yetirilməsi bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan qaldıracaq və qısa vaxt ərzində Minsk konfransını çağırmağa imkan yaradacaq. Sazişin imzalanması Daimi Şuraya fəaliyyətinin davam etdirilməsi lazım olan Yüksək Səviyyəli Planlaşdırma Grupunun dəyərli

tövsiyələrinə əsaslanaraq, ATƏT-in sülhməramlı əməliyyatının keçirilməsi haqqında qərar qəbul etməyə imkan yaradacaq;

- münaqişənin nizamlanması prinsipləri üzrə razılaşmanın əldə edilməsi məqsədilə, Həmsədrələ koordinatoriyada, birbaşa əlaqələrin qurulmasına dair ifadə olunmuş öhdəlikləri alqışlayır və bunu tez bir zamanda gerçəkləşdirməyə təkidlə çağırır; və
- kompromisin tezliklə əldə edilməsi məqsədilə tərəflərin ən vacib məsələləri nəzərdən keçirməyə ifadə olunmuş hazırlıqlarını nəzərə alır.

ATƏT

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı

Zirvə görüşü

Lissabon

3 dekabr 1996-cı il

ƏLAVƏ 1

ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatı

Sizə məlum olduğu kimi, son iki il ərzində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsinin həllində heç bir irəliləyiş əldə edilməmişdir. Mən təəssüflə qeyd edirəm ki, məsələnin nizamlanması prinsiplərinə dair tərəflərin mövqelərinin yaxınlaşdırılması istiqamətində Minsk konfransı həmsədrələrinin səyləri uğurla nəticələnmədi.

Minsk qrupunun həmsədrələri tərəfindən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının tərkib hissəsi kimi formalaşdıran üç prinsip tövsiyə edilmişdir. Bu prinsipləri Minsk qrupunun bütün üzv-dövlətləri dəstəkləyir. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

- Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;

- Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək səviyyəli özünüidarə verən öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanmış sazişdə müəyyən edilmiş Dağlıq Qarabağın hüquqi statusu;
- bütün tərəflərin nizamlaşdırma müddəalarına riayət olunmasının təmin edilməsinə dair qarşılıqlı öhdəliklər də daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağ və onun bütün əhalisinin təmin edilmiş təhlükəsizliyi.

Mən təəssüflə etiraf edirəm ki, bir iştirakçı dövlət bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon Zirvə görüşünün sənədlərinə daxil ediləcək.

ƏLAVƏ 2

Ermənistan Nümayəndə heyətinin Bəyanatı

ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin bəyanatı ilə əlaqədar Ermənistan Nümayəndə heyəti aşağıdakı məsələlər barədə öz narahatçılığını ifadə etmək istəyir:

1. Bəyanat siyasi sazişin əldə edilməsi məqsədilə danışıqların aparılmasını təklif edən 1994-cü il Budapeşt Zirvə görüşü tərəfindən təsis edilən Minsk qrupunun mandatının nə ruhunu, nə də hərfini əks etdirmir. Status problemi hələ başa çatdırılmalı olan birbaşa danışıqlarda müzakirə mövzusu olmuşdur.
2. Bəyanat, bu məsələni siyasi sazişin imzalanmasından sonra toplanacaq ATƏT-in Minsk Konfransının səlahiyyətinə verən ATƏT-in Nazirlər Şurasının 1992-ci il qərarına zidd olaraq, Dağlıq Qarabağın statusunu əvvəlcədən müəyyən edir.
3. Erməni tərəfi əmindir ki, məsələnin həlli beynəlxalq hüquq və Helsinki Yekun Aktında nəzərdə tutulan prinsiplər əsasında, hər şeydən əvvəl öz müqəddəratını təyin etmə prinsipi əsasında əldə edilə bilər.
4. Kompromis həllin əldə edilməsi maraqları naminə Erməni tərəfi həm Minsk qrupu çərçivəsində, həm də bu qrupun həmsədrləri tərəfindən əlaqələndirilən birbaşa əlaqələr əsasında ən intensiv danışıqları davam etdirməyə hazırdır.

Xahiş edirəm ki, bu bəyanat Lissabon Zərvə görüşünün Bəyannaməsinə əlavə edilsin.

ATƏT

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı

Zirvə görüşü

İstanbul

19 noyabr 1999-cu il

İstanbul Zirvə görüşünün Bəyannaməsi

20. Biz Dağlıq Qarabağ münaqişəsilə bağlı yaranan vəziyyət və son hadisələr haqqında ATƏT-in Minsk qrupunun Həmsədrələrinin məruzəsini aldıq və onların söylərini müsbət qiymətləndiririk. Biz Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında aktivləşən dialoqu xüsusilə alqışlayırıq ki, onların müntəzəm görüşləri problemin möhkəm və hərtərəfli həllinin tapılması prosesinin dinamikası üçün imkan yaratmışdır. Biz qəti şəkildə bu dialoqu dəstəkləyirik və ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların bərpası ümidilə bu dialoqun davam etdirilməsinə çağırırıq. Biz həmçinin təsdiq edirik ki, ATƏT və məsələnin həllinin tapılması üçün ən münasib format olan ATƏT-in Minsk qrupu sülh prosesini və onun gələcəkdə həyata keçirilməsini, tərəfləri bütün zəruri köməklik ilə təmin etmək də daxil olmaqla, daha da irəlilətməyə hazırdır.

21. Biz bu il Yerevanda ATƏT-in ofisinin açılmasını və analoji ofisin Bakıda açılması qərarını alqışlayırıq. Bu addımlar ATƏT-ə bizim Ermənistan və Azərbaycanla olan əməkdaşlığımızı gücləndirmək imkanı verəcək.

ATƏT

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı

Nazirlər Şurasının 9-cu görüşü

Buxarest

4 dekabr 2001-ci il

III. Nazirlər Şurasının Bəyanatları

QƏRAR № 2

(5)

1. Biz tərəflər arasında intensivləşdirilmiş dialoqa və Minsk qrupunun həmsədrlərinin fəal köməyinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının əldə edilməməsindən dərin təəssüf hissimizi bildiririk. Biz bir daha təsdiq edirik ki, bu uzanmış münaqişənin təcili nizamlanması Cənubi Qafqaz regionunda möhkəm sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və əməkdaşlığa kömək edəcək.
2. Biz sülh dialoqunun davam etdirilməsinin vacibliyini yenidən bəyan edirik və tərəfləri münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında tezliklə həll edilməsi istiqamətindəki söylərini davam etdirməyə çağırırıq. Biz, həmçinin, tərəfləri hərbi əsirlərin azad edilməsi də daxil olmaqla, qarşılıqlı etibar və inamın möhkəmləndirilməsinə səbəb olacaq əlavə tədbirlərin nəzərdən keçirilməsinə çağırırıq.
3. Biz tərəflərin atəşkəsə olan və məsələnin sülh yolu ilə və hərtərəfli nizamlanması öhdəliklərini alqışlayırıq. Biz tərəfləri həmsədrlərin fəal dəstəyi ilə ədalətli və möhkəm nizamlanmanın əldə edilməsinə yönəlmiş söylərini davam etdirməyə çağırırıq.

ATƏT

Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq təşkilatı

Nazirlər Şurasının 10-cu görüşü

Porto

7 dekabr 2002-ci il

Nazirlər Şurasının Bəyanatları

(4)

1. Biz tərəflər arasında intensivləşdirilmiş dialoqa və Minsk qrupunun həmsədrlərinin fəal köməyinə baxmayaraq, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının əldə edilməməsindən dərin təəssüf hissi keçirməkdə davam edirik. Biz bir daha təsdiq edirik ki, bu uzanmış münaqişənin təcili nizamlanması Cənubi Qafqaz regionunda möhkəm sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və əməkdaşlığa kömək edəcək.
2. Biz sülh dialoqunun davam etdirilməsi vacibliyini yenidən bəyan edirik və tərəfləri münaqişənin beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında tezliklə həll edilməsi istiqamətindəki səylərini davam etdirməyə çağırırıq. Biz, həmçinin, tərəfləri qarşılıqlı etibar və inamın möhkəmləndirilməsinə səbəb olacaq əlavə tədbirlərin nəzərdən keçirilməsinə çağırırıq.
3. Biz tərəflərin atəşkəsə olan və məsələnin sülh yolu ilə və hərtərəfli nizamlanması öhdəliklərini alqışlayırıq. Biz Ermənistan və Azərbaycan prezidentlərinin və onların şəxsi nümayəndələrinin davam edən görüşlərini xüsusilə alqışlayırıq. Biz tərəfləri həmsədrlərin fəal dəstəyi ilə ədalətli və möhkəm nizamlanmanın əldə edilməsinə yönəlmiş səylərini davam etdirməyə çağırırıq.

ƏLAVƏ 3

Azərbaycan Nümayəndə heyəti tərəfindən**Helsinki məsləhətləşmələrinin Yekun tövsiyələrinin 79-cu Paraqrafına (Fəsil 6) müvafiq olaraq İzahedici Bəyanat**

«ATƏT-in Nazirlər Şurasının 10-cu görüşünün indi qəbul edilmiş qərarı ilə əlaqədar mən Helsinki məsləhətləşmələrinin Yekun tövsiyələrinin Fəsil 6, 79-cu Paraqrafına müvafiq olaraq izahedici bəyanat vermək istərdim.

Azərbaycan Respublikası ATƏT-in aşağıdakı prinsiplərindən çıxış edərək Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişəyə dair bəyanat üzrə konsensusa qoşulmuşdur ki, bu prinsiplərə əsasən:

“İştirakçı dövlətlər hər bir iştirakçı dövlətin ərazi bütövlüyünə hörmət edəcəklər.

Beləliklə, onlar istənilən iştirakçı dövlətin ərazi bütövlüyü, siyasi müstəqilliyi və ya birliyinə qarşı Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsiplərinə uyğun olmayan hər hansı hərəkətdən və, xüsusilə, hədə və ya gücdən istifadəni təşkil edən hər hansı belə hərəkətdən çəkinəcəklər.

İştirakçı dövlətlər eynilə bir-birinin ərazisini beynəlxalq hüquqa zidd olaraq hərbi işğal və ya digər birbaşa və ya dolay yolla güc tədbirləri obyekt, yaxud belə tədbirlər və ya onlarla hədələmək vasitəsilə ələ keçirmək obyekt etməkdən çəkinəcəklər. Heç bir belə işğal və ya ələ keçirmə qanuni sayılmayacaq.”

Azərbaycan Respublikası həmçinin vurğulamaq istərdi ki, xalqların öz müqəddəratını təyin etmək hüququ prinsipi Helsinki Yekun Aktının aşağıdakı prinsiplərinə müvafiq olaraq həyata keçiriləcək:

“İştirakçı dövlətlər, bütün zamanlarda Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin məqsəd və prinsipləri və beynəlxalq hüququn müvafiq normalarına, o cümlədən dövlətlərin ərazi bütövlüyünə aid normalara uyğun hərəkət edərək, xalqların bərabər hüquqlarına və onların öz müqəddəratını təyin etmək hüququna hörmət edəcəklər.”

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası bildirir ki, Ermənistan və Azərbaycan arasında münaqişə yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tam hörmət edilməsi əsasında həll oluna bilər ki, bu aşağıdakıları nəzərdə tutur:

- Ermənistan tərəfindən Dağlıq Qarabağ regionu onun ayrılmaz hissəsi olan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün birmənalı olaraq tanınması;
- erməni işğalçı qüvvələrinin Azərbaycanın bütün ərazilərindən, o cümlədən Dağlıq Qarabağ regionundan dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılması;

- zorla qovulmuş azərbaycanlı əhalinin öz torpaqlarına təhlükəsiz şəraitdə qayıtması üçün bütün əlverişli şərtlərin yaradılması.

Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası bildirir ki, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionunda yaşayan erməni icması üçün işlənilib hazırlanacaq hər hansı özünüidarə statusu yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə tam hörmət edilməsi əsasında mümkün olacaq.

Bu bəyanatı günün protokoluna əlavə etməyi xahiş edirəm.»

ARXIV SƏNƏDLƏRİ

<p>Document de l'Assemblée 108</p>
--

20/48/108

Société des Nations

Admission de
l'Azerbaïdjan dans la Société des Nations.

MÉMORANDUM PRÉSENTÉ PAR LE SECRÉTAIRE GÉNÉRAL.

League of Nations.

Admission of

Azerbaijan to the League of Nations.

MEMORANDUM BY THE SECRETARY-GENERAL.

Assembly Document 108

League of Nations.MEMORANDUM ON THE APPLICATION
FOR THE ADMISSION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIDJAN
TO THE LEAGUE OF NATIONSMEMORANDUM BY THE SECRETARY-GENERAL

By a letter dated 1st November 1920⁽²⁹⁾, the Secretary-General of the League of Nations was requested to submit to the Assembly of the League an application for the admission of the Republic of Azerbaijan to the League of Nations. This letter issues from the Azerbaijan Delegation attending at the Peace Conference, which has been in office at Paris for more than a year. The Members of the Delegation now at Geneva state that their mandate is derived from the Government which was in power at Baku down to the month of April last.

It may be convenient to recall briefly the circumstances which preceded the establishment of this Government.

²⁹ This document is circulated separately under the reference number 20/48/68.

Establishment of the State of Azerbaidjan.

The Transcaucasian territory in which the Republic of Azerbaidjan has arisen appears to be the territory which formerly composed the Russian provinces of Baku and Elisabethopol. It is situated on the shore of the Caspian Sea, which forms its boundary towards the east. Its northern boundary is the frontier of the province of Daghestan; on the north-east it is coterminous with the area known as the Northern Caucasus, on the west with Georgia and Armenia and on the south with Persia. Its population according to the last Russian statistics, is estimated at 4.615.000 inhabitants, including 3.482.000 Musulman Tartars, 795.000 Armenians, 26.580 Georgians and scattered minorities of Russians, Germans and Jews.

It may be interesting to note that this territory, occupying a superficial area of 40.000 square miles, appears to have never formerly constituted a State, but has always been included in larger groups such as the Mongol or Persian and since 1813 the Russian Empire. The name Azerbaidjan which has been chosen for the new Republic is also that of the neighbouring Persian province.

First Federal Period

On the collapse of the Russian power in the Caucasus in the month of October 1917, the peoples of this region, Tartars of Azerbaidjan, Georgians and Armenians, united to form a sort of Federal Republic under common government with a Federal Chamber of representatives.

In consequence of serious disagreements, this Transcaucasian Federation was dissolved on the 26th May 1918 at Tiflis, where its Parliament held its meetings.

Second period: Independent Republic.

On the following day, May 28th, the Republic of Azerbaidjan was proclaimed at Tiflis. Fatali Khan Koiski was named President of the Government, and it appears to have been agreed at that time that the Musulman members of the former Federal Chamber, together with the members of the Musulman Council, should constitute the provisional Parliament. The Government of the new Republic thus composed was transferred from Tiflis to its own territory, but was not able to take possession of its capital – Baku – until the 14th September, 1918, after this town had been evacuated by the Bolshevist forces retreating before the Germano-Turk invasion. Ultimately a Parliament of 120 members was elected by universal suffrage and the executive power was entrusted to a responsible Ministry composed of notabilities of the district of Baku.

On the 17th November, 1918, General Thomson, at the head of British troops, and representing the Allied and Associated Powers, entered Baku. He appears on his entry to have considered the Government in power in the town as only a local authority. He formally announced that he occupied the territory in perfect agreement with the new Russian Government and without prejudging the rights of Russia in the district. On the 28th

December, 1918, however, General Thomson proclaimed that the Government of the Republic of Azerbaidjan would henceforth constitute the sole regular local government and that the Allies would guarantee their support to it. The constitution of the Republic appears none the less to have been somewhat obscure during and after the British occupation.

The Government of Azerbaidjan was represented at Paris during the Peace Conference and obtained on the 12th January, 1920, at the same time as the Republics of Georgia and Armenia, *de facto* recognition from the Supreme Council. It should be noted, however, that the Government of the United States did not associate itself with this recognition.

Third period: Dispersal of the Government.

On the 25th April, 1920, Bolshevist disturbances occurred at Baku and compelled the authorities of the Republic of Azerbaidjan to take flight. Certain members of the Government, who fell into the hands of the revolutionary forces, were put to death. The army of the Republic was dispersed. According to information furnished by the delegation now in Geneva, the territory traversed by the railways still continues in the possession of the Bolshevists, with the exception of the district between Elisabethopol and the Georgian frontier. A considerable portion of the territory not so occupied is, however, understood to be still under the administration of the Government of the Republic of Azerbaidjan, some departments of which are said to be at Elisabethopol, while others are said to have emigrated to Tiflis. The army is understood to be divided, certain units being in the Northern part and others in the Southern district of the country.

Communication with Georgia is maintained, but communication between the Republic and its Persian and Armenian neighbours is understood to be suspended in consequence of the occupation on the Caspian side and the recent invasion of the Kernalists.

The Republic of Azerbaidjan is accordingly at the moment deprived of all the resources which it drew from the exploitation of petroleum, of the fisheries of the Caspian Sea and the transit trade. Its administration can only be carried on by precarious means, and its executive and control organs maintain connection with difficulty with the central Government, which is itself for the moment dispersed.

Juristic observations.

The conditions governing the admission of new Members to the League of Nations are prescribed in Article I of the Covenant, which is in the following terms:

“The original Members of the League shall be those of the Signatories which are named in the Annex to this Covenant and also such of those other States named in the Annex as shall accede without reservation to this Covenant. Such accession shall be effected by a Declaration deposited with the Secretariat within two months of the coming into force of the Covenant. Notice there of shall be sent to all other Members of the League.

‘Any fully self-governing State, Dominion or Colony not named in the Annex may become a Member of the League if its admission is agreed to by two-thirds of the Assembly, provided that it shall give effective guarantees of its sincere intention to observe its international obligations, and shall accept such regulations as may be prescribed by the League in regard to its military, naval and air forces and armaments.

“Any Member of the League may after two years’ notice of its intention so to do, withdraw from the League, provided that all its international obligations and all its obligations under this Covenant shall have been fulfilled at the time of its withdrawal.”

The application made by the Azerbaijan Peace Delegation for the admission of Azerbaijan to the League of Nations appears to raise from the purely legal point of view two questions upon which it will be necessary for the Assembly to pronounce.

The territory of Azerbaijan having been originally part of the Empire of Russia, the question arises whether the declaration of the Republic in May 1918 and the recognition accorded by the Allied Powers in January 1920 suffice to constitute Azerbaijan *de jure* a “full self-governing State” within the meaning of Article I of the Covenant of the League of Nations. In this connection it should perhaps be noted that this recognition is only claimed by the Azerbaijan Delegation to have been given *de facto* and that it was given only by Great Britain, France, Italy and Japan, but was refused by the United States of America.

Should the Assembly consider that the international status of Azerbaijan as a “fully self-governing State” is established, the further question will arise whether the Delegation by whom the present application is made is held to have the necessary authority to represent the legitimate government of the country for the purpose of making the application, and whether that Government is in a position to undertake the obligations and give the guarantees involved by membership of the League of Nations.

Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki diplomatik nümayəndəlikləri

ABS

Səfirlik, Vaşinqton

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Hafiz Mir-Cəlal oğlu Paşayev

(eyni zamanda Kanada və Meksikada akkreditə olunub)

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 14 aprel 1993

Ünvan: 2741 34th street, N.W., Washington, DC 20008, USA

Tel.: +1 202-337 35 00

Faks: +1 202-337 59 11

E-poçt: azerbaijan@azembassy.com

BMT yanında daimi nümayəndəlik, Nyu-York

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Daimi nümayəndə

Yaşar Teymur oğlu Əliyev

Ünvan: 866 UN Plaza suite 560 New-York N.Y., 10017, USA

Tel.: + 1 212 - 3712559

Faks: + 1 212 - 371 27 84

E-poçt: azerbaijan@un.int

Avstriya Respublikası

Səfirlik, Vyana

ATƏT yanında nümayəndəlik

Vyanada BMT yanında nümayəndəlik

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Vaqif İsmayıl oğlu Sadıxov

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 1 sentyabr 1995

Ünvan: Hgelgasse 2, A-1130, Wien, Austria

Tel. + 43 1 - 403 13 22

Faks: + 43 1 - 403 13 23

E-poçt: office@azembvienna.com

Almaniya Federativ Respublikası

Səfirlik, Berlin

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Hüseynağa Musa oğlu Sadıxov

(eyni zamanda Niderlandda, İsveçrədə v Luksemburqda akkreditə olunub)

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 2 sentyabr 1992

Ünvan: Axel-Springer strasse 54 A, 10117 Berlin, Germany

Tel.: + 49 30 - 206 294 71

Faks: + 49 30 - 206 294 82

E-poçt: azerbembgermany@aol.com

Belarus Respublikası

Azərbaycan Respublikasının Ukraynadakı Səfirliyinin Belarus Respublikasındakı ofisi, Minsk

I katib

yyar Hacı oğlu Hüseynov

Ünvan: Varvaşeni 17, 220029, Minsk, Belarus

Tel.: + 375 172 - 88 25 77

Faks: + 375 172 - 88 25 77

E-poçt: azoffice_minsk@avilink.net

Belçika Krallığı

Səfirlik, Brüssel

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Daimi nümayəndə

Mir-Həmzə Nazim oğlu Əfəndiyev

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 21 sentyabr 1995

Ünvan: Av. Moliere 464, 1050 IXELLES, Brussels, Belgium

Tel.: + 32 2 - 345 26 60

Faks: + 32 2 - 345 91 58

E-poçt: azbelgemb@skynet.be

NATO yanında nümayəndəlik

Ünvan: NATO HQ, Bld. Leopold III, 1110 Brussels, Belgium

Tel.: +32 2-707 27 97

Faks: +32 2-707 27 98

E-poçt: azerbaijan@hq.nato.int

Avropa İttifaqı yanında nümayəndəlik, Brüssel

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Daimi Nümayəndə

Arif Zahid oğlu Məmmədov

Ünvan: Av. General Lartigue 78, 1200 WSL, Brussels, Belgium

Tel.: + 32 2 - 735 98 80

Faks: + 32 2 - 735 92 70

E-poçt: Az.MissionEU@chello.be

Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri

Səfirlik, Abu-Dabi

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Eldar Nadir oğlu Səlimov

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 16 iyul 2001

Ünvan: P.O. Box 45766 Abu Dhabi, Emirates

Tel.: + 971 2 - 644 37 73

Faks: + 971 2 - 666 31 50

E-poçt: azembassy@emirates.net.ae

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı

Səfirlik, London

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Rafael Tofiq oğlu İbrahimov

(eyni zamanda İsveç, Norveç və İrlandiyada akkreditə olunub)

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 17 oktyabr 2001

Ünvan: 4, Kensington Court, London, W8 5DL, England

Tel.: + 44 207 - 938 34 12

Faks: + 44 207 - 937 17 83

E-poçt: sefir@btinternet.com

İran İslam Respublikası

Səfirlik, Tehran

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Abbasəli Kərəm oğlu Həsənov

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 4 dekabr 1998

Ünvan: Shahid Levasani Khiyabani, Shahid Doctor Saleh Khiyabani, Vatanpur street 30, Tehran, Iran

Tel.: + 98 21 - 221 25 54

Faks: + 98 21 - 221 75 04

E-poçt: azaremb@neda.net

İsveçrə Konfederasiyası

**BMT Cenevrə şəhərindəki bölməsində və digər
beynəlxalq təşkilatlar yanında daimi nümayəndəliyi**

Müvəqqəti işlər vəkili

Murad Nizami oğlu Nəcəfov

Ünvan: 1202 rue de Lausanne 67, Geneva, Switzerland

Tel.: + 4122 - 901 18 15

Faks: + 41 22 - 901 18 44

E-poçt: az.mission.unog@iprolink.ch

Gürcüstan

Səfirlik, Tbilisi

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Hacan Qulu oğlu Hacıyev

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 5 mart 1996

Ünvan: Nutsunidze 47, Tbilisi, Georgia

Tel.: +995 32 - 25 26 39

Faks: +995 32-25 00 13

E-poçt: azer@caucasus.net

Livan Respublikası

Fəxri Konsulluq, Beyrut

Fəxri Konsul

Nazih Gassub

Ünvan: P.O. Box 90671, Jdeidel el Mein, Bourj Hammoud, Ghossoub Center, Area 7, street 2, bld. 120,
Beyrut, Livan

Tel.: + 961 1 - 48 20 00

Faks: + 961 1 - 49 86 30

E-poçt: freka@dm.net.lb

Misir Ərəb Respublikası

Səfirlik, Qahirə

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

İsrafil Hacı oğlu Vəkilov

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 24 avqust 1998

Ünvan: Zamalek, Hassan Asem 22, Cairo, Egypt

Tel.: + 20 2 - 735 12 30

Faks: + 20 2 - 736 12 28

E-poçt: azsefgahira@link.net

Özbəkistan Respublikası

Səfirlik, Daşkənd

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Aydın Əlibəy oğlu Əzimbəyov

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 5 avqust 1996

Ünvan: Sharg-Tongi 25, Tashkent, Uzbekistan

Tel.: + 998 71 - 173 61 67

Faks: + 998 71 - 173 26 58

E-poçt: sefir@rol.ru

Pakistan İslam Respublikası

Səfirlik, İslamabad

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Eynulla Yadulla oğlu Mədətli

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 16 avqust 2002

Ünvan: F-6/2 sector, street N-25, 1 A, Islamabad, Pakistan

Tel.: + 92 51 - 282 93 45

Faks: + 92 51 - 282 08 98

E-poçt: azeremb@isb.paknet.com.pk

Rumıniya Respublikası

Səfirlik, Buxarest

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Eldar Hübət oğlu Həsənov

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 6 iyun 2001

Ünvan: Caragea Ioan Voda 23, sector 1, Bucuresti, Romania

Tel.: + 40 21 - 211 05 17

Faks: + 40 21 - 211 05 13

E-poçt: azsefroman@pcnet.ro

Rusiya Federasiyası

Səfirlik, Moskva

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Ramiz Həsənoğlu Rizayev

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 18 yanvar 1995

Ünvan: **103009, Leontievskiy pereulok 16, Moskva, Rossiə**

Tel.: + 7 095 - 229 43 32

Faks: + 7 095 - 202 50 72

E-poçt: azerirus@mail.cnt.ru

Fəxri Konsulluq, Sankt-Peterburq

Fəxri Konsul

Qüdsi Dursun oğlu Osmanov

Ünvan: **191119, uliüa Marata 73, S. Peterburq, Rossiə**

Tel.: + 7 812 - 311 29 44

Faks: + 7 812 - 311 29 45

E-poçt: azconsul@comset.net

Səudiyyə Ərəbistanı Krallığı

Səfirlik, Ər-Riyad

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Elman Həmid oğlu Araslı

(eyni zamanda Qatar, Bəhreyn və Omanda akkreditə olunub)

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 12 may 1994

Ünvan: P.O. Box 94005, 11693, Riyadh, Saudi Arabia

Tel.: + 966 1 - 419 23 82

Faks: + 966 1 - 419 22 60

E-poçt: asim67@avalnet.net.sa

Türkiyə Respublikası

Səfirlik, Ankara

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Məmməd Novruz oğlu Əliyev

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 12 oktyabr 1992

Ünvan: Diplomatic Site, Baku sokaki 1, Oran, Ankara, Turkey

Tel.: + 90 312 - 491 16 81

Faks: + 90 312 - 492 04 30

E-poçt: azer-tr@tr.net

Baş Konsulluq, İstanbul

Baş Konsul

İbrahim Nəbi oğlu Yaqubov

Ünvan: Alt Zaren sokaki, N-11, 1 Levent, Beşiktaş, İstanbul, Turkey

Tel.: + 90 212 - 279 54 00

Faks: + 90 212 - 284 95 79

E-poçt: azconsul@superonline.com

Türkmənistan

Səfirlik, Aşgabad

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Elxan Bahadur oğlu Hüseynov

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 24 dekabr 2002

Ünvan: Ata Qovşudov 112, Ashgabad, Turkmenistan

Tel.: + 993 12 - 35 56 25

Faks: + 993 12 - 35 56 25

E-poçt: azsefir_azashg@online.tm

Ukrayna

Səfirlik, Kiyev

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Tələt Müseyib oğlu Əliyev

(eyni zamanda Moldova və Belarusda akkreditə olunub)

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 3 sentyabr 2001

Ünvan: Glibochiska 24, Kiev, Ukraine

Tel.: + 38 044 - 244 69 40

Faks: + 38 044 - 244 69 46

E-poçt: embass@faust.kiev.ua

Fransa Respublikası

Səfirlik, Paris

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Eleonora Məcid qızı Hüseynova

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 18 yanvar 1995

Ünvan: 209, rue de la Universite, 75007 Paris, France

Tel.: + 33 1 - 44 18 60 20

Faks: + 33 1 - 44 18 60 25

E-poçt: ambazer@wanadoo.fr

Avropa Şurası yanında daimi nümayəndəlik, Strasburq

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Daimi Nümayəndə

Aqşin Şəfaət oğlu Mehdiyev

Ünvan: 2 rue Westercamp, 67000, Strasbourg, France

Tel.: + 33 390 - 22 20 90

Faks: + 33 390 - 22 20 99

E-poçt: azrepcoe@wanadoo.fr

Cin Xalq Respublikası

Səfirlik, Pekin

Fövqəladə və Səlahiyyətli Səfir

Yaşar Tofiq oğlu Əliyev

Etimadnamələrin təqdim olunma tarixi – 26 sentyabr 2002

Ünvan: 100600, Tayuan Diplomatic office building 1-9-1, Beijing, China

Tel.: + 86 10 - 65 32 46 14

Faks: + 86 10 - 65 32 46 15

E-poçt: safirpc@public.fhnet.cn.net